תנ״ך · אחרונים · מצודת דוד · כתובים

מצודת דוד על משלי

רבי דוד אלטשולר

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מצודת דוד על משלי

רבי דוד אלטשולר

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מצודת-דוד-על-משלי/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
פרק ב 7
פרק ג 9
פרק ד 13
פרק ה 16
פרק ו 18
פרק ז 21
פרק ח 24
פרק ט 28
פרק י 30
פרק יא 34
פרק יב 38
פרק יג 41
פרק יד 44
פרק טו 48
פרק טז 52
פרק יז 56
פרק יח 59
פרק יט 62
פרק כ 65
פרק כא 69
פרק כב 72
פרק כג 76
פרק כד 80
פרק כה 84
פרק כו 88
פרק כז 91
פרק כח 95
פרק כט 98
פרק ל 102
פרק לא 108

פרק א

פסוק א

משלי שלמה. ר"ל אלה הם המשלים אשר אמר שלמה כי את התורה המשיל לאשה טובה וכן ברוב הדברים אחז בדרך משל:

פסוק ב

לדעת. תועלת הדברים להודיע לבני אדם חכמה ומוסר ואחז במשל למען הבין לזולת דברי בינה כי הוא מבוא גדול לקנות ההבנה:

פסוק ג

לקחת. ללמוד מוסר מתוכם:

צדק. היא עבודת האלהים:

ומשפט. מה שבין אדם לחבירו:

ומישרים. בדבר המדות והנהגת האדם:

פסוק ד

לתת. הדברים הנאמרים פה יועילו לתת לשוטים התחכמות להסיר הפתיות מלבם לנער. למי שהוא רך בשנים אשר יעשה מעשיו בבלי דעת ובלי מחשבה קדומה הדברים ההם יועילו לקנות דעת ומחשבה ר"ל מעתה יחשוב בדבר עד לא יעשנה:

פסוק ה

ישמע חכם. ר"ל וגם לחכם יועילו הדברים כי כשישמעם יוסיף עוד למוד מדעתו והנבון יקנה ע"י תחבולות והם דברים עמוקים בעיון רב בדקות המחשבה:

פסוק ו

להבין משל ומליצה. ר"ל הדברים האלה נאמרים על שני דרכים להבין את המשל ר"ל מה שהמשיל אל המליצה וגם את המליצה עצמה כשאומר בהמליצה להשמר מזונה ואמורה להמשיל על אפיקורסת הנה יש להבין בה להיות נזהר גם מאשה זונה ולתוספת ביאור אמר דברי חכמים וחידותם ר"ל הדברים האמורים בפה מלא והרמוזים בדרך חידה:

פסוק ז

יראת ה'. עתה החל לדבר דבריו ואמר יראת ה' וכו' ר"ל בראשית למוד הדעת יקנה יראת ה' כי הלא אוילים ורשעים בזו את החכמה והמוסר ואם לא יקנה יראת ה' בראשיתם מה תועלת בלמודה הלא יבזה אותה וימאס בה:

פסוק ח
שמע. קבל מוסר מאביך כי בוודאי חפץ הוא בתקנתך:
תורת אמך. מה שאמך מלמדתך:

פסוק ט
כי לוית חן. המוסר והלמוד הזה הם לראשך חבור של חן ועדי ענקים סביב לצואריך:

פסוק י
אם יפתוך. ללכת אחר דעתם:
אל תבא. אל תרצה:

פסוק יא
לדם. לשפוך דם:
נצפנה. נסתר לארוב על דם נקי לשפוך חנם על לא חמס בכפו וכפל הדבר במ״ש כדרך המליצה ולהתמדת הפתוי:

פסוק יב
כשאול. כמו השאול בוצע כל הגוף כן נבלע הכל כשהם בחיים ר״ל בעודם בחוזק העושר:
ותמימים. נבלע אותם כשהם שלמים במרבית ההון וכמו היורד לבור שיורד בו שלם בכל איבריו והיא היא וכפל הדבר במ״ש:

פסוק יג
כל הון. הן נמצא אצלו כל הון יקר ואת בתינו נמלא מהשלל אשר נקח ממנו:

פסוק יד
גורלך. ויוסיפו לומר לך אם תרצה אתה תפיל את הגורל אשר תרצה לברר לכל אחד חלקו:
כיס. אם תרצה יהיה כיס אחד לכלנו רוצה לומר נאכל ונשתה בשותפות מדמי הגזילה:

פסוק טו
בדרך אתם. רוצה לומר בדרך אשר אתם אשר הם הולכים בה שלא תלמוד ממעשיהם:
מנתיבתם. מהדרך שהם הולכים בה:

פסוק טז
לרע ירוצו. רוצה לומר עם כי לא ניכר לעין שהדרך הזה הוא רע מכל מקום סוף כוונתם על הרעה וימהרו לשפוך דם כאשר תמצא ידם:

פסוק יז
כי חנם. ר"ל כמו שנדמה בעיני כל בעל כנף שעל חנם פרושה הרשת ואין הכוונה על הלכידה ומתוך כך יורד בתוכה לאכול מהזרעונים אשר בה:

פסוק יח
והם. אבל באמת פורשי הרשת לא בחנם פרשוה כי הם יארבו לדמי העופות ומסתירים עצמם לקחת נפשותם וללכוד פרשוה:

פסוק יט
כן ארחות. כן הדרך של הגזלן לעשות תחבולות ולבל ירגיש מי בו להשמר ממנו ואחר זה יגזול העושר וגם יקח נפש בעל העושר למען לא יודע:

פסוק כ
חכמות. הלא כל חכמה מהחכמות תכריז בחוץ במקום פרסום:

פסוק כא
בראש הומיות. שם בראש מקום שנשמע שם המיית בני אדם:
בפתחי שערים. מקום הנכנסים והיוצאים:
בעיר. בכל עיר ועיר תאמר כל חכמה את אמריה והוא ענין מליצה וכאומר הלא התורה גלויה לכולם ומזהירה על קיומה:

פסוק כב
ולצים. מוסב על עד מתי האמור בתחלת המקרא וכן וכסילים וכו':

פסוק כג
לתוכחתי. לשמוע תוכחתי:
אביעה. הלא אדבר לכם רוח פי ר"ל הלא אני מזהיר לכם בכל עת:
אודיעה וגו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק כד
יען. לכן הואיל ומאנתם לשמוע מה שקראתי:
נטיתי. כדרך אדם המרמז בנטיית היד להקשיב מאמריו:
ואין מקשיב. אין מי מקשיב:

פסוק כה
ותפרעו. בטלתם עצתי ולא רציתם לקבל תוכחתי:

פסוק כו
גם אני. לכן גם אני לא אחוס עליכם ואשחק בבוא אידכם:

פסוק כז
בבוא. בעת בוא לכם פחד כחושך ואידכם כרוח סערה ולתוספת ביאור אמר בבוא עליכם צרה וצוקה:

פסוק כח
אז. בבוא הצרה:
יקראוננני. יקראו אלי:

פסוק כט
תחת. בעבור אשר שנאו דעת:

פסוק ל
לא אבו. לא רצו לשמוע עצתי:
נאצו. בזו התוכחה:

פסוק לא
ויאכלו. ר"ל כמו הנוטע אילן אוכל הוא מפירותיו כן יקבלו פרי גמול דרכם ויהיו שבעים מגמול עצתם כי יקבלו הגמול משלם:

פסוק לב
משובת. ר"ל מה שבחרו לשבת בהשקט ומרגוע מבלי טורח עול תורה המרגוע ההיא תהרוג אותם כי יקבלו גמול:
ושלות. היא היא וכפל הדבר במ"ש:

פסוק לג
ושומע לי. זהו סוף דברי החכמה שאמרה אבל השומע לי ישכון בטח מן פחד רעה ר"ל בטוח יהיה שלא תבוא עליו פחד רעה:

פרק ב

פסוק א
בני. אמר שלמה במקום ה' לבן תחשב לי אם תקח אמרי בלבך:
תצפון. לשומרם מן השכחה:

פסוק ב
להקשיב. ר"ל אמרי המה להקשיב אזנך לחכמים ולהטות לבך לתבונה:

פסוק ג
כי אם. כאשר תקרא לבינה להתקרב אליה:

פסוק ד
ככסף. כהמבקש את הכסף:

פסוק ה
ודעת אלהים. הם רזי התורה:

פסוק ו
יתן חכמה. יתן לך חכמה מפיו ר"ל יגלה לך מסתרי החכמה כאלו מפיו יאמר לך:

פסוק ז
יצפון. ה' הסתיר רזי התורה ושומרם לתתם לישרים בלבותם ומגן הוא להולכי תום דרך להצילם ממכשול:

פסוק ח
לנצור. להשכילו לשמור ארחות משפט כי הוא ישמור דרך חסידיו לבל יטו מדרך האמיתי:

פסוק ט
אז. ר"ל כאשר תחפש אחר החכמה ובעבור זה ישכילך ה' אז תבין וכו':
כל מעגל טוב. תבין מהו המעגל היותר טוב:

פסוק י
כי תבוא. כאשר תבא החכמה בלבך והדעת תהיה נעים לנפשך להתאות לה בחשק נפלא:

פסוק יא
מזמה. אז מחשבת החכמה תשמור עליך:

פסוק יב
מדרך רע מאיש. מפתויי איש המדבר תהפוכות, ר"ל המהפך דברי התורה אחר דעתו המשובשת:

פסוק יג
העוזבים. ר"ל העוזבים דרך האמיתי:

פסוק יד
השמחים. כאשר יעשו הרע ישמחו ולא ידאגו כדרך המאמין בהשגחה ושכר ועונש שאף אם בא לידו דבר עבירה בהסתת היצה"ר מלא הוא מדאגה מאימת הדין:
בתהפוכות. בעת ימצאו מקום להפוך הכוונה אחר רוע מחשבתם:

פסוק טו
ארחותיהם עקשים. ר"ל אין חברה ישרה בכל דרכי למודם:

פסוק טז
להצילך. מוסב למעלה לומד החכמה תשמור עליך להצילך מאשה זרה היא אשת איש שהיא זרה לך:
מנכריה. מהאשה הנכריה ההיא אשר מחלקת אמריה בפתוי והסתה:

פסוק יז
אלוף נעוריה. בעל נעוריה:
ואת ברית. כי גם הנשים נכנסו בברית ה' לקיים מצות ה' ולא תמעול מעל באישה:

פסוק יח
כי שחה. בית הזונה הוא מקום מדרון לרדת בה אל המיתה:
מעגלותיה. ההולכים אל ביתה הולכים המה אל מקום הרפאים הם המתים שנרפו ונחלשו וכוחם תש ור"ל הבא אל ביתה יוכשל בה ויאבד נפשו:

פסוק יט
כל באיה. כל הבאים אליה לא ישובון מדרכם הרע כי קשה מאד לפרוש ממנה ולא ישיגו עוד מעתה ארחות חיים ונאמר אף למשל על דרכי כי קשה מאוד לפרוש ממנה אחר שהורגל בה:

פסוק כ
למען תלך. מוסב למעלה לומר החכמה תשמור עליך מזה למען תלך בדרך טובים אשר ימנעו ללכת בדרך הזה וארחות וכו' וכפל הדבר במ"ש:

פסוק כא
ישכנו ארץ. יהיו שוכנים בארצם עד עולם:
יותרו בה. בעת יגרשו ממנה הרשעים אז המה ישארו בה:

פרק ג

פסוק א
בני. אמר במקום ה' אתה ישראל החביב לי כבן לאב הנני מזהירך תורתי אל תשכח:

פסוק ב
ושנות חיים. ר"ל שלום השקט ושלוה:
ושלום יוסיפו לך. התורה והמצות הם יוסיפו לך כי הם ילמדו עליך זכות:

פסוק ג
אל יעזבך. אל תהיה נעזב מהם כי אחוז בהם:
קשרם. ר"ל בכל עת תהא מדבר בם וחושב בענינם:

פסוק ד
ומצא חן. ובזה תמצא חן ותהיה ידוע למשכיל בשכל טוב בעיני וגו':

פסוק ה
אל תשען. אל תחשוב בודאי אצליח הואיל ונעשה הדבר בבינה כי הכל ביד ה' ולא ביד בינת אדם:

פסוק ו
בכל דרכיך. בכל ענינך דע את ה' ר"ל תן דעתך לחשוב לעשות מעשיך למען יבוא בדבר תועלת לקיים דבר ה' ואז הוא יוליכך באורח מישור ותצליח בה:

פסוק ז
אל תהי חכם בעיניך. להקל בדבר הנאסר לעשות גדר ושימור בחושבך שאין חכם כמותך צריך גדר אלא ירא את ה' פן עם כל חכמתך תכשל:
וסור מרע. הרחק מאד ועשה גדר:

פסוק ח
רפאות. ר"ל הגדר לא יזיק כי עוד יועיל ותהיה רפאות וכו' ר"ל יחזיק אותך בקיום המצות:

פסוק ט
מהונך. להפריש ממנו צדקה:
ומראשית. לתת תרומות ומעשרות:

פסוק י
וימלאו. ר"ל לא תחסר כלום בעבור זה כי הברכה ישולח בהם ועוד תוסיף ותירוש. היין אשר ביקבים יתרבו:

פסוק יא
מוסר. ואם בא לך מה' מוסר יסורים אל תמאס בהם אלא קבלם מאהבה:
ואל תקוץ. כפל הדבר במ"ש:

פסוק יב
יוכיח. לגלות אזנו ליישר דרכו:
וכאב. וכמו האב אשר יכון בהכאה לרצות את בנו להיטיב דרכו ולא לנקום נקם:

פסוק יג
ואדם. מוסב על אשרי לומר אשרי לאדם אם מוציא את התבונה מן החכמה ר"ל מבין דבר מתוך דבר:

פסוק יד
כי טוב. מסחר החכמה ממסחר הכסף כי מי שנוטל מחיר הכסף לא ישאר הכסף בידו ולא המחיר ביד האחר ולא כן בדבר החכמה כי את מי שלומד עם אחר חכמה אחת במחיר למוד חכמה אחרת א"כ שניהם ביד כל אחד ואחד:
תבואתה. פרי החכמה ור"ל מה שהבין מדעתו מתוך דבר החכמה שלמד הנה טובה היא מחרוץ:

פסוק טו
יקרה. חשובה היא מפנינים הם המרגליות:
וכל חפציך. כל הדברים שאתה חפץ ורוצה בהם לא יהיו שוין בשוויה:

פסוק טז
אורך ימים. ר"ל על ידה ישיג אורך ימים ועושר וכבוד, ורז"ל אמרו למיימינים בה לעוסק לשמה היא לו לאורך ימים וכ"ש עושר וכבוד אבל למשמאילים בה לעוסקים שלא לשמה עכ"ז יהיה עושר וכבוד:

פסוק יז
דרכי נועם. ר"ל לא יבוא בשום צד מכשול בדבר קיום דברי התורה:
וכל וגו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק יח
למחזיקים בה. להאוחזים בה היא להם לעץ חיים כי בעבורה ישיג החיים ותומכיה. התומך אותה בגדרים וסייגים הוא משובח:

פסוק יט
בחכמה. באמצעות חכמת התורה ברא העולם:
בתבונה. תבונת התורה:

פסוק כ
בדעתו. בדעת התורה נבקעו תהומותיהם המעיינות הנובעים מתחת:
ושחקים. מוסב על בדעתו לומר בדעת התורה יטיפו השמים טל:

פסוק כא
אל ילוזו. הואיל וחשובה היא כ"כ מהראוי שאל יסורו מנגד עיניך:

נצור תושיה ומזמה. ר"ל שמור התורה במעשה ובמחשבה:

פסוק כב
ויהיו. שמירת המעשה והמחשבה יהיו סיבה להביא חיים לנפשך ולהלביש צוארך בהן:

פסוק כג
אז. כשתהיה נשמר במעשה ובמחשבה אז תלך לבטח בדרכיך כי אין מחריד:
לא תגוף. לא תכה באבני מכשול המושלכים בדרך ר"ל לא תאונה אליך רעה:

פסוק כד
וערבה שנתך. כדרך הישן בוטח מבלי פחד:

פסוק כה
אל תירא. כי לא תבא אליך:
כי תבא. כאשר תבא חשכת הרשעים לא תירא מזה כי לא תגע בך לרעה:

פסוק כו
בכסלך. במה שתבטח ותקוה אליו והוא ישמור רגלך מן הלכידה:

פסוק כז
מבעליו. מבעל הטובה ר"ל ממי שבא לקבל הטובה:
בהיות. בעת היות כח בידך לעשות הטובה:

פסוק כח
לרעך. המבקש הטובה:
לך ושוב. לך היום ושוב למחר ואז אתן את שאלתך:
יש אתך. דבר הטוב' יש עמך ותוכל לתת מיד:

פסוק כט
והוא. הלא הוא יושב אתך לבטח ר"ל בוטח בך כאיש על רעהו ולמה תחשוב עליו רעה:

פסוק ל
גמלך רעה. גם תחילת המעשה נקרא במקרא בלשון גמול וכן ואם גומלים אתם עלי (יואל ד':ד'):

פסוק לא
באיש חמס. בהצלחת איש חמס:

פסוק לב
נלוז. הסר והנוטה מדרך הישר:

ואת. עם ישרים מעמיק סוד עצתו מאהבתו אותם וכמ"ש וה' אמר המכסה אני מאברהם וכו' (בראשית י"ח:י"ז):

פסוק לג

מארת ה'. ר"ל העושר אשר בבית הרשע קללת ה' היא כי שמורה לרעתו ותחשב א"כ לקללה:

יברך. מוסב על ה' לומר שהוא יברך את אשר בנוה הצדיקים ר"ל לברכה תחשב כי ישפיעו מטובם לדל ויקבלו גמול:

פסוק לד

אם ללצים. ר"ל לכל אחד משלם גמול במדה שמדד אם ללצים המלעיגים בבני אדם יסבב סיבה אשר יתלוצצו בהם בבוא יום אידם:

ולענוים. אשר הם שפלי הרוח ומכבדים כל אדם יתן חנם בעיני הכל ויכבדו להם:

פסוק לה

ינחלו. נוחלים לעצמם הכבוד:

מרים. כל אחד מפריש הקלון לחלקו:

פרק ד

פסוק א

שמעו בנים. אתם בני אל חי שמעו למוסר האב שבשמים המייסר על הבינה והקשיבו לדעת אותה:

פסוק ב

כי לקח טוב. וכה יאמר במוסרו הלא נתתי לכם למוד טוב ומחוכם אל תעזבו את התורה ההוא:

פסוק ג

כי בן. אמר שלמה אל תחשבו שאני שונא את הבריות ולזה אני מזהירכם מן הדברים שנפשו של אדם חומדתן אל תאמרו כן כי הלא בן אהוב הייתי לאבי ומעונג ויחיד לאמי:

פסוק ד

ויורני. ועם כל אהבתו אלי למדני הדברים האלה ואמר לי דברי תוכחתי יסעדו לבך למען תשאר עומד ביראת ה':

שמור מצותי. המצוה אשר אני דובר אליך בשם ה':

וחיה. בשמירתם תשיג החיים:

פסוק ה
קנה. ראה שתהא החכמה והבינה קנוים לך ומצוים אצלך ואל תשכחם:
מאמרי פי. מדברי אזהרותי:

פסוק ו
אל תעזבה. אל תעזוב את התורה וגם היא תשמרך מכל מכשול:

פסוק ז
ראשית חכמה. בראשית למוד החכמה ראה שתהא קנויה לך ר״ל מעת תתחיל ללמוד למוד אותה דרך קבע שתהא שקוע בך:
ובכל קנינך. המיוחדת בכל הדברים הקנויים לך ושקועים אצלך תהיה קניית הבינה:

פסוק ח
סלסלה. תהא ממשמש בה בקביעות ותרומם אותך:
כי תחבקנה. כאשר תחבק אותה להיות דבוקה בך:

פסוק ט
לוית חן. תדבק לראשך חבורי החן:
תמגנך. תמסור לך עטרת תפארת:

פסוק י
שמע בני. ענין חיבה הוא זה לומר חביב אתה לי כי בני אתה וחפץ אני בתקנתך:
שנות חיים. ר״ל שנים טובים ושלוים:

פסוק יא
הוריתיך. אני מלמדך ללכת בדרך חכמה:
הדרכתיך. אני מוליכך בדרך ישר:

פסוק יב
לא יצר. לא יהיה צר מקום הפסיעות ואז אף אם תרוץ בו לא תכשל במעשיך:

פסוק יג
אל תרף. אל תרפה ידך ממנו:

פסוק טו
פרעהו. בטל הדרך ההוא ואל תעבור בו נטה מאליו ועבור ממנו:

פסוק טז
כי לא ישנו. ההולכים בדרך ההוא לא יוכלו לישן אם לא יעשו הרעה:
אם לא יכשלו. את אחרים וכפל הדבר במ״ש:

פסוק יז
לחם רשע. ר"ל הבא מגזל:
חמסים. הבא מחמס:

פסוק יח
ואורח צדיקים. האורח שהצדיקים הולכים בו הוא כאור היום המזהיר והולך ומאיר בכל פעם יותר עד אשר יכון היום בשלימותו והוא חצות היום ר"ל בכל עת ישכילו יותר לעמוד על דעת התורה:

פסוק יט
כאפילה. כהולכים בדרך חשיכה ולא ידעו במה יוכלו להכשל להיות נשמר ממנו ר"ל שוגים בדעתם ותועים מדרך האמת ואינם יודעים ממה להזהר:

פסוק כב
למוצאיהם. המוצא חכמות התורה המה לו לחיים ומרפא לכל בשרו:

פסוק כג
מכל משמר. יותר מכל הדברים שאתה משמרם שמור לבך מלחשוב בעון כי עיקר תוצאות חיים באה מן הלב ואיך תחשוב בו בדבר המאבד את החיים:

פסוק כד
הסר ממך. ר"ל אל תעשה דבר שיהא בו מקום לבני אדם לרנן אחריך וירמוז הרנון בעקימת הפה ונטיית השפתים כדרך המרננים ברמז:

פסוק כה
לנוכח. ראה בהתבוננות יתירה תכלית המעשה אשר תעשה ואז עפעפיך יוליכוך בדרך הישר:

פסוק כו
פלס. ראה ליישר מעגל רגליך ולא תלך כפי הקרי וההזדמן ואז יהיו כל דרכיך נכונים:

פסוק כז
אל תט. בכל דבר אל תטה עצמך ימין ושמאל מדרך המצות אבל מרע הסר רגליך מכל וכל:

פרק ה

פסוק א
בני לחכמתי הקשיבה. עוד זה מדברי דוד שאמר לשלמה בני שמע להחכמה אשר למדתיך:

פסוק ב
לשמור. הזהר לשמור המחשבות ושפתיך ינצורו לדבר דעת:

פסוק ג
כי נופת. ר"ל מאוד צריך להיות נזהר לבל יפותה כי אמרי הזונה המה ערבים ומתוקים כנופת צופים והמה חלקים יותר משמן והוא גם למשל:

פסוק ד
ואחריתה. אבל אחרית הפתוי מרה כלענה וממית הנפתים כחרב שיש בו שני חדודים מזה ומזה:

פסוק ה
רגליה. ר"ל דרך רגלי הפתוי מביא המיתה:
יתמוכו. תומכים ומחזיקים את השאול שיהיה הנפתה נופל בה:

פסוק ו
אורח חיים. ר"ל חכמת התורה:
פן תפלס. פן תיישר להדמות אליה:
נעו. דע לך כי נעו המעגלות שלה מן אורח חיים ורחקו ממנה ולא תדע להם שום דמיון והשוואה כי לא קרב זה אל זה:

פסוק ז
ועתה. מוסב למעלה לומר הואיל ושמעתם שגם דוד אבי הזהירני בדברים האלה עם כי הייתי חביב לו לזאת אתם בני אל חי שמעו לי וכו' כי לא משנאת הבריות אני מזהיר על כל אלה:

פסוק ח
מעליה. מן הזרה האמור למעלה:

פסוק ט
הודך. ההוד הנתון לך מן השמים תתן במעשיך לאחרים כי תהיה נלקח ממך ותנתן לאחרים ותמות בחצי שנותיך והנותרים תמסור לאכזרי והוא שר של גיהנם ר"ל תהיה מסור בידו לכל חפצו:

פסוק י
פן ישבעו זרים. הזרים ממך שאינם ראוים ליורשך הם ישבעו כוחך והוא העושר הבא בכח והתאמצות וכן ככחם נתנו לאוצר (עזרא ב':ס"ט):
ועצביך. העושר הבא בעצבון ויגיעה וכפל הדבר במ"ש:

פסוק יא
באחריתך. באחרית ימיך ביום המיתה בעת יכלה בשרך אז תנהום מכאב לב:

פסוק יב
נאץ לבי. מאס לבי לבזותה:

פסוק יד
כמעט הייתי. בעבור הנאה קטנה כשיעור היותר מועט הייתי עתה בכל רע בתוך קהל רב ועדה גדולה בפרסום רב:

פסוק טו
שתה מים. ר"ל באשתך ולא בזרה:
ונוזלים וגו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק טז
יפוצו. אז יפוצו מעינותיך חוצה עד כי ילכו ברחובות פלגי מים ר"ל תזכה לבנים אשר יצא שמעם למרחוק:

פסוק יז
יהיו לך לבדך. הבנים האלה יהיו שלך לבדך ואתה תתכבד בהם ואין לזרים חלק אתך אבל בני הזרה אינם מיוחדים לך לבד:

פסוק יח
יהי מקורך ברוך. אשתך תהא ברוכה וחביבה בעיניך שמח מאהבת אשת נעוריך:

פסוק יט
אילת אהבים. תהיה בעיניך כאילה האהובה:
ויעלת חן. היא תהיה מעלת חן בעיניך:
בכל עת. ר"ל בכל עת ההכרח והצורך:

באהבתה תשגה תמיד. ר"ל אף באהבתה למשגה תחשב אם תמיד תהיה וכמ"ש רז"ל אל תרבה שיחה עם האשה באשתו אמרו וגו':

פסוק כ

ולמה תשגה. ר"ל אם באשתו תחשב התמידות למשגה למה תקל ראש לשגות בזרה:

פסוק כא

כי נוכח. ר"ל ופן תאמר מי רואני לזה אמר דע כי מול עיני ה' דרכי איש ומיישר מעגלותיו אל הגמול ר"ל משלם מדה במדה לדעת שבגמול באה ולא במקרה:

פסוק כב

עונותיו. עונות הרשע הם ילכדו אותו ולתוספות ביאור אמר את הרשע:

ובחבלי. בהחבלים הנעשים מחטאתו בהם יהיה נשען כאשר יתלוהו בהם ר"ל העון עצמו יקטרג עליו ויפרע ממנו:

פסוק כג

באין מוסר. בעבור שלא לקח מוסר ובעבור רוב אולתו אשר ישגה בהם:

פרק ו

פסוק א

אם ערבת. ערבות ממון בשביל אחר:

לזר. בעבור הזר תקעת כפך והיא ענין קיום ותוקף על הערבות:

פסוק ב

נוקשת. הנה דע שבאת למוקש ונלכדת בה ע"י אמרי פיך:

פסוק ג

עשה זאת איפוא בני. ר"ל עתה עשה זאת בני והנצל מיד המלוה כי באת בידו ונתחייבת לו:

לך התרפס. היה לו למרמס הרגל ר"ל הכנע עצמך לפניו:

ורהב רעך. החזק והמשל רעך על עצמך:

פסוק ד

אל תתן שנה. ר"ל אל תתעצל בדבר:

פסוק ה

הנצל כצבי. ראה להנצל במהירות כצבי הממהר לברוח מיד הלוכדו כשימצא מנוס:

מיד יקוש. מיד מוקש הפח:

פסוק ו
עצל. אתה העצל לך אל הנמלה וראה מנהגה ולמד ממנה חכמה:

פסוק ז
אשר אין לה קצין. להכריחה על מעשיה להכין מאכלה לבל תגזול מחברתה:

פסוק ח
תכין. עכ"ז מעצמה בחכמתה תכין לחמה בקיץ את תמצא ע"פ השדה וממנה למוד להכין הכל בעוד לאל ידך:

פסוק י
מעט שנות. פן תחשוב אישן מעט ואח"ז אנום מעט ואח"ז אשכב בחבוק ידים לנום כי כן דרך השוכב לחבק ידיו זה בזה:

פסוק יא
ובא כמהלך. בעבור זה יבוא לך עניות פתאום כאורח המהלך בדרך הבא פתאום לבית מלונו ולא נודע טרם בואו:
ומחסורך. דבר המחסר עושרך מהרה יבא כאיש המלובש במגן לרדת אל המלחמה שאין דרכו להתעכב בדרך מהלכו:

פסוק יב
אדם בליעל. מי שפורק מעליו עול מקום הוא איש און והולך עקשות פה ר"ל מעקם פיו לרמז לשון הרע:

פסוק יג
קורץ בעיניו וגו'. ענין כולם הם רמיזות להי"ר:

פסוק יד
תהפוכות בלבו. מחשבות לבו להפוך הדבר מכמות שהוא:
חורש רע. חושב רע בכל עת ומגרה מחלוקת בין אנשים ר"ל כיון שפרק עול המקום בודאי את כל אלה יעשה:

פסוק טו
ואין מרפא. לא יהיה רפואה לשברו:

פסוק טז
ושבע. השביעית היא תועבת נפשו ר"ל שנואה מכולן:

פסוק יז
עינים רמות. זה המתגאה המרים עיניו כלפי מעלה לא כדרך שפלי הרוח אשר ישפילו עיניהם להסתכל כלפי מטה:

פסוק יח
לב חורש. המפנה לבבו לחשוב מחשבות און לרוץ לרעה לעשות במהירות עד לא יתנחם:

פסוק יט
יפיח וגו'. ר"ל עד שקר מדבר כזבים ואחת היא:
בין אחים. בין אוהבים יגרה מחלוקת בספור להר"ר והיא השביעית הקשה מכולן כי בזה הורג שלשה את עצמו והמקבלו והנאמר עליו:

פסוק כ
מצות אביך. כי הלא בודאי חפץ בתקנתך:
תורת אמך. מה שהיא מלמדתך:

פסוק כב
תנחה אותך. תנהג אותך בדרך הישר:
תשמור עליך. משודדי לילה:
היא תשיחך. תדבר עמך כחבר טוב המדבר עם חבירו להשתעשע עמו:

פסוק כג
כי נר מצוה. המצוה שאדם עושה מאירה לו כנר והלומד תורה היא לו כאור היום והשומע תוכחת מוסר הוא לו דרך המביא חיים:

פסוק כד
לשמרך. כי המוסר יועיל לשמרך מאשה זונה:
מחלקת. מחלקלקות פתויי הנכריה והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק כה
ואל תקחך. אל תקח לבך להיות נמשך אחריה ע"י רמזי עפעפיה:

פסוק כו
כי בעד אשה זונה. בעבור חמדת אשה זונה בא האדם לרב העוני עד כי ישאל ככר לחם:
תצוד. בחלקת אמריה תצוד את הנפש עם שהיתה יקרה ונקיה מעון:

פסוק כז
היחתה. וכי אפשר שישאב איש בחיקו את האש ולא תשרפנה בגדיו:

פסוק כח
אם יהלך. וכי יהלך איש על גחלים ולא תשרפנה רגליו:

פסוק כט
כן הבא. כן הוא הבא אל אשת רעהו כי כל הנוגע בה לא ינקה מעונש הראוי:

פסוק ל
לא יבוזו. אין מרבים לבזות את הגנב כאשר יגנוב למלא נפשו כי רעב הוא וגנב לשבור הרעבון וכמעט לאונס יחשב:

פסוק לא
ונמצא. וכאשר ימצא יוכל לתקן בתשלומין אז חדל ממנו בעל הגניבה:
את כל הון. ר"ל הלא לא יתן יותר מכל הון ביתו אבל לא נגע עד הנפש:

פסוק לב
נואף אשה. אבל המנאף עם אשה הוא חסר לב והרוצה להשחית נפשו עשה יעשה כזאת הואיל ואין לו הכרחיות כגונב ממון:

פסוק לג
נגע וקלון ימצא. מן השמים ימצא נגע כי ע"י ג"ע הנגעים באים ומן הבריות ימצא קלון:
לא תמחה. לא תהיה נשכחת:

פסוק לד
כי קנאה. הנקמה תעורר חמת הבעל ולא ימחול עליו ביום אשר תמצא ידו לנקום נקם ותהיה א"כ הדבר שמור ולא תשכח:

פסוק לה
לא ישא. לא יהיה נושא פנים של כל מין ממיני הכופר להעביר הקצף בעבורו ולא יאבה. לא ירצה לחמול אם תרבה שוחד והוא כפל ענין במ"ש:

פרק ז

פסוק ב
וחיה. בעבורם בעבורם תחיה:
ותורתי. מוסב על מלת שמור לומר שמור תורתי כאישון עיניך:

פסוק ד
אמור וגו'. ר"ל תהא רגיל בחכמה כאדם באחותו:
ומודע. כפל הדבר במ"ש:

פסוק ה
לשמרך. למען תשמרך מאשה הזרה ממך שאינה מותרת לך:
אמריה החליקה. אשר מחלקת אמרי פתויה:

פסוק ו
כי בחלון ביתי. דרך חלון ביתי ואשנבי נשקפתי אל החוץ והוא ענין מליצה לומר שהשכיל בחכמה לדעת מעשה הבריות:

פסוק ז
וארא בפתאים. ראיתי בחבורות הפתאים והנה הבנתי והכרתי בין הבנים ההם נער חסר לב:

פסוק ח
עובר. כי ראיתיו עובר בשוק אצל פנתה של הזרה ולפי שאמר למעלה לשמרך מאשה זרה קצר כאן וסמך על המבין:

פסוק ט
בנשף. בעת הנשף למען לא יראוהו אנשים:
בערב וגו'. הוא כפל ענין כדרך המליצה:

פסוק י
והנה אשה. ראיתי והנה אשה באה לקראתו:
שית זונה. ר"ל בתקון זונה:
ונצורת לב. ונותנת מצור על לבות בני אדם לכבשם תחת ידה:

פסוק יא
הומיה. היא משמעת קול המיה למען ימשכו הזונים אחר קולה:
וסוררת. מדברת דברי סרה ונאוף:
לא ישכנו. אינם שוכנים בביתה כדרך הנשים:

פסוק יב
פעם בחוץ. פעם הולכת בחוץ פעם ברחובות לרדוף אחר מאהביה תארוב. תשב במארב עד אשר יעברו דרך הפנה ההיא:

פסוק יג
והחזיקה. ראיתי האשה היוצאת אחזה הנער ונשקה לו:
העזה. חזקה פניה ולא נכלמה:

פסוק יד
זבחי שלמים עלי. מאז היה עלי זבחי שלמים והנה היום שלמתי נדרי והבאתים ויש א"כ עמדי בשר השלמים:

פסוק טו
על כן. הואיל ויש עמדי בשר להאכילך לזה יצאתי לקראתך לשחר פניך לבוא אלי והנה מצאתיך:

פסוק טז
מרבדים. קשטתי מטתי בקשוט הראוי:
חטובות. בדי המטה המה חטובות ביושר רב ומסוגרים המה במיתרי פשתן הבא ממצרים הנאות ביותר:

פסוק יז
נפתי. התכתי על משכבי מור וגו' להביא הריח:

פסוק יח
נרוה. נשבעה באהבים עד הבקר ונשמחה בה:

פסוק יט
כי אין האיש. אל תפחד מבעלי כי איננו בביתו כי הלך בדרך רחוק:

פסוק כ
צרור הכסף. אל תחוש פן בלילה יבוא מדרכו כי לקח בידו צרור כספו ויתאחר בדרך עד כי יתום הכסף לקנות בכולם סחורות רבות:
ליום הכסא. לזמן המיועד אשר קבע יבוא הנה והזמן עדיין לא בא:

פסוק כא
הטתו. אמר שלמה הן ראיתי שהיא הטתה אותו אחר דעתה ברוב הרגל דבריה אשר היא למודה לפתות בני אדם ובחלקת מאמר שפתיה הדיחה אותו מדרך הישר:

פסוק כב
הולך. והרי הוא הולך אחריה פתאום כמו השור הבא מעצמו אל מקום המטבח:
וכעכס. וכאשר ירוץ הנחש מהרה בשליחות המקום לייסר האויל בארסו כן חיש מהר נמשך אחריה:

פסוק כג
עד יפלח. עד אשר נכשל בה וחצה יפלח את כבדו כי מאבד עולמו על ידה:

כמהר. הרי הוא כצפור הממהר לעוף אל הפח בעבור הנאה מועטת לאכול מהזרעונים אשר בה ואינו יודע כי האכילה ההיא תהיה באבדן נפשו כן הוא מאבד עולמו בעבור הנאת שעה:

פסוק כד

ועתה בנים. הואיל ושמעתם שכן הוא לזאת שמעו לי ואל תהיו כמוהו:

פסוק כה

אל ישט. אל יסור לבך אל הדרך ההולך לבית הזונה ואל תתע מדרך הישר ללכת בנתיבותיה:

פסוק כו

הפילה. הזונה המחלקת אמריה:

ועצומים. מספר עצום ורב:

פסוק כז

ביתה. דרך ההולך אל ביתה היא דרך שאול ויורדת אל חדרי מות כי בקל יתפתה ומאבד עולמו:

פרק ח

פסוק א

הלא חכמה תקרא. ר"ל מעלות החכמה הלא נכרת מפאת עצמה וכאלו היא תאמר אמריה להמשך אחריה:

פסוק ב

בראש מרומים. כאלו עומדת בראש ההרים הרמים להשמיע קולה למרחוק:

עלי דרך. נצבה אצל דרך מקום יתפרשו ממנו נתיבות רבות ומצויים שם אנשים רבים עוברים ושבים:

פסוק ג

ליד שערים. וסמוך היא אל מקום השערים אשר לפתח הקריה:

מבוא פתחים. ר"ל עשויים המה לבוא בפתחיה כי השערים ההמה פתוחים ועומדים ולזה רבים נכנסים ויוצאים בהם:

תרונה. שמה מכרזת החכמה את אמריה וכ"ז הוא ענין מליצה לומר הלא שבחה ידוע וכאלו מכרזת בפרסום רב:

פסוק ד
אליכם. ואלה אמריה אליכם אישים וגו':

פסוק ה
ערמה. התחכמות ותחבולות להערים להסיר הפתיות:
הבינו לב. תנו בינה אל הלב:

פסוק ו
נגידים. ר"ל דברים חשובים ונכבדים:
ומפתח שפתי. מה ששפתי פותחים לדבר המה דברים מישרים וכפל הדבר במ"ש:

פסוק ז
ותועבת וגו'. דברי רשע מתעבות שפתי מלדברם:

פסוק ח
בצדק כל אמרי פי. נאמרים בצדק:

פסוק ט
למבין. למי שיש לו בינה להבין אמריה:

פסוק י
ואל כסף. ר"ל היו רוצים לקחת מוסר תוכחתי מלקחת את הכסף:

פסוק יא
וכל חפצים. כל הדברים שאדם חפץ ורוצה בהם לא ידמו אליה:

פסוק יב
שכנתי ערמה. אני שוכן בערמה ר"ל א"א לעשות תחבולות להערים להנצל מיד היצה"ר המסית בזולת חכמת התורה:
ודעת. אני ממציא להודיע מחשבות העוזרים על הצלה מיד היצה"ר המסית וכפל הדבר במלות שונות:

פסוק יג
יראת ה'. תוכן יראת ה' היא לשנוא את הרע והם הגאות ודרכי עבירה והמהפך אמרי פיו ממחשבות לבו:
שנאתי. ר"ל את כל אלה שנאתי גם אני:

פסוק יד
לי עצה. בי ימצא עצה להנצל מיד היצר הרע המסית:
ותושיה. ר"ל על ידי יותש כח היצר הרע:

אני בינה. אני הנותן בינה להלחם למולו:
לי גבורה. על ידי יתגבר עליו וכפל הדבר פעמים הרבה כדרך המליצה ולחזוק הענין:

פסוק טו
בי מלכים ימלוכו. על ידי תתקיים מלכותם אם יתנהגו במשפט התורה:
יחוקקו צדק. על ידי עשו חוקים צודקים וישרים:

פסוק טז
בי שרים. על ידי תתקיים ממשלת השרים והנדיבים שבכל השופטים כי כאשר ילכו בחוקות התורה תמשך ממשלתם:

פסוק יז
אוהבי אהב. אוהב אני את האוהבים אותי:
ומשחרי. הדורשים להבין אמרי ימצאו בי טעמים הרבה:

פסוק יח
אתי. על ידי ישיג עושר וכבוד:
הון עתק וצדקה. ישיג הון חזק רב ובצדקה תנתן לו מה' כי לא יקופח שכר תורתו לעוה"ב בעבור ההון שהשיג:

פסוק יט
פריי. מתן שכר התורה:
ותבואתי. מוסב על מלת טוב לומר ותבואתי טוב מכסף נבחר ומעולה וכפל הדבר במ"ש:

פסוק כ
אהלך. אני מוליך את האדם בדרך צדקה וגו':

פסוק כא
יש. ר"ל יש אתי טובה הרבה להנחיל את אוהבי ואמלא את אוצרותיה' מן הטובה:

פסוק כב
ה' קנני. ברא אותי להיות קנויה לו וכן קונה שמים (בראשית יד):
ראשית דרכו. בתחילת הבריאה:
קדם. קודם מעשיו:
מאז. מכבר ר"ל מזמן רב:

פסוק כג
מעולם. מימות עולם אני נסוכה ומושלת:

מראש. אני מן הראשונים מהקודמי לבריאת הארץ כי אמרו רז"ל שבעה דברים קדמו לבריאת העולם והתורה אחת מהם:

פסוק כד

באין תהומות. בעוד לא היו תהומות נבראתי אני:

פסוק כה

בטרם. עד לא נטבעו ונקבעו ההרים בארץ ולפני הגבעות נבראתי אני:

פסוק כו

עד לא. מוסב על חוללתי לומר חוללתי עד לא עשה הארץ וחוצות והתחלת עפר האדמה המיושבת מבני אדם וכפל הדבר כדרך המליצה:

פסוק כז

בהכינו. בעת הכינו את השמים הייתי שם אני כלומר נבראתי קודם להן בחוקו. בעת חקק עגול הארץ לכסות ע"פ התהום:

פסוק כח

באמצו. בעת חיזק את השחקים אשר המה ממעל ובעת חיזק את מעינות התהום:

פסוק כט

בשומו. בעת שם לים חוק וגבול אשר מי הים לא יעברו פי ה' ללכת מהגבול ולהלאה:

בחוקו. בעת חקק יסודי הארץ וכ"ז מוסב על שם אני האמור במקרא שלפני פניו:

פסוק ל

ואהיה. הייתי מגודלת אצלו והייתי לו לשעשוע בכל יום ובכל עת הייתי משחקת ומשמחת לפניו כבת האהובה לאביה:

פסוק לא

משחקת. אני היא המשמחת אנשים בתבל ארצו ושעשועי היא עם בני אדם ר"ל המה שמחים בי ואני בהם:

פסוק לב

ועתה בנים. הואיל ואני חשובה כ"כ מהראוי שתשמעו לי ואשרי לאלו אשר ישמרו דרכי:

פסוק לג

שמעו. בתחלה שמעו המוסר להיות יראת ה' על פניכם ואח"כ למדו חכמה ואז בודאי לא תבטלו את החכמה הואיל ותקדים לה היראה:

פסוק לד
לשקוד. למהר לבוא אל דלתותי בכל יום ולשבת בקבע במזוזות פתחי כדרך השומר היושב ומשמר בקבע:

פסוק לה
ויפק. ומוציא רצון מה' ר"ל ה' יהיה מרוצה לו:

פסוק לו
וחטאי. אבל החוטא לי וממאס בי הוא בעצמו גוזל נפשו כי מאבדה:
כל משנאי וגו'. כפל הדבר במ"ש:

פרק ט

פסוק א
חכמות. כל אחת מהחכמות בנתה בית לעצמה:
חצבה. בנויה על הרבה עמודים וחצובים המה זה כזה בהשוואה גמורה והוא דבר הנחמד לעין הרואה:

פסוק ב
טבחה. שחטה זבחים ומזגה יינה ואף ערכה שלחנה להאכיל להקרואים:

פסוק ג
תקרא. כל אחת תקרא ע"י נערותיה על גבהי מרום העיר להשמיע הקול למרחוק:

פסוק ד
מי פתי. ותאמר מי פתי שאין בו תבונה להכין מאכל יסור ממקומו ויבוא הנה וכן תקרא לחסר לב מכל וכל ותאמר לו:

פסוק ה
לכו לחמו. אם אין לכם משל עצמיכם בואו הנה ואכלו בלחמי ושתו היין אשר מזגתי אני והוא ענין מליצה לומר הלא חכמת התורה היא נחמדת מאירת עינים וחוננת דעת להההוגים בה וכאלו מכרזת ואומרת כל הרוצה ללמוד יבוא וילמוד ואם צפון לבו משכל אני אשכילו דעה:

פסוק ו
עזבו. לזאת אתם פתאים עזבו דרכיכם ותחיו וצעדו מעתה בדרך בינה:

פסוק ז
יוסר לץ. ר"ל אבל את הלץ ואת הרשע לא אוכיח כי המוכיח את הלץ לוקח לעצמו קלון כי יתלוצץ בו ויבזהו והמוכיח לרשע מביא מום על עצמו כי ישיב לו אף אתה כמוני ויפגום בכבודו ולזה אין לי עסק עמהם:

פסוק ח
פן ישנאך. כי הוא חכם בעיניו ודרכו ישרה לפניו:
ויאהבך. כי הוא חפץ בתקון מדותיו ולומד מכל אדם:

פסוק ט
תן לחכם. ר"ל אמור לו דברי חכמה ויחכם מדעתו עוד יותר:
הודע לצדיק. משמרת הצדק:
ויוסיף לקח. מדעתו יוסיף לימוד לעשות משמרת למשמרת:

פסוק י
תחלת. יראת ה' היא תחילת החכמה כי היראה מביאה לידי חכמה:
ודעת קדושים. לקדש עצמו במותר לו מביא לידי בינה:

פסוק יא
כי בי. בעבור עסק התורה ירבו ימיך והימים האלה יוסיפו לך שנות חיים כי ברבות הימים תרבה במעש"ט ויתוסף לך בזה שנות חיים בעוה"ב:

פסוק יב
חכמת לך. החכמה תהיה לך לתועלת:
ולצת. ואם תתלוצץ באנשים אתה לבדך תשא עונש:

פסוק יג
אשת כסילות. הנה אשה סכלה תהמה בקולה והיא פתיות ואינה יודעת מאומה ותהמה בבלי דעת:

פסוק יד
לפתח ביתה. לראות העוברים דרך עליה:
מרומי קרת. על כסאה עומדת במרום העיר להשמיע קולה למרחוק:

פסוק טו
לעוברי דרך. להעוברים שם דרך מהלכם ההולכים באורח מישור בדרכי ה' והיא ענין מליצה לומר שהנפש המתאווה תסית לעבירה ומראה ערבות ותענוג העבירה:

פסוק טז
מי פתי. מי הוא הפתי המחסר נפשו מטובה יסור ממקומו ויבא הנה אשכילו חכמה כי מניעת ערבות התורה תחשב בעיניה לכסילות:
וחסר לב. מי הוא החסר לב המונע עצמו מטובה והוא כפל ענין במ"ש:
ואמרה לו. וכן תאמר לו:

פסוק יז
מים גנובים. הלא מים גנובים יותר ימתקו משאינם גנובים ולחם גנוב הנאכל במסתר הלא למאד יונעם ר"ל אין טעם ההיתר דומה לטעם האיסור ומדוע א"כ מנעת עצמך מהם:

פסוק יח
ולא ידע. הנמשך אחריה אין נותן לב לדעת כי שם הוא מקום הרפאים הם המתים שנרפו ונחלשו ע"י המיתה ר"ל הנמשך אחר התאווה הוא מעותד למות על ידה:
בעמקי. בעומק הגיהנם ירדו הקרואים ממנה ובאים לה:

פרק י

פסוק א
משלי שלמה. לפי שעד כה דבר בשבח התורה וכאלו היא תאמר אמריה ועתה חזר לדבר דבריו כאשר ייסר איש את בנו לכן נאמר שוב משלי שלמה כאלו הוא ספר אחר ישמח אב. בראותו יושב במושב חכמים:
תוגת אמו. כי הכסיל יתמיד לשבת בית עם אמו ובכל עת רואה שטותו ועצבונה מרובה:

פסוק ב
אוצרות רשע. אוצרות הנאספות ברשע לא יועילו בעת בא יום הפקודה כי לא יפדה נפשו בממון:
וצדקה. אבל הצדקה מצלת מן המיתה:

פסוק ג
לא יריעב. כי מזמין לו די מחסורו:
והות. השבר שהרשעים עושים הוא יהדף אותם ר"ל העבירה עצמה משלמת לו גמול רע:

פסוק ד
ראש. הכף רמיה עושה את האדם לרש ר"ל השוקל בכף רמיה לרמות הבריות יעני בעבור זה:

ויד חרוצים. אבל היד של הזריזים המתנועעים וטורחים על מזונם ואין עסקיהם לרמות הנה היד ההיא תעשיר את בעליה:

פסוק ה

אוגר. ר"ל בן משכיל דרכו לאסוף גרנו בימי הקיץ ועושה כל דבר בזמנו:
בן מביש. אבל הכסיל אשר כל דבר בושה נמצא בו דרכו להיות נרדם בעת הקציר ואין עושה שום דבר בזמנו:

פסוק ו

ברכות לראש צדיק. יבאו ברכות:
יכסה חמס. החמס שעושים יכסה את פיהם למען יחנקו בה ר"ל העבירה עצמה נפרעת ממנו:

פסוק ז

זכר צדיק. זכרון הצדיק היא לברכה כי בכל עת יזכרו בו יברכוהו:
ירקב. על כי אין רצון הבריות לזכרו נשכח שמו כאלו נרקב:

פסוק ח

יקח מצות. יקחם בכל עת ולא יחדל מלקחת אבל האויל מייגע הוא השפתים לבד לומר הרבה ואין עושה מאומה:

פסוק ט

בתום. בתמימות לב:
ומעקש. המעקם דרכיו ללכת ברמיה הוא ישבר וידוכא:

פסוק י

קורץ עין. המרמז בעין לעשות רעה למי אז דבר זה יתן עצבון בלב הנרמז עליו כי לא ישקוט עד יגמור הדבר הואיל ולא הוציא בשפתיו לא נח חמתו אבל אויל המדבר בשפתיו לעשות הרעה אז נעשה עיף ויגע מעשו' הדבר ההוא כי נח חמתו בגזום דבריו:

פסוק יא

מקור חיים. פי צדיק הוא מקור הנובע חיים בעולם כי בצדק אמרי פיו מביא חיים בעולם אבל פי רשעים ידבר מרמה לכסות על מחשבת החמס שבלבבו:

פסוק יב

שנאה. השנאה שיש לאדם על מי היא מעוררת מדנים לעשות מריבה ולהקפיד על דבר קל אבל אהבת אדם לחבירו תכסה על כל דבר פשע לבל יקפיד אף על דבר קשה:

פסוק יג
בשפתי נבון. כאשר ישאלו מה מהנבון תמצא בתשובת אמרי שפתיו גם חכמת השכל גם שבט מוסר לגו חסר לב כי בדבריו יגנה מעשה חסר לב ותחשב לו לשבט המייסר:

פסוק יד
יצפנו דעת. אף הדעת מסתירים לבל הגלות כ"א להראוים לה בחושבם פן יהיה למוקש למי שלא יבינם על האמת אבל פי כסיל תגיד דבר אשר המחתה קרובה ומעותד לבא בעבורה ואינו חושש:

פסוק טו
הון עשיר. ממון העשיר היא לו למחסה כעיר מבצר ועל העשיר בתורה ידבר מחתת. שברון הדלים בתורה היא עניותם כי בעבור חסרון התורה ישברו מהר:

פסוק טז
פעולת. מעשה הצדיק הוא סיבה לחיים אבל פרי מעשה הרשע היא סיבה להחסיר ימי חייו:

פסוק יז
שומר מוסר. ר"ל שמירת המוסר הוא אורח לחיים:
מתעה. הוא תועה מאורח חיים:

פסוק יח
מכסה שנאה. המכסה השנאה בלב ואינה עוזבה גורם עוד עבירה לדבר שפתי שקר להראות עצמו כאוהב:
ומוציא דיבה. מי שאינו מכסה השנאה ומראה כעסו להוציא לעז על חבירו שיהיו אנשים דובבים בו הלא לכסיל יחשב כי הכל יאמרו כל הפוסל במומו פוסל:

פסוק יט
ברב. במרבית הדברים לא יחדל מהם דבר פשע כי א"א להזהר בכולם על כי מרובים המה:
וחושך. המונע אמרי שפתיו מכל וכל הוא משכיל:

פסוק כ
לשון צדיק. המוכיח לבני אדם הוא ככסף נבחר אבל לב הרשעים היא קטנה כשיעור היותר מעט ר"ל אין להם לב להבין כ"א מעט מזעיר:

פסוק כא
ירעו רבים. רבים אוכלים מפרי שפתיו כי יורה להם הדרך אשר ילכו בה לטוב להם:

ואוילים. אבל האוילים אשר לא שמעו אליו ימותו בעבור חסרון לבם שלא בחנו דבריו:

פסוק כב
ברכת ה'. הברכה שנותן ה' היא מעשרת את האדם ועם הברכה ההוא לא יצטרך להוסיף עוד עצבון ויגיעה להרבות הון כי יהיה די לו בהברכה הבאה:

פסוק כג
כשחוק. כמו השחוק הוא דבר נקל כן נקל לכסיל לעשות זמה וכ"כ נקל לאיש תבונה לעשות דבר חכמה:

פסוק כד
מגורת. מהדבר אשר יפחד הרשע היא תבוא עליו ודבר הטובה אשר יתאוה לה הצדיק יתן לו מי שבידו ליתן והוא הקב"ה:

פסוק כה
כעבור סופה. מיד כאשר יעבור הסופה ר"ל כאשר תבוא הפורעניות יוכרת הרשע ואיננו אבל הצדיק הוא דומה ליסוד העולם שאינו זז ממקומו:

פסוק כו
כחומץ. כמו שהחומץ מזיק הוא לשנים וכו' כן מזיק העצל למשלחו כי סומך עליו והוא מתעצל בדבר:

פסוק כז
תוסיף ימים. למי שאוחז בה:

ושנות. אף השנים הקצובים לו תקצורנה כי פוחתין לו מהם:

פסוק כח
תוחלת. תקות צדיקים היא להם לשמחה כי באה ושמחים המה על אשר היו מקוים לה אבל תקות הרשעים תהיה אבודה ולא תבא ומיצר על התוחלת:

פסוק כט
מעוז. דרך ה' הוא לחוזק לאיש תם בעבור כי הלך בו והיא למחתה ושבר לפועלי האון על אשר לא הלכו בו ור"ל מלמדת זכות על התם וחובה על הרשעים:

פסוק ל
לעולם. אף אם הוא מט לא לעולם ימו כי יחזור ויקום:

לא ישכנו. לזמן מרובה אף אם שעתם מצלחת היא לפי שעה:

פסוק לא
ינוב וגו'. ר"ל באמרי פיו יוכלל חכמה ומוסר ומרמז לומר שפי תהפוכות תכרת ר"ל המהפך חכמת התורה יוכרת:

פסוק לב
ידעון רצון. יודעים לרצות לה':
תהפוכות. מוסב על ידעון לומר ידעון תהפוכות להפך דבר ה' כי כל עסקם בזה והורגלו בדבר:

פרק יא

פסוק א
מאזני מרמה. העשוי להכריע הכף אשר ירצה לרמות הקונים:
ואבן שלמה. אבן משקל שהיא בשלימותה מבלי חסרון הוא לרצון לה':

פסוק ב
בא זדון. כאשר בא איש זדון בא עמו קלון כי יבזה את הבריות ועם צנועים בא חכמה:

פסוק ג
תומת. תמימות הישרים תנהיגם בדרך הטוב להם:
וסלף. עקמימות הבוגדים ישודד מהם נפשותם:

פסוק ד
ביום עברה. ביום בא כעס מאת המקום לא יועיל העושר לכופר הנפש כי העומד עליו בוז יבוז למרבית ההון אבל צדקה מצילה מן המיתה:

פסוק ה
תישר. הצדקה שעושה היא מוליכה אותו בדרך הישר לטוב לו:
וברשעתו. והרשע עצמה שהכין הרשע לזולתו בה בעצמה יפול הוא:

פסוק ו
תצילם. הצדקה תציל הישרים מרעה:
ובהות. בהשבר שהכינו הבוגדים לזולתם ילכדו הם בעצמם בה:

פסוק ז
תאבד תקוה. תקות הבוטחים בו:
ותוחלת. תקות בניו אבדה כי לא היה בו זכות להגן על הבנים:

פסוק ח
צדיק. כשנגזרה צרה על הצדיק ובעבור הזכות בטלה הגזרה או כשנחלץ הצדיק מן הצרה יבוא רשע במקומו אל הצרה ההיא כי אין מדת הדין מתפייס עד יבא אחר תחתיו:

פסוק ט
בפה חנף. בדברי חניפה ישחית את רעהו המחניף לו כי ילכדנו להמשך אחר דעתו:
ובדעת. בעבור דעת התורה יוציאו מלבם דברי החונף ואינם נמשכים אחריו:

פסוק י
תעלוץ קריה. כי משפיעים לזולתם מהטובה אשר חלק ה' להם:
רנה. כי בעודם בחייהם הרעו לבריות:

פסוק יא
בברכת. בעת בא הברכה לישרים ורק המה למעלה וינהיגו את בני העיר בהדרכה ישרה אז תתרומם עי"ז:
ובפי וגו'. אבל כאשר הברכה היא בפי כסילים ורק המה למעלה ועל פיהם יהיה כל דברי העיר אז תהרס עי"ז:

פסוק יב
בז. המבזה לחבירו הוא חסר לב:
ואיש. אם מי שמבזין אותו הוא איש תבונות אז יחריש ולא יענהו על כל דבריו ולא יחוש לדברי חסר לב:

פסוק יג
מגלה סוד. המגלה סוד חבירו הרי הוא הולך רכיל ואף אם לא ספר הדברים לפני מי שנאמר עליו כי חברך חברא אית ליה ויגולה הדבר גם אליו:
ונאמן רוח. מי שרוחו נאמנה להי' הוא מעלים כל דבר ואם לא נאמר בסוד:

פסוק יד
באין. כאשר לא יחשבו תחבולות בדבר המלחמה אז יפול העם ביד שונאיו אולם ברוב יועץ קרובה התשועה:

פסוק טו
רע ירוע. ישבר ויתרוצץ על אשר היה ערב בעבור איש זר אשר לא ידעוהו אם הוא נאמן אבל השונא לתקוע כפיו בערבות מכל וכל בטוח הוא משבירה ורציצה:

פסוק טז
אשת חן. אשה הנושאת חן בעבור כשרון מעשיה דרכה לסמוך את הכבוד שלא תלך ממנה ועושה סמיכות אל הכבוד בהוספת כשרון מעשים:
ועריצים. בעלי כח רב דרכם עשות סמוכות אל העושר לבל יהיה אבוד מהם:

פסוק יז
גומל נפשו. מי שגומל טוב לנפשו המתאווה לתת לה די מחסורה ההכרחי להחיותה ולהעמידה במצב הבריאות הוא בודאי איש חסיד כי כאשר יחמול על נפשו כן יחמול על נפש הזולת אבל העוכר בשר עצמו ומרעיב עצמו כי יחוש על הממון כ"ש שהוא אכזרי על הזולת:

פסוק יח
פעולת שקר. ר"ל פעולתו משקרת בו ולא תשאר בקיומה:
וזורע. הזורע צדקה שכרו בא באמת א"כ פעולתו היא גמול הצדקה הנה באה ומתקיים:

פסוק יט
כן צדקה. אמיתת הצדקה ר"ל הנתונה לשמה היא סבה להשיג החיים אבל המרדף עם הצדקה את הרעה לרמות בה את הבריות למען יחזיקוהו לצדיק היא עוד סיבה למותו כי לא תחשב לזכות כ"א לחובה:

פסוק כ
עקשי לב. מראה לאדם יושרו ומחשבות לבו עקשות:
תמימי דרך. התם בדרכיו ומשוה מסתרו לנגלהו הוא ירצה לה':

פסוק כא
יד ליד. מידו של מקום יבוא הגמול ליד המחויב ולא ינקה הרע ממנו כי לא תשוב ריקם אבל זרע צדיקים לפעמים נמלטו מן הרעה אשר ישולח עליהם בעבור זכות כשרון מעשה האבות:

פסוק כב
נזם זהב. כמו אילו ישימו נזם זהב באף חזיר הנה לא תשמור העדי זה להתקשט בה אבל תלכלך אותה בצואה כן דרך אשה יפה אשר סרה ממנו טעם ועצת החכמה כי לא תשמור יפה להמותר לה כ"א להנאסר לה ונאמר למשל על מי שמצא חכמה ואינו משתמש בה לחכמת התורה כ"א לרמות הבריות וכדומה:

פסוק כג
אך טוב. מכל התאוות בוחרים אך תאות מעשה הטוב ועוזבים השאר:

עברה. כל תקותם למצוא דבר מה לכעוס ולהתקצף על מי:

פסוק כד

יש מפזר. ר"ל ימצא דבר אם מפזרו בענין מה ויתוסף עוד יותר ואם ימנע מליתן ממנו אף הראוי לא יהיה סיבה לקיום הדבר כ"א להחסירו והוא פזרון הממון לצדקה כי המפזר וכו':

פסוק כה

נפש ברכה. החפצה הוספת טובה לזולת גם היא תדושן:

ומרוה. המשביע את העניים גם הוא ישבע טוב:

פסוק כו

מונע בר. החדל למכור תבואתו בעת הצורך ומשמרה עד זמן היוקר יקללוהו בני אומתו וברכה באה לראש המוכר שבר בעת הצורך כי הכל יברכוהו והוא נאמר למשל על השפעת החכמה לזולת:

פסוק כז

שוחר טוב. הדורש אחר טובות בני אדם וחפץ בהם יבקש בזה רצון מה' כי ע"ז ירוצה לו:

ודורש. אבל הדורש אחר רעות בני אדם ובה הוא חפץ אזי הרעה ההיא תבוא עליו:

פסוק כח

הוא יפול. ולא יועיל לו עשרו אבל הצדיקים הבוטחים בה' יפרחו כעצי האילן:

פסוק כט

עוכר ביתו. העצל אשר בעבור עצלותו עוכר ומשחית בני ביתו כי לא מצאה ידו לתת להם די מחסורם הנה בזה יתרבה המריבה והכעס וכאלו ינחל לעצמו רוח הכעס וסוף הדבר יהיה אשר האויל הזה יהיה עבד לחכם לב להחיות נפש עצמו:

פסוק ל

פרי צדיק. מעשה הצדיק היא כעץ המגדל חיים כי על ידי מעשיו בא החיים.

ולוקח. הלוקח לעצמו נפשות להדריכם בדרך הישר והרי הוא כאלו קנאם כמ"ש ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשית י"ב:ה') הלוקח הזה לחכם יחשב:

פסוק לא

הן וגו'. כאומר למה יבטח הרשע על הצלחת שעתו הלא יראה כי אף הצדיק ישולם על העבירה שבידו עודנו בארץ עד לא ימות וכל שכן הרשע המחזיק ברשעו וחוטא עוד שבוודאי יקבל גמול מעשיו אם קודם המיתה אם לאחריה:

פרק יב

פסוק א
אוהב. האוהב את המוסר הוא אוהב דעת כי בשמעו את המוסר יקנה דעת מה שלא שמע מאז אבל השונא תוכחת הוא בער ושוטה כי ישאר באולתו:

פסוק ב
טוב. איש טוב מוציא רצון מה' להביא טובה על כל העולם:
ואיש מזמות. הנמשך אחר מחשבות לבו הוא ירשיע את כל העולם כי מכריעם לחובה:

פסוק ג
לא יכון. האדם לא יהיה נכון במעשה הרשע ר"ל לא יעמוד על כנו ובסיסו עם ההון שאסף ברשע אבל שורש צדיקים לא יהיה נוחה לפול ר"ל אף אם יפול לא ימוט עד השורש כי יחזור ויקום:

פסוק ד
עטרת בעלה. ר"ל בעלה מתפאר במעשיה:
מבישה. האשה שנמצא בה כל דבר בושה היא לבעלה כרקבון בעצמותיו:

פסוק ה
משפט. לעשות משפט אמת להציל העשוק מיד עושקו:
מרמה. לעשות מרמה:

פסוק ו
ארב. לארוב על דם נקי בעדות שקר:
יצילם. יצילו את הנידונים כי ירבו לחקור עד יוכחשו זה מזה:

פסוק ז
הפוך. כאשר יהפכו הרשעים אז אינם בעולם ויאבד זכר למו אבל בית הצדיקים יתקיים לעד:

פסוק ח
לפי שכלו. כל איש ישובח לפי שיעור שכלו אם רב ואם מעט אבל מי שלבו נטה מחכמה יהיה לבזיון:

פסוק ט
טוב. יותר טוב למי שנוהג קלות בעצמו והוא עבד לעצמו לעשות מלאכתו להתפרנס בה ממי שמחזיק עצמו למכובד ובוש הוא לעבוד עבודתו ובעבור זה יחסר לחמו:

פסוק י
יודע צדיק. הצדיק נותן לב לדעת אף רצון בהמתו למלאות תאותה כי קנוי אצלו מדת הרחמנות אבל הרשעים אף הרחמנות שיש בהם היא אכזריות כי למראה העין ירחמו ולא כן בלבם:

פסוק יא
עובד אדמתו. בחרישה וכיוצא:
ומרדף ריקים. הרודף אחר דברים שאין בהם תועלת הוא חסר לב כי טוב לעסוק אז בעבודת האדמה:

פסוק יב
חמד. הרשע חומד לשבת במבצר הרעים אשר יתחזקו שם לעשות חמס אבל הצדיקים אינם צריכים לעזר מבחוץ כי שרשם יתן פריים הראוי ר"ל מעצמם יתחזקו להיטיב לעשות:

פסוק יג
בפשע. בעבור פשע שפתים המדבר סרה יבוא עליו מוקש רע אבל הצדיק בנועם אמריו יצא מהצרה הבאה:

פסוק יד
מפרי. ר"ל אם מאמרי פי איש בד"ת ישבע בעבורם טוב כ"ש הוא שגמול מעשה ידיו ישיב לו המקום אם טוב ואם רע:

פסוק טו
ישר בעיניו. כי מחזיק עצמו לחכם:
ושומע. כאומר אבל לא כן הוא כי השומע לעצת זולתו לחכם יחשב:

פסוק טז
ביום. בו ביום שכועס על מי ביום הזה יודע כעסו ויתפרסם בו בעולם כי מיד יתקוטט עמו ויבזהו אבל הערום עם כי יכעס כוסה הוא את הקלון ולא יבזה את רעהו מיד בפרסום:

פסוק יז
יפיח אמונה. המורגל לדבר דבריו באמונה כ"ש בעדותו יגיד צדק אבל המורגל לדבר שקרים עם כי המה בדברים של מה בכך עכ"ז קרוב הדבר אשר גם בדבר העדות מרמה בפיו והרבה יש לחקור בדבריו:

פסוק יח
יש בוטה. יש מי יבטא בשפתיו ויזיק בזה כאלו מדקיר בחרב והוא המדבר להי"ר ומוציא שם רע:
ולשון. אבל אמרי לשון חכמים המה עוד למרפא כי במתק אמרי נועם יסית האדם לתשובה ושב ורפא לו:

פסוק יט
תכון לעד. מתקיימת עד עולם אבל לשון שקר לא תתקיים כי"א עד רגע הוא עת האמירה כי לאח"ז יתברר השקר:

פסוק כ
מרמה וגו'. בלב החושב רע תמצא מרמה והוא מיצר ודואג שלא יתגלה אבל היועצים על השלום עוד ישמחו אם יתגלה:

פסוק כא
לא יאונה. אין שום עבירה מזדמן לצדיק להיות נכשל בה אבל הרשעים נתמלאו מרע כי עבירה גוררת עבירה עד אין תכלית:

פסוק כב
שפתי שקר. שפתים המדברים שקר:
רצונו. הם לרצון לו:

פסוק כג
כסה דעת. אף דברי חכמה לא יגלה כי"א להראוים לה:
ולב כסילים. מי שלבו לב כסילים יקרא ויפרסם אף דברי אולת:

פסוק כד
יד חרוצים. מי שהוא זריז במעשיו להרויח במעשה ידיו סופו תרום קרנו וימשול אי"כ ידו משלה לו אבל יד רמיה ר"ל המרויח ברמיה תהיה להמסה וירד מטה מטה:

פסוק כה
דאגה. כשבא דאגה בלב איש ימעט וישפיל אותה מכמות שהיא ודבר טוב הוא אם יוכל לעצור כח לשמוח עוד את הדאגה ולחשוב כי לטובה בא מה שבא:

פסוק כו
יתר. הצדיק יש לו יתרון ומעלה מדעתו שאינו צדיק אבל דרך רשעי' המצלחת היא מתעה את הרשעים לאחוז בדרכם ולא יפנו אל היתרון ההוא:

פסוק כז
לא יחרך. דרך הציד לחרוך ראשי כנפי העופות לבל יעופו ממנו אבל הרמאי לא יחרכם על כי המה נראים יפים כאשר כנפיהם שלמים ונוח לרמות את הלוקחים ובעבור זה יאבד הכל כי יעופו להם והוא למשל על הקופץ יד מלתת מה מהונו לצדקה כי יפסיד את כל ההון:
והון. אבל ההון של אדם יקר המפריש מהונו לדל ההון ההוא הוא חרוץ ר"ל מובחר שבזהבים המתקיים לזמן מרובה ולא יפסד כשאר מיני מתכות ור"ל עשרו מתקיימת:

פסוק כח
באורח. ההולך בדרך צדקה ימצא חיים:
ודרך. בדרך נתיב הצדקה לא ימצא את המות וכפל הדבר במלות שונות:

פרק יג

פסוק א
בן חכם. אם נראה חכמה באדם בוודאי שמע מוסר האב ולזה נתחכם ואם נראה שהוא לץ בוודאי לא קבל גערת האב שהוכיחו:

פסוק ב
מפרי. מפירות דברי התורה ישבע טוב בעוה"ז והקרן שמור לעוה"ב ונפש בוגדים תשבע גמול החמס:

פסוק ג
נוצר פיו. מלדבר דבר הנאסר:
פושק. המרחיב שפתיו לדבר כל העולה על לבו היא לו למחתה:

פסוק ד
נפשו עצל. נפשו של עצל היא תתאוה לכל ואין לה כי לרוב עצלותו לא ישיג דבר אבל נפש הזריזים תדושן כי ישיגו תאותם ברוב הזריזות:

פסוק ה
ישנא. הצדיק שונא לקבל דבר שקר ולה"ר אבל הרשע מקבל הוא מיד וימאס את הנאמר עליו ויחפיר אותו:

פסוק ו
צדקה. הצדקה עצמה תלמד זכות ותצור את התם דרך זה הנותן צדקה בתמימות לא להתיהר:

ורשעה. הרשעה עצמה תוליך את בעל החטאת בדרך מעוקל להכשל בה:

פסוק ז
יש. ר"ל לפעמים ימצא המתעסק להתעשר ואין לו כל מאומה והמתעסק להעני את עצמו ישיג בזה הון רב, כי המרבה הון בגזל יעני והממעיט ההון בצדקה יעשיר:

פסוק ח
כופר. מהעושר יוכל איש לפדות נפשו כאשר יתן ממנו לדל וזהו כאשר הרש לא שמע גערה ולא הכלימו בעת הנתינה:

פסוק ט
אור. נשמת הצדיק תשמח בגן עדן אבל נשמת הרשע תהיה כבויה ולא תאיר:

פסוק י
רק בזדון. מי שמעשיו רק בזדון והרשע הוא יתן מריבה בין בני אדם, ועם אנשים העושים מעשיהם בעצה ובמתון עמהם תמצא החכמה כי לא תבוא מריבה על ידם:

פסוק יא
הון מהבל. הון הבא מהבל ר"ל לא מיגיע כפים כ"א מגזל וחמס ההון ההוא ימעט בכל עת ולא תתקיים אבל הקובץ הון על יד ר"ל עם מלאכת היד ההון ההוא יתרבה:

פסוק יב
תוחלת. המייחל לדבר מה והיא נמשכת ומתאחרת לבוא היא לו לכאב לב וכאשר באה התאוה היא לו לעץ המגדל חיים וירופא מכאב הלב:

פסוק יג
בז לדבר. המבזה מה ממצות ה' הוא חובל בעצמו אבל הירא מן המצוה ומגדל מעלתה ישולם לו שכר גם בעבור זה:

פסוק יד
מקור. הוא כמקור הנובע חיים כי תלמדו לסור מהמוקשים המביאים את המיתה והם העונות:

פסוק טו
שכל טוב. השכל הטוב שיש לאדם הוא יתן אותו לחן בעיני כל ועכ"ז דרך הבוגדים הוא חזק מאד ולא יועיל בעל השכל עם שכלו ורב חנו להסירם מדרך ההוא:

פסוק טז
כל ערום. מעשה הערום המה בדעת וכוונה מיוחדת ואם כי לא יבינו כל אבל הכסיל פורש אולתו למען יכירו הכל כי אולת הוא:

פסוק יז
מלאך רשע. שליח רשע המשנה מדברי משלחו לרעה הוא בעצמו יפול בהרעה ההיא אבל ציר מאנשי אמונים ירפא עוד את דבר השליחות אם יראה בדבר חולשה מצד מה ירפאנה במתק הלשון:

פסוק יח
ריש. עניות ובזיון מעותדים לבוא על המבטל המוסר אבל השומר בלבו דברי התוכחות יכובד מן הבריות:

פסוק יט
תאוה נהיה. כאשר נשברה תאות האדם בענייני הגוף אז תערב לנפש המשכלת כי אז תשכיל אבל הרשעים דבר תעוב הוא להם כאשר המה סרים מן הרע מחסרון התאוה כי יותר יחפצו שיתאוו לעבירה ויעשוה:

פסוק כ
יחכם. כי ילמד מהם:
ורועה. המחבר עצמו לכסילים להיות לו לרעים ישובר וירוצץ עמהם כי ילמוד מהם וגמולו ישיב לו:

פסוק כא
תרדף רעה. הרעה שעושים החטאים היא תרדף אותם עד השמדם כי תקטרג עליהם:
ואת צדיקים. הזכות שעם הצדיקים הוא ישלם להם שכר טוב כי יליץ טובה עליהם:

פסוק כב
טוב. איש טוב:
ינחיל. נחלתו אף לבני בניו אבל עושר החוטא הוא צפון לצדיק ואפילו לבניו לא ינחיל:

פסוק כג
רב אוכל. הרבה מאכל בא לעולם ע"י חרישת העניים החורשים בשדה תבואה והנה העשירים אשר לא עמלו בו יאכלום וכ"כ יש מי אשר נאסף מכל העולם בלא משפט מות כי לא עשה דבר אשר יומת בעבורו ונתפס הוא בעון אחר:

פסוק כד
חושך. המונע מבנו שבט מוסר הנה לשנאה תחשב כי סופו יצא לתרבות רעה וימות בעונו:
ואוהבו. האוהב את בנו מייסרו בעת השחר ר"ל בילדותו עת יוכל לנטותו לכל אשר יחפוץ:

פסוק כה
לשובע. אינו חפץ במעדנים ורק בדבר המשביע את הנפש אבל הרשעים יתענגו באכילת מעדנים מתוקים וערבים ותמיד בטנו חסרה כי רווחא לבסימא שכיחא ויוכל עוד למלאותה:

פרק יד

פסוק א
חכמות נשים. כל אחת מהחכמות שבנשים בנתה ביתה ר"ל מעמדת ביתה על בסיסה:
תהרסנו. מהרסת ביתה בידיה:

פסוק ב
הולך בישרו. ההולך בדרך ישר הוא ירא את ה' והמסיר דרכיו מן היושר יבזה את ההולך בישרו כי מחשיבו לכסיל:

פסוק ג
חוטר גאוה. גאוה זקופה כמקל:
תשמורם. מלדבר גאות:

פסוק ד
באין אלפים. בהעדר הבקר יהיה אוצר התבואה ברור ונקי ר"ל במקום שאין ת"ח אין הוראה מצויה:
ורב. הרבה תבואות באה ע"י כח השור כי יחרוש בשדה ר"ל המקבל עליו עול תורה כשור לעול ימצא על ידו תורה הרבה:

פסוק ה
עד אמונים. העד אשר יתמיד לדבר אמונות בודאי לא יכזב לדבר העדות אבל הרגיל לדבר כזבים ועם המה בדברים של מה בכך מ"מ הואיל ורגיל בכך יעיד ג"כ שקר ויש לחקור הרבה בדבריו:

פסוק ו
ואין. לא ימצא בלבו חכמה כי השמן לבו אבל לנבון נקל למצוא דעת כי הורגל בה:

פסוק ז
לך מנגד. לך ממרחק לכסיל:
ובל ידעת. אז בל תדע שפתי דעת כאומר או הרחק ממנו או סופך להיות כמוהו:

פסוק ח
חכמת ערום. יסוד חכמת הערום הוא להבין דרכו לבל יעשה כפי ההזדמן ויסוד אולת הכסילים היא עשות המרמה שחשבו כי לא יעשו גם המה כפי ההזדמן:

פסוק ט
יליץ אשם. האשם שמביא היא תליץ עליו להתכפר על מעלו אבל בין ישרים יש ויש רצון ה' ומבלי קרבן:

פסוק י
לב יודע. לבו של האדם הוא יודע ומרגיש במרירות נפשו בעמל התורה ואין זולתו מרגיש בצערו של זה לכך בשמחתו בעל קבול השכר לא יתערב זר לחלוק בו כי לבדו יקבל שכרו משלם:

פסוק יא
בית. ר"ל עם שהוא בנין חזק כדרך הבית:
ואוהל. עם שהוא עראי כדרך האוהל מ"מ יפריח ויעלה מעלה מעלה:

פסוק יב
ישר לפני איש. נראה בעיניו כי ישר הוא:
ואחריתה. אבל סוף הדבר הוא מדרכי מות:

פסוק יג
גם בשחוק. אפילו בעבור רבוי השחוק עם כי לא עבר בזה על מצות ה' מ"מ יכאב לבו בעת יקבל הגמול על שפנה לבו לבטלה:
ואחריתה. ר"ל א"כ סופה תהיה אשר השמחה תהפך לתוגה:

פסוק יד
סוג לב. הלב הנסוג מה' ישבע מדרכיו כי גמולו כמפעלו:
ומעליו. בעת יקבל הגמול יהיה איש טוב נפרד מעליו לבל יהיה נלקה עמו:

פסוק טו
לכל דבר. לדברי לשון הרע הנאמר לו:

לאשורו. לדרכו האמיתי ר"ל לאמיתת הענין:

פסוק טז

חכם ירא. החכם יפחד מדבר המפחיד ונשמר ממנו ולזה הוא סר מן הרעה ולא תבוא עליו אבל הכסיל מתמלא עברה להתקצף על כל ובוטח בעצמו שלא יאונה לו רעה ולא כן הוא וקצר בדבר המובן מעצמו:

פסוק יז

קצר אפים. מי שאינו מאריך אפו וממהר לכעוס היא לו לאולת:

ואיש מזמות. הנמשך אחר מחשבות לבו לבל יפלס דבר הטובה היא אם רעה יהיה שנוא לכל לשמים ולבריות:

פסוק יח

נחלו. ר"ל אוחזים באולתם כאד' בנחלתו:

יכתירו. אוחזים בדעת ועושים אותם כתר לראשם ויתפארו בם:

פסוק יט

שחו. בסוף הדבר יהיו הרעים כפופים ונכנעים לפני הטובים והרשעים יסבבו על שערי בית צדיק לשאול לחם:

פסוק כ

גם לרעהו. לעני כמותו עם כי הדרך להיות אוהבים בשוים בדבר מהדברים:

רבים. בין עניים בין עשירים:

פסוק כא

בז לרעהו. המבזה לרעהו הוא חוטא:

ומחונן. המראה לענוים חנינה ואהבה אשרי לו:

פסוק כב

הלא יתעו. החושבים רע הלא תועים הם בדעתם כי חשבו על הזולת ובאמת עליהם תשוב אבל החושבים טוב הוא חסד ואמת כי בעבור מחשבתם הטובה ימשך עליהם חסד ויאומת מחשבתם על מי אשר חשבו הטוב עליו:

פסוק כג

בכל עצב. בכל דבר עצבון ועמל יגיעת המלאכה יהיה לאדם יתרון וריוח מה אבל דבר שפתים העמל בו הוא אך למחסור כי ברוב דברים לא יחדל פשע:

פסוק כד
עשרם. אם מצאו עושר מעטרת אותם כי יוכר לכל תפארתם ונדיבות לבם בתתם לאביונים די המחסור ובפנים יפות:
אולת וגו'. ר"ל במעשה אולתם יוכר האולת הטמונה בלבם כי בעבור היות כל מעשיהם אולת נראה מזה כי יש עוד הרבה אולת תקועה בלבם ויגולה בעת ההזדמן:

פסוק כה
מציל וגו'. עד אמת הוא מציל נפשות כי אם יעיד להרוג הרוצח אז יציל מידו נפשות בני אדם ואם יעיד לפטרו אז יציל נפש הנדון:
ויפיח. המדבר כזבים מציל בכזביו את איש מרמה כי מסייע לו בעדותו:

פסוק כו
ביראת ה'. הליכות האדם ביראת ה' היא לו מבטח עוז וגם לבניו יהיה מחסה לחסות בצל זכותו:

פסוק כז
מקור. יראת ה' הוא מקור הנובע חיים כי היראה תזהירו לסור ממוקשי מות הם עונות ופשעים:

פסוק כח
ברב עם הדרת מלך. הדרת מלך נראה בעבור רוב העם אשר אתו:
ובאפס. וכשאין עמו עם רב אזי נראה הדרתו במה שהרוזנים יחתו ויפחדו מפניו והוא למשל לומר הדרת המקום הוא כשרבים עושים את המצוה ואם מועטים המה אם יעשוהו ביתר שאת ובכונה רצויה הם המהדרים את המקום:

פסוק כט
ארך אפים. מי שאינו ממהר לכעוס הוא רב תבונה אבל קצר רוח הממהר לכעוס הוא מרים האולת על התבונה כי ע"י הכעס החכמה מסתלקת ובוחר הוא א"כ באולת יותר מן החכמה:

פסוק ל
חיי בשרים. מי שיש לו לב רפוי ואינו מקשה לבו לנטור קנאה הוא לו לחיי בשרים כי לא ידאג איך ובמה ינקום נקם אבל המקשה לבו ונוטר קנאה הוא סבה להביא רקבון בעצמותיו להתמדת הדאגה:

פסוק לא
חרף עושהו. כי בעבור חולשתו עושקו וחושב הוא שאין ביד המקום שעשהו להצילו מיד עושקו אבל החונן את האביון הוא מכבד את המקום שעשהו:

פסוק לב
ברעתו. בעת בוא רעה על הרשע הוא נדחה מה' ולא יוסיף לבטוח עוד בו אבל מי שיחסה בה' אף בהיותו קרוב למיתה יחשב לצדיק או בעבור הרעה שעשה נדחה הוא לעשות עוד רעה אחרת כי עבירה גוררת עבירה אבל הצדיק כאשר היצר הרע יסיתו בעבור עבירה יחסה עצמו למאן הסתתו בהזכיר לו יום המיתה וכאשר אמרו רז"ל:

פסוק לג
תנוח. תמצא מנוחה ולא יודיענה למי שאינו ראוי לה:
ובקרב. מעט החכמה אשר היא בקרב הכסילים תודע לכל כי מכריזה ברבים איסתרא בלגינא קיש קיש קריא:

פסוק לד
תרומם גוי. המה יתרוממו בעבור הצדקה:

פסוק לה
רצון מלך. בנקל יתרצה המלך לעבד משכיל כי אף אם יכעוס עליו יתרצה לו בעבור רוב שכלו אבל על עבד הנמצא בו כל דבר בושה לפי רוב הסכלות עברתו עליו שמורה נצח:

פרק טו

פסוק א
מענה. רך הכועס על מי והוא משיב לו מענה רך בזה משיב חמתו מעליו אבל אם ישיב דבר המתעב תעלה את האף להתגבר יותר:

פסוק ב
תיטיב דעת. תתקן את הדעת כי אף אמרי דעת ידבר בתקון נמרץ ובמלות קצרות אבל פי כסילים אף דברי אולת ירבו באמרים כמעיין הנובע:

פסוק ג
בכל מקום. אף אם יסיתו במסתרים מ"מ צופות עיני ה' לראות מעשה הרעים והטובים ולא נכחד ממנו:

פסוק ד
מרפא לשון. מי שלשונו רפויה ולא ידבר קשות ורק ידבר רכות היא לו לעץ המגדל חיים אבל המעקם בלשונו לדבר קשות בא שבר ברצונו כי לא יקובל דבריו ולא ימולא רצונו:

פסוק ה
ינאץ. ימאס את המוסר וממאן לקבלו:
ושומר. השומר בלבו את החכמה יתחכם בסופו:

פסוק ו
חוסן רב. מחוזק הוא מאד ולא יחרב:
ובתבואות. בעת בוא בו הרשע נשחת הבית ההוא:

פסוק ז
יזרו דעת. המה מפזרים את הדעת ללמד לכל:
לא כן. ר"ל לא כן יחפצו ללמוד כאשר החכמים חפצים ללמד:

פסוק ח
תועבת ה'. כשעדיין לא שבו מרשעים ולא התפללו על המחילה:
ותפלת ישרים. השואלים מחילה בעת הבאת הזבח התפלה ההיא היא לרצון לה':

פסוק ט
דרך רשע. ההולך לעשות רשע ועם שלא עשאה:
ומרדף. הרודף לעשות צדקה אף אם נאנס ולא עשאה מ"מ יאהב לה':

פסוק י
מוסר רע. יסורים רעים מוכנים לעוזב אורח הנכונה והראוי:

פסוק יא
שאול. הקבר והגיהנם המה נגד ה' ויודע כל אשר בהם ומכ"ש שיודע הוא כל מחשבות לבות בני אדם:

פסוק יב
לא יאהב. בעבור שלא יאהב בתוכחה לזה לא ילך אל חכמים מפחדו פן יוכיחנו:

פסוק יג
לב שמח. שמחת הלב תיטיב מאור הפנים וזהרו ובעבור עצבת לב נשברה הרוח וישפל בעיני עצמו:

פסוק יד
יבקש דעת. יחזר אחר הדעת ללמדה:

ירעה. יעשה את האולת לריע וחבר להיות רגיל עמה:

פסוק טו

כל ימי עני רעים. עם כי מצוי לו די מחסורו כי יתקנא בעשירי העם ורעה עינו בשלהם אבל מי שיש לו לב טוב לבל ירע עינו בזולתו ישמח בחלקו וימיו נדמים לו תמיד כימי משתה ושמחה:

פסוק טז

טוב מעט. יותר טוב מעט הון הבא ביראת ה' וביושר:

מאוצר רב. ובו מהומת קול בני אדם צועקים על העושק אשר בו:

פסוק יז

ארוחת. סעודה של ירק במקום שאוהבין אותו טובה יותר מסעודת שור הפטם על האבוס ובמקום ששונאין אותו:

פסוק יח

איש חמה. מי שדרכו לכעוס יגרה מריבה עם בני אדם אבל המאריך אף ואינו ממהר לכעוס ישקיט בזה את המריבה:

פסוק יט

דרך עצל. במקום אשר ידרוך העצל ידמה לו כאלו גדר של קוצים לפניו ומעכבו ללכת כי לגודל העצלות ימצא מניעות לכל מעשיו אבל אורח ישרים הוא להם דרך סלולה וכבושה כי ימצא צדדים לבטל המניעות:

פסוק כ

ישמח אב. בראותו אותו במושב החכמים:

בוזה אמו. כי דרך נשים לגעגע על בניהן ולמנוע מהם שבט מוסר והבריות מבזין אותם לומר ארור שזה גדל:

פסוק כא

אולת. כאשר יעשה חסר לב אולת יחשב בעיניו לשמחה:

ואיש תבונה. ישמח כאשר ילך בדרך הישר:

פסוק כב

הפר. מחשבות האדם יופר ויבוטל כשלא יועץ עצמו עם יועצים להמתיק סוד אבל ע"י הרבה יועצים תקום המחשבה:

פסוק כג
שמחה. כל איש ישמח באמרי פיו כי יומתק לו עצת נפשו אבל דבר בעתו מה מאוד הוא טוב ור"ל אף אם לא יהיה עצת נפשו בהשכל ואף אם הצליח בהעצה ההיא בדבר כיוצא בו מ"מ אין כל העתים שוות ואולי היועצים יגלו אזנו לאמר לא עת עתה לעשות כזאת:

פסוק כד
אורח. שמורה אורח חיים לנפש המשכיל ללכת למעלה אז תשוב אל אלהים למען תסיר הנפש מלרדת אז אל שאול מטה והוא הגיהנם אבל תשוב אל מקורה אשר חוצבה ממנו:

פסוק כה
ויצב. במקומו יעמיד גבול אלמנה אם כי תשש כוחה וחלפה עזרתה:

פסוק כו
מחשבות רע. המדבר רכות ומחשבותיו לרעה:
וטהורים. ראוים אמרי נועם להיות טהורים מבלי תערובות מחשבה רעה:

פסוק כז
עוכר וגו'. הבוצע בצע להרבות לו ישחית ביתו כי בא זה ואיבד את זה אבל השונא אף מתנות כי ישען בה' אז המקום יתן לו עוד חיים מה שאין ביד אדם לתת:

פסוק כח
יהגה. טרם יענה יחשוב בלבו מה יענה וע"כ דבריו מעטים אבל פי רשעים ירבה לדבר רעות כמעיין הנובע כי ידבר כל העולה על רוחו ואינו חושש:

פסוק כט
רחוק וגו'. מלשמוע את תפלתם:

פסוק ל
מאור עינים. הארת עינים בדבר המסופק ישמח לב כי אין בעולם שמחה כהתרת הספקות:
שמועה טובה. בדבר חדושי התורה:

פסוק לא
אוזן שומעת. אוזן אשר תשמע התוכחה המביאה חיים סופה תהיה כרוך אחר החכמה ותלין בקרב חכמים לשמוע דבר חכמה:

פסוק לב
פורע. המבטל את המוסר הוא מואס נפשו כי מה ראה שאינו חושש בתקנתה:
קונה לב. יקנה בזה לב חדש ומשכיל:

פסוק לג
מוסר חכמה. היראה תחשב למוסר להאזין חכמה וא"כ היראה היא סבה לחכמה וקודמת לה וכן לפני כבוד על כרחך היה הענוה כי הענוה היא סבה להביא את הכבוד א"כ היא לפניו:

פרק טז

פסוק א
לאדם. ביד האדם לערוך הדברים בלבו בסדר נאות אבל מה' בא העזר לסדר אמריו בלשון לבל יכשל בהם:

פסוק ב
זך בעיניו. כי אינו רואה חובה לעצמו:
ותוכן. ה' הוא בתוך רוחו של כל אדם ויודע הוא אם דרכיו זכאים אם לא:

פסוק ג
גול. סבב מעשיך אל ה' להיות מביא לעבודתו ואז יכונו ויתבססו מחשבותיך:

פסוק ד
כל. הכל ברא ה' למען קלוסו וגם טובת הרשע וכח הזרוע שנתן בו הוא להיות מוכן לרצועת מרדות ביום בוא הרעה להיות שבט אפו ואם כן גם זה הוא למענהו:

פסוק ה
יד ליד. מידו של מקום יבוא הגמול ליד המחויב ולא ינקה ממנה כי לא תשוב ריקם:

פסוק ו
בחסד. בעבור החסד והאמת אשר יעשה האדם יכופר העון ובלבד כשהוא סר מרע בעבור יראת ה' לא מיראת הבריות:

פסוק ז
ברצות. כאשר ירצה ה' דרכי האיש בהיותם ישרים אז גם אויביו ישלים עמו ומכל שכן שלא יתעוררו עליו אויבים חדשים:

פסוק ח
טוב. יותר טוב הון מעט הבא בצדק וביושר מהרבה תבואות הנאספים בלא משפט כי אם בגזל ובעושק:

פסוק ט
יחשב דרכו. באיזה דרך יהלך:

יכין. מכין פסיעותיו ללכת במקום שירצה:

פסוק י
קסם. אמרי המלך ברורים כאלו היה קסם על שפתיו כי אין דבר נכחד מאת המלך לפי שכל האנשים יחזרו למצוא חן בעיניו ולזה ימצא בכל דבר מי מגלה אוזן המלך לזה לא ימעול פיו במשפטו לעות הדין מחמת טעות ושגגה:

פסוק יא
פלס. הנה יש ביד ה' פלס ומאזנים לשקול בהם משפט תשלומין ומעשהו בדבר התשלומין הוא כמו כל אבני כיס הם אבני המשקל הנתונים באמתחת ויש שם רבי המשקל וקטני המשקל וכן ישקול המקום תשלומין לכ"א לפי הגמול:

פסוק יב
תועבת. דבר תעוב הוא למלכים לעשות רשע כי בעבור מעשה הצדק יכון כסאו ולזה יתעב הרשע להעמיד הכסא על כנו:

פסוק יג
שפתי צדק. אמרי צדק:

יאהב. אל המלכים:

פסוק יד
מלאכי מות. החמה ההיא כאלו ישולח באדם מלאכי מות:

יכפרנה. יעביר את החמה במתק אמרי פיו:

פסוק טו
באור. כשהמלך מאיר פניו למי ומראה פנים צהובות ושוחקות היא לו לחיים כי הרבה טובה ביד המלך:

ורצונו. רצון המלך הוא כעב המביא מלקוש הוא המטר המאוחר היורד על הקשין ועל המלילות:

פסוק טז
מה טוב. מה מאוד הוא טוב יותר מחרוץ והוא מין זהב טוב:

וקנות בינה. קנין הבינה:

פסוק יז
מסלת. דרך הישרים הוא לסור מרע כי יתבוננו בדרכם שלא יבואו לידי נדנוד עון והרוצה לשמור נפשו ישמור דרכו לבלי לכת כפי ההזדמן:

פסוק יח
לפני שבר. טרם יבוא שבר על הרשע בא לו מתחלה גאון וממשל רב כי בזה יכפל הצער:
גובה רוח. על רוב הטובה הבאה לו טרם הכשלון וכפל הדבר במ"ש:

פסוק יט
טוב. יותר טוב להיות שפל רוח להתחבר עם העניים אף אם מעט ירויח עמהם מלהיות מחלק שלל רב מאשר ירויח עם הגאים כי פן ילמד ממעשיהם:

פסוק כ
משכיל. המתבונן וצופה לסוף הדבר ימצא טוב כי יצליח ואם אחר כל ההתבוננות יבטח בה' אשרי לו:

פסוק כא
לחכם לב. למי שלמד חכמה מרבו סופו יקרא נבון כי יתחכם להבין דבר מתוך דבר:
ומתק. הממתיק אמרים לזולת למען יערב לו להיות מקובל על הלב הנה יועיל גם לעצמו כי בזה יוסיף ללמוד להבין תוכיות הדבר:

פסוק כב
שכל. השכל הוא לבעליו כמעין הנובע חיים כי בעבורו בא לו חיים:
ומוסר. היסורים הבאים על האוילים הם בעבור אולתם:

פסוק כג
ישכיל פיהו. ילמד את פיו להמתיק אמרים וכאשר יהיו שגורים על שפתיו יוסיף עוד למוד להבין תוכיות הדבר א"כ באה ההשכלה מן הלב אל הפה וחוזרות לבוא מן הפה אל הלב עד אין תכלית:

פסוק כד
צוף דבש. הממתיק אמרים בנעימות רב המה ערבים לשומעיהם כחלות הדבש והמה מועילים לנפש ולגוף כי בזה ימשוך לבות בני אדם אחר דעתו הן בדבר המוסר הן בדבר הנצרך:

פסוק כה
לפני איש. לפי ראות עיניו:
ואחריתה. אחרית הדרך ההוא הולך אל דרכי מות:

פסוק כו
עמלה לו. טורח המלאכה יעמוד לו לצורכו כאשר פיו יכוף אותו לתבוע המאכל אז יהיה לו למלא שאלתו:

פסוק כז
כורה רעה. דרכו לחפור ולחפש תחבולות לעשות רעה לבני אדם וגם ירבה לדבר דברי חדודים ומכעיסים כאלו על שפתיו אש שורפת:

פסוק כח
איש תהפוכות. המהפך אמרים ממה שנאמרו הוא מגרה מריבה בין הבריות **ונרגן**. המתלונן אחר מעשה בני אדם **מפריד** מן האנשים את השר אשר עליהם כי מורדים בו וגם הוא נהפך להם לאויב:

פסוק כט
יפתה רעהו. לאחוז גם הוא בדרכי חמס ומוליכו בדרך לא טוב למצוא חבר לעצמו:

פסוק ל
עוצה. הסותם עיניו לחשוב להפך אמרים (כי דרך המעמיק לחשוב מה יסתום אז עיניו לבל יבלבלו אותו דברים הנראים):
קורץ. המנדנד בשפתיו לרמז לשון הרע:
כלה רעה. הנה זה גמר הרעה אשר חשב עליה כי רמזה ועשה מעשה:

פסוק לא
עטרת וגו'. ההולך בדרך צדקה תמצא בו עטרת תפארת שיבה כי ירבה ימים בגדולה ותפארת:

פסוק לב
מגבור. כי הגבור לא יתגבר כ"א במעשה הגבורה והמאריך אף יתגבר על כל בשב ואל תעשה:
מושל ברוחו. מי שבידו לכבוש כעסו הוא טוב מגבור הלוכד עיר מבצר וכפל הדבר במ"ש:

פסוק לג
בחיק. דרך מטילי הגורל להניח פתקין בחיק או לזולתו במקום נסתר ומשם יקחום להניחם על המנות לדעת מה למי ואמר בזה אל תהרהרו על הגורל לומר שבא בקרי והזדמן כי בעוד הטילו פתקי הגורל אל החיק עד לא הוציאום כבר נגזר משפט הדבר מה' וזכה כל א' בחלקו אשר חלק לו אלוה ממעל:

פרק יז

פסוק א
טוב. יותר טוב לאכול פת חרבה בשלוה, משיהיה לו מלא הבית בשר זבוח בריב וקטטה:

פסוק ב
בבן מביש. בבן האדון אשר הוא מלא מדברי בושה:
יחלוק נחלה. העבד הזה יקח חלק נחלה בתוך האחים כאלו היה אחד מהם:

פסוק ג
מצרף. הכסף והזהב כאשר מי ירצה לדעת כמה יש בהם מן הסיגים יקח ממנו במשקל ידוע וישימו בכור והסיג ישרף ונשאר הכסף והזהב נקי ובזה יבחן הכל אבל לבות בני אדם יבחנם ה' הטובה היא אם רעה:

פסוק ד
מרע. איש רע מקשיב לשמוע דבר און ושקר וכן בהפוך כי איש שקרן מאזין לשמוע לשון הוות לשבור בני אדם ולהרע להם ור"ל אהובים המה זה לזה ולא יתפרדו:

פסוק ה
חרף עושהו. כי בלעגו כאלו יאמר שלחסרון דעתו העני ולא ה' פעל כל זאת:
שמח לאיד. השמח על תקלת חבירו לא ינקה מן התקלה ההיא כי תבוא גם עליו:

פסוק ו
בני בנים. אף בני הבנים ישימום עטרה לראשו להתפאר בהם אם הגונים הם אבל הבנים אין דרכם כ"א להתפאר באבותם כי יותר מחוייבים בכבוד אביהם מבכבוד אבי אביהם ולזה עיקר התפארם באביהם:

פסוק ז
לא נאוה. לא נאה בעיני הנבל דברי מעלה ויתרון ולא יחפוץ בהם וכ"ש שלא נאה שפת שקר בעיני מי שנדבה לבו בחכמה כי יותר ימאס החכם בשקר משימאס הנבל בדברי מעלה:

פסוק ח
אבן חן וגו'. השוחד הוא בעיני בעליו המקבלם כאבן המסוגל להרבות חן הנושאו כי כמו כן ישא הנותן חן בעיני המקבל ואל כל אשר יפנה ישכיל למצוא טעם וראיה להצדיק את הנותן:

פסוק ט
מכסה. אם יחטא איש לאיש והוא מכסה על פשעיו ולא יזכירם הנה בזה מבקש אהבה ר"ל היא סיבה להיות מתאהב על הבריות:
ושונה בדבר. המספר הפשע ושונה בה לספרה שנית לבל ישכחנה מפריד מעצמו אלופו של עולם כי יעבור על לא תטור:

פסוק י
תחת. גערת המוכיח היא מטלת אימה בלב המבין יותר ממה שיחרד הכסיל אם יוכה מאה מכות:

פסוק יא
אך מרי. מי שכל דבריו אך למרות בה' הוא מבקש רעה לעצמו בעה"ז:
ומלאך אכזרי ישולח בו. לדונו אחרי מותו:

פסוק יב
פגוש. מוטב לפגוש באיש דוב שכול מבניו אשר דרכו להרוג אשר יפגוש בעבור מרירת הלב ועכ"ז יותר טוב שיפגוש הוא בו משיפגוש בו איש כסיל בעת ידבר אולתו להסית לעבירה:

פסוק יג
תחת טובה. במקום הטובה לו:
לא תמוש וגו'. כי לא ימצא מי משתדל להצילו מהרעה הואיל ואינו משלם כמו הגמול:

פסוק יד
פוטר מים וגו'. תחלת המריבה היא כפותח חור בגדר אמת המים והמים יוצאין דרך בו והחור הולך ומתרחב כי כן דרך המדון שהולך וגדל:
ולפני. עד לא נתגלה המדון לבני אדם נטוש את הריב כי אחר שתתגלה ימצאו מחרחרים ולא במהרה תשקט:

פסוק טו
מצדיק וגו'. ואף רק בדברים כי מהראוי לגנות מעשה הרשע ולשבח מעשה הצדיק:

פסוק טז
למה זה. ר"ל הכסיל המוליך מחיר כסף למורים לקנות חכמה למה לו זה המחיר ומה הועיל בה ואם לקנות חכמה לעצמו הלא אין לו לב משיג דברים מושכלים:

פסוק יז
אוהב הרע. ר"ל אהבת הרעים היא בכל עת בין ביום טובה בין בעת צרה אבל אהבת האח אינה תמידה כ"כ ורק בבוא צרה על אחיו אז ישוב להשתדל בו כי עצמו ובשרו הוא וא"כ הרי הוא כאלו האח נולד לתועלת וצרה:

פסוק יח
תוקע כף. דרך חסר לב לתקוע כף בערבות ממון לפני רעהו ר"ל בשביל רעהו:

פסוק יט
אוהב. מי שאוהב לפשוע בחבירו הלא יאהב מצה כי יעשה מריבה עמו:
ומגביה. המרים קול פתחי פיו כדרך גסי הרוח הוא מבקש שבר כי מעותדת לבוא עליו בעבור הגאוה:

פסוק כ
עקש לב. המחשב עקשות:
ונהפך בלשונו. המהפך עצמו בלשונו לדבר תמימות ובקרבו ישים ארבו הוא עצמו יפול בהרעה אשר חשב לזולת:

פסוק כא
לתוגה לו. ילד דבר להיות לו לתוגה:

פסוק כב
ייטיב גהה. השמחה תיטיב לגוף כדבר רפואה ושברון רוח תייבש מוח העצמות:

פסוק כג
שוחד וגו'. הרשע יקח שוחד מחיק הנותן בסתר רב למען הטות ארחות משפט לזכותו בדין:

פסוק כד
את פני. החכמה מצויה לפני המבין כי ילמד מכל אדם אבל הכסיל ישוטטו עיניו בקצה הארץ כי יחשוב אין מי במקומו ללמוד ממנו כ"א מהחכמים היושבים ממרחק:

פסוק כה
כעס. בן כסיל הוא מכעיס לאביו וממרר לאמו אשר ילדתו:

פסוק כו
גם ענוש וגו'. ר"ל מי שהוא לא טוב ימאס כ"כ בצדק עד אשר גם יענש לצדיק על צדקו ויתמיד להכות נדיבים על מעשה היושר כי בעיניו לרע תחשב:

פסוק כז
חושך אמריו. המונע דברים בטלים הוא יודע דעת:
יקר. מי שרוח פיו הוא יקר וחשוב וימעט בהם הוא איש תבונה וכפל הדבר במ"ש:

פסוק כח
גם אויל מחריש. מי שיוכל להשתיק גם את האויל שלא יוסיף לדבר אולתו המחריש הזה לחכם יחשב כי דבר גדול עשה:
אוטם. הסותם שפתי האויל ר"ל המחדיל אותו ממאמריו יקרא נבון וכפל הדבר במ"ש:

פרק יח

פסוק א
לתאוה וגו'. ת"ח הנפרד לפרוש מן התורה כי יבקש ללכת אחר תאות הלב הנה בכל מקום שעוסקים בתורה תגלה חרפתו על כי מאז היה עמהם ופירש מהם:

פסוק ב
בתבונה. להוסיף בינה על מה שבידו:
בהתגלות. להשמיע לרבים מעט חכמה שבידו להתפאר בה:

פסוק ג
בא גם בוז. כי דרכו לבזות בני אדם:
ועם קלון. עם אדם שיש בו קלון רב כי יביא עמו חרפה כי דרכו לחרף בקלונו ולפסול במומו:

פסוק ד
מים עמוקים וגו'. ר"ל דברי איש מיתר הדברים שאינם מחכמת התורה המה כמים עמוקים אשר הרוצה לשתות מהם יטריח לדלותם בכלי כי המים לא יבואו מעצמם אל פי השותה וכן יתר הדברים שאינם מחכמת התורה ע"כ מעצמו יטרח להבינם כי המה לא יסייעו לו אבל חכמת התורה היא כנחל הנובע אשר מעצמו ימשך אל פי השותה אם יתקרב לו וכן חכמת התורה תשכיל את העוסקים בה:

פסוק ה
שאת. הנושא פני הרשע לזכותו במשפט הנה כפולה חטאתו כי נשא פני הרשע והטה משפט הצדיק אשר שניהם לא טובים ומלת לא טוב חוזר למעלה ולמטה:

פסוק ו
יבואו בריב. לא ידבר בנחת ובשלוה כ"א במריבה והרמת קול ופיו יקרא לעצמו הכאות גדולות המשברות כי בעבור אמרים כאלה יוכה מאנשים:

פסוק ז
מחתה לו. מביא על עצמו מחתה ושבר:
מוקש נפשו. מביאים מוקש לנפשו:

פסוק ח
דברי נרגן. דברי מתלונן המה קשים כמכות המשברות ועוד הם יורדים חדרי בטן אבל המכות המה ממעל על הגוף ואחז בדרך מליצה כאומר הנה המכות אשר הם ממעל נוח לרפאותם משא"כ מכות בחדרי בטן וכן קשה לרפאות דברי המתלונן:

פסוק ט
גם מתרפה. אפי' המתעצל במלאכת התורה ורפויה היא בידו הוא אח וחבר למי שמשחית את דברי התורה בדיעות כוזבות כי סופו יהיה כמוהו כאשר ישכח דברי התורה:

פסוק י
מגדל. משען שם ה' הוא כמגדל חזק ועוד יותר כי המתחזק במגדל הנה יושב בו כלוא ולא יפנה ללכת אנה ואנה אבל במשען שם ה' ירוץ הצדיק בכל מקום שירצה ומתחזק שם:

פסוק יא
הון. העושר היא לו לקרית עוז כי לפעמים יתחזק בו לפדות נפשו ממות במשכיתו. האוצר אשר בחדרי משכיתו היא לו כחומה חזקה וכפל הדבר במ"ש:

פסוק יב
יגבה לב. כי המקום מגדלו בעבור יגבה לבו למען תכפל צערו בבוא השבר ולפני כבוד ענוה. כי הכבוד הוא גמול הענוה א"כ הענוה תקדם לה:

פסוק יג
בטרם ישמע. עד לא יבין דברי השואל:
היא לו. להמשיב יחשב אולת ולכלימה כי לא ישיב כהוגן וכראוי:

פסוק יד
רוח איש. רוח השכלי אשר באיש יסבול ויחזיק חולי הגוף כי היא מנהגת את הגוף בבריאתו ואף כי בחליו אבל כשהרוח עצמה נכאה ושבורה בעצב ויגון מי ישאנה כי אין הגוף נושא אותה להחזיקה כי אם היא את הגוף:

פסוק טו
לב נבון. מי שיש לו לב נבון הנה מעצמו יקנה הדעת בבינת הלב אבל החכמים שאין בידם אלא מה ששמעו הנה אזנם תבקש ותחזור אחר הדעת לשמוע מזולת כי אין להם בינה להבין מעצמם:

פסוק טז
מתן אדם. הנצרך בעסקיו ללכת לפני גדולים שמתן שנותן ירחיב לו הדרך והוא מנהיג אותו לפני הגדולים:

פסוק יז
צדיק. הבא ראשון בריב ידמה לצדיק בריבו כי יוכל להטעים דבריו ולהכניסם בלב הואיל ולא אמר מי בחלוף וכאשר יבא רעהו ויאמר החלוף ידמהו לשקרן וירבה לחקור בדבריו:

פסוק יח
מדינים. הגורל יבטל המריבה בדבר חלוקת דבר מה כי ע״י הגורל יבורר חלק כל אחד ואחד:

ובין עצומים. בין המתחזקים במריבה יפריד הגורל ולא יריבו עוד מעתה:

פסוק יט
אח נפשע. אח הנפשע מאחיו מ״מ בבוא עליו צרה יחזיק במעוז אחיו הפושע יותר מקרית עוז והמריבה שביניהם לא תתמיד והרי הוא כבריח המבריח לנעול שערי ארמון אשר לא יתמיד להיות נעול כי אנשים רבים רגילים לבוא בשער ארמון:

פסוק כ
מפרי. מאמרי פיו תשבע בטנו ר״ל הגמול כהמפעל הטובה היא אם רעה:

תבואת. האמרים הבאים משפתיו ישבע וכפל הדבר במ״ש:

פסוק כא
ביד לשון. בכח הלשון מסור המות והחיים אם ידבר בד״ת יחיה ואם בלשון הרע ימות:

ואוהביה. האוהב להרבות בה אמרים יאכל פריה אם טוב ואם רע:

פסוק כב
מצא טוב. כי היא עוזרתו בעמלו:

ויפק רצון מה'. כי מצילתו מן החטא:

פסוק כג
תחנונים. עם כי העני ידבר דבריו בתחנונים ובהכנעה עכ"ז ישיב לו לפעמים העשיר דברי עזות:

פסוק כד
איש רעים. האיש יאהב את הרעים למען יתרועעו עמו ויתחברו אליו כי לפעמים ימצא אוהב הדבק לאהובו באהבת נפש יותר מן האח ולזה יחפוץ בחברתם בעבור הטובה הבאה לפעמים:

פרק יט

פסוק א
הולך בתומו. שאינו מרמה בפיו לאסוף הון והרי הוא בעניו:
מעקש. ממי שהוא מעקש בשפתיו לרמות בני אדם והוא הלא לכסיל יחשב כי לא יצליח בה:

פסוק ב
גם בלא דעת. אפי' העובר עבירה בלא דעת וכונה מ"מ בודאי לא טובה נפשו כי לא יאונה לצדיק כל און:
ואץ. הממהר ברגלים ללכת אל המקום אשר נשאו לבו הנה לחוטא יחשב כי מהראוי להתבונן תחילה פן יבא מזה דבר פשע:

פסוק ג
אולת. האולת שהאדם עושה היא מעקמת דרכו כי ע"י אולתו נכשל ולבו לא כן ידמה כי יזעף על ה' להרהר אחר מדותיו:

פסוק ד
הון. העושר יוסיף לבעליו רעים רבים כי הוא אהוב לכל בין לעניים בין לעשירים אבל הדל נפרד הוא אפילו מרעהו הדל כמוהו:

פסוק ה
לא ינקה. עם כי לא הוזם בב"ד ולא קבל ענשו לא ינקה מדין של מעלה:
לא ימלט. כי בעבור שרגיל לדבר כזב סופו להעיד שקר ולא ימלט מן העונש כאשר יוזם:

פסוק ו
רבים. גדולי העם מחלים פני הנדיב להשיג נדבת לבו וכל הרעים יתחברו לאיש הנותן מתן:

פסוק ז
אף כי. אם אחיו שהם עצמו ובשרו שנאוהו כ״ש שכל אחד מרעהו רחק ממנו עד כי רחקו כולם:
מרדף. אף כי ירדף אמרים להשתעשע עמהם בדברים בעלמא לא ישמעו לו והמה לו לעצמו הואיל ואין שומע להם:

פסוק ח
קונה לב. לפי שהדעת הוא בלב אמר קונה לב ור״ל קונה הדעת הוא אוהב נפשו והשומר תבונה בלבו לבל ישכחה הוא סיבה למצוא טוב:

פסוק ט
לא ינקה. אף אם לא הוזם לא ינקה מדין של מעלה:
יאבד. סופו לאבדון כי יבא לידי עדות שקר:

פסוק י
לא נאוה וגו׳. כי בהיותו מתענג בטוב יחזיק בכסילות:
אף כי. כ״ש שלא נאה שהעבד ימשול בשרים כי עוד יכריח כולם אחר רוע תכונתו אשר קנה בעבודתו:

פסוק יא
שכל. השכל שבאדם היא מארכת אפו כי היא תייסרו שלא לצאת לריב מהר ותפארתו. התפארת הנאמר בו היא שיאמרו עליו שהוא עובר ומוחל למי שפשע נגדו:

פסוק יב
נהם וגו׳. כעס המלך יחריד כנהמת כפיר אריות ורצון המלך היא טובה כטל היורד על העשב כי ביד המלך להשפיל או לרומם:

פסוק יג
הוות. בן כסיל יסבב הוות לאביו:
ודלף. כמו טפות המטר הדולף לתוך הבית אשר יטריד את בני הבית ללכת ממנו כן מריבות האשה יטריד את בעלה להתרחק ממנה:

פסוק יד
נחלת. ינחל האדם מאבותיו:

ומה' וגו'. כי אין הדבר תלוי ביד אבותיו:

פסוק טו

עצלה. העצלות תפיל על בעליה שינה עמוקה כדרך היושב בטל:
ונפש רמיה. המתאוה להיות נזון מן המרמה ולא ממעשה ידיו סופה תרעב כי לא בכל עת יוכל לרמות:

פסוק טז

בוזה דרכיו. המבזה את הדרכים הראוים אליו ימות בלא עתו:

פסוק יז

מלוה וגו'. החונן את הדל בתת לו צדקה הוא כמלוה את ה' והנה יפרע לו דמי ההלואה ויוסיף עוד לשלם לו גמול על טובת ההלואה:

פסוק יח

כי יש תקוה. ר"ל אל תסיר ידך מלייסרו אף אם תראה שאין בה תועלת כי יש תקוה אולי ברבות המסור יועיל:
ואל המיתו וגו'. אבל לא תפנה נפשך להמיתו על רוע מעשיו:

פסוק יט

גדל חמה. מי שהוא גדל חמה ישא עונש על חמתו כי בודאי יעשה רע על מי אשר יכעס כי אם תציל אותו מידו הנה עוד תוסיף חמתו כי כן דרך גדלי החמה ואם תעמוד מנגד יעשה מעשהו ומעותד הוא אל העונש:

פסוק כ

למען תחכם באחריתך. אם חכמת בראשית ימיך:

פסוק כא

רבות. לפעמים יחשוב האדם מחשבות רבות שונות זו מזו ואין אחד בהם מתקיים אך הדבר אשר יעץ ה' היא תקום ועם לא היתה מן המחשבות שחשב הוא:

פסוק כב

תאות. מה שהבריות יתאוו אל בן אדם הוא בעבור החסד שהבטיח להם אבל העשיר המבטיח חסד וכוזב הנה הרש טוב ממנו כי על כי לא מצאה ידו אין דרכו להבטיח ואין מביא אנשים לידי כליון עינים:

פסוק כג

לחיים. היא סיבה לחיים ויתמיד בשביעה ולא יזכר אל הרע ר"ל לא תבוא עליו רעה:

פסוק כד
טמן עצל. הנה העצל יתעצל במלאכה וכל היום עוסק באכילה וידיו טמונים בצלחת לקנח התבשיל המתדבק בו והנה סופו שגם אל פיהו לא ישיב ידיו כי לא ימצא מה לאכול ולהשיב אל פיו:

פסוק כה
לץ תכה. כאשר תכה את המתלוצץ על החכמה עם כי לא תועיל לו הנה הפתי המחוסר הבנה יתחכם בעבור זה אבל לנבון אף דברי החכמה יועילו לו ויבין דעת יותר ממה שבידו:

פסוק כו
משדד אב וגו'. הבן שהוא מביש ומחפיר פני אביו גורם שאביו מגרש לאמו על אשר הדריכתו בדרך הזה ובע"כ יבזבז נכסיו לתת לה כתובתה והרי הבן ההוא גוזל את אביו דמי הכתובה ומבריח את אמו ממנו:

פסוק כז
חדל בני וגו'. לפעמים ימצא מסית לשגות מאמרי דעת בראיות כוזבות ויפתח אמריו במוסר השכל למען יאמינו בו עד כי ישוב להדיח מאמרי דעת ואמר חדל בני לשמוע המוסר של הבא להסית לשגות מאמרי דעת ולא תאמר את הטוב נקבל ואת הרע לא נקבל כי תהיה נלכד בפתויו:

פסוק כח
יליץ משפט. במשפט יתקן אמריו במיטב המליצה למען יקובלו על הלב ויאמינו לו:
יבלע און. דברי האון יאמר בבליעה לבל ירגישו שעצם הכוונה על דבר האון ההוא כי יחשבו שלפי תומו ידבר:

פסוק כט
שפטים. משפטי יסורים:
ומהלומות. מכות המשברות נכונו לגוף הכסילים:

פרק כ

פסוק א
לץ היין. שותה היין הוא לץ ושותה השכר יהמה ויצעק בשכרותו וכל השוגה בו ר"ל כל מי שישגה בו בדעתו לחשוב הואיל והיין מפקח הרבה א"כ בשתייתו הנה באמת לא יתחכם כי אף אם מעוטו יפה רובו קשה:

פסוק ב
נהם. כנהמת הכפיר כן מאוים פחד המלך על מי אשר יכעס עליו והמכעיסו מחסר נפשו כי יסתכן בעצמו ועובר על ירא את ה' בני ומלך:

פסוק ג
כבוד. הבטלה מן המריבה הוא כבוד לאיש וכל אויל יתגלה בעת המריבה כי כאשר ירבה אמרים יגולה אולתו לכל:

פסוק ד
מחורף. מסיבת צנת החורף לא יחרוש העצל את שדהו ובעת הקציר שואל תבואה ואיננה כי לא צמחה שדהו הואיל ולא חרשה:

פסוק ה
מים עמוקים. דרך החכם להסתיר עצתו בעומק הלב ויקשה לזולתו להשיגה הרי היא כמים עמוקים שאי אפשר לשאוב המים התחתונים אבל איש תבונה ידלנה כי מתחלה ישאוב העליוני' ויוכל לשאוב אח"ז את התחתוני' ור"ל מתחלה יחקור הדברים המסתעפי' עד אשר יבין את העצה הטמונה בלב:

פסוק ו
רב אדם. רוב בני אדם יכריז כל איש החסד שעושה עם הבריות ויתפאר בזה אבל מי ימצא בהם איש אמונים כי רבים ישקרו:

פסוק ז
אשרי בניו. אשרי לבניו אחרי מותו כי יחסו בצל זכותו:

פסוק ח
מלך. כאשר יושב ה' על כסא דין אז מפוזר ושטוח בעיניו כל רעות בני האדם אף אם עשאום בסתר:

פסוק ט
מי יאמר. ר"ל הואיל והכל גלוי לפניו מי יוכל להכחיש ולומר הנה לבי זכה ובהירה מבלי סיג עון ואני כבר טהרתי עצמי מחטאתי כי עשיתי תשובה עליה:

פסוק י
אבן ואבן. העושה שני אבני משקל גדולה וקטנה מראה את הגדולה ושוקל בקטנה הנה תועבת ה' גם שניהם כי גם הגדולה עשויה רק לרמות ולא לשקול בה:

פסוק יא
גם במעלליו וגו'. ר"ל גם הנער בשנים אף בעת יעשה מעלליו מדעת עצמו לא ממצות אנשים מלומדה מ"מ יוכל הוא להתנכר ולהביא ספק בלבות בני אדם אם פעלו זך וישר כי כקטן כגדול עלולים הם לרמות ולהתנכר במעשיו לבל יכירו בו האמת:

פסוק יב
אוזן שומעת. ר"ל גוף אוזן וחוש השמע אשר היא שומעת וכן גוף העין וחוש הראיה אשר הוא רואה הלא ה' ברא גם שניהם הגופים והחושים וכל פעל ה' למענהו ולעבודתו:

פסוק יג
פן תורש. כי בעת השינה תבטל מן המלאכה:
פקח. פתח עיניך למעט בסגירת עינים בשינה ואז תשבע לחם ונא' למשל על עסק התורה:

פסוק יד
רע רע. דרך הקונה חכמת התורה מתוך צער ודוחק אשר יתרעם אז על קושי הדוחק אולם לאחר זה יתהלל בעצמו על הצער שסבל כי לפום צערא אגרא:

פסוק טו
יש זהב. הנה יש בעולם די זהב והרבה פנינים א"כ הואיל ויש הרבה מהם אין בהם חשיבות כ"כ אבל שפתי דעת הם ככלי יקר ר"ל ככלים העשוים מאבני יקר שהחשיבות רב בהם מצד עצמם ומלאכת תבניתם והמה דברים שאינם מצויים:

פסוק טז
לקח בגדו. לקח למשכון את בגד הערב ולא תאשם בזה כי מעצמו נעשה ערב בעבור הזר והכניע עצמו בזה:
ובעד. נכריה כפל הדבר לומר בין ערב עבור איש בין בעבור אשה עניה סוערה:

פסוק יז
ערב. מתוק לפי האיש מאכל גזול אבל אחרית הדבר אשר יהפך בפיו לחצץ המשברות את השינים ואינם משביעים ר"ל עוד ירזה משמן בשרו:

פסוק יח
מחשבות בעצה. מחשבות הנעשים בעצת יועצים תכון ותתקיים ואם תלחם במי עשה מלחמה בהתחכמות רב כי בודאי גם שכנגדך הרבה מחשבות בעצה ולזה מהצורך להתחכם ביותר:

פסוק יט
גולה סוד וגו'. לא תתערב להתחבר עם מי שטבעו לגלות הסוד ולא יוכל לעמוד על עצמו להסתיר דבר מה ולא עם מי שהולך רכיל בכוונה מיוחדת ולא עם מי שדברי שפתיו המה פתיות אשר בעבור הסכלות יגלה הסוד לתומו:

פסוק כ
ידעך נרו. יכובה נשמתו בשחרות החושך ר"ל בבוא יום הגמול עת תאיר נשמת הצדיק ולפי שדימה את הנשמה לנר דימה את הגמול לעת צורך הארת הנר:

פסוק כא
נחלה מבוהלת. נחלה הבאה לאדם בראשית בבהלה ובחפזון ופתאום עם כי ישמחו בעליה הנה אחריתה לא תבורך כי שלטה בה עינא בישא ואין בה סימן ברכה:

פסוק כב
אשלמה רע. למי שפשע נגדי לבל יוסיף עוד מי לפשוע בי:
קוה. אך קוה אל ה' והוא יושיע לך מיד הבאים לפשוע בך:

פסוק כג
אבן ואבן. אבן משקל גדולה וקטנה מראה את הגדולה ושוקל בקטנה:
ומאזני. מאזנים העשוים לרמות בהם לשקול בפחות לא טוב בעיני ה' וכפל הדבר במ"ש:

פסוק כד
מה'. מדרכי כף רגלי האדם הוא מה' אבל האדם עצמו מה יבין דרכו ר"ל לא ידע כלל כמו ונחנו מה (שמות יז):

פסוק כה
מוקש אדם. מכשול מוקש עבירה משחית קדושת האדם ותקנתו לבקר אחר נדרים ולזבוח לה' לבקש על נפשו:

פסוק כו
מזרה. מלך חכם דרכו לפזר את הרשעים לבל יהיו בחבורה אחת להמתיק עצת רשע ומשיב להם גמול מדה במדה כאופן המתגלגל ושב למקומו כן ישוב הגמול אל המעשה למען יוסרו:

פסוק כז
נר ה'. כמו שדרך האדם לחפש בחושך ע"י הנר כן חופש ה' כל מחשבות חדרי בטן ע"י נשמת האדם כי היא יודעת הכל ומעידה עליו בדין:

פסוק כח
חסד ואמת. אשר יעשה המלך הם שומרים אותו כי בזה מרובים אוהביו ושומרים נפשו:
וסעד. בחסד שעשה תמך כסא מלכותו לעמוד על עמדו:

פסוק כט
תפארת. כמו שכח הבחורים הוא להם לתפארת כן שיבת הזקנים היא להם להדר:

פסוק ל
חבורות פצע. החבורות ופצעים הם המזככים באיש רע להעביר ממנו עכירת העון כי באלה יקבל הגמול ותלך העון:
ומכות. גם מכות בחדרי בטן יזככו העון:

פרק כא

פסוק א
פלגי מים. כמו פלגי מים המה ביד האדם להטותם אל מקום הנרצה ע"י חפירות חריצים כן לב המלך ביד ה' להטותו אל כל אשר יחפוץ:

פסוק ב
ישר בעיניו. כי אינו רואה חובה לעצמו:
ותוכן. ה' הוא בתוך לבו ויודע הוא אם ישר דרכו או לא:

פסוק ג
עשה. עשיות צדקה ומשפט נבחר בעיני ה' מהבאת זבח:

פסוק ד
רום עינים. דרך גסי הרוח להרים עיניהם כלפי מעלה לא כענוים המשפילים עיניהם למטה לארץ:
ורחב לב. ענין בקשות תענוגים הרבה והתאוה להם:
נר רשעים. הדברים האלה הלא המה מחשבות הרשעים ויחשבו לחטאת:

פסוק ה
למותר. אין בהם דבר בטל אך להביא יתרון מה:
וכל אץ. הממהר במעשיו אין בהם דבר ריוח אך להביא עוד חסרון מה:

פסוק ו
פועל. המאסף אוצרות ע"י לשון שקר המה הבל נדף כי לא יתקיימו בידו ויבקשו עוד את המות כי המה סיבה למות על ידם:

פסוק ז
שוד. הגזל עצמו יביא עליהם פחד כי מאנו לעשות משפט להשיב הגזל לבעליו:

פסוק ח
הפכפך. המתהפך במעשיו פעם כך ופעם בהפך הנה פעם דרך איש לו ופעם הוא זר מן הדרך אבל האיש הזך פעלו ישר בכל עת מבלי השתנות:

פסוק ט
על פנת גג. מבלי מחסה מזרם וממטר ויחידי מבלי חבורות אנשים:
מאשת. מלשבת עם אשת מדינים אף בבית חבורת אנשים:

פסוק י
אותה רע. אין מעשה הרשע על כי יטעה לחשוב שמעשיו טובים אבל יודע הוא ברעתם ונפשו חשקה לה ולזה לא יוחן בעיניו רעהו רשע כמותו כ"א חשבה לטובה א"כ מהראוי לאהוב לרעהו כמשפט אנשי הצדק:

פסוק יא
בענש. בעת בוא עונש על הלץ אם לא יועיל לעצמו מועיל הוא לפתי המשולל הבנה כי יתחכם על כי יפחד לנפשו:
ובהשכיל. אבל לחכם אף בלמדו דברי השכל הוא עצמו יקבל תועלת ויקח דעת נוסף על מה שבידו:

פסוק יב
משכיל צדיק. כאשר הצדיק עומד בבית רשע הצדיק הזה מצליח ביתו של הרשע כי נתברך בגללו והיא סיבה לסלק את הרשעים לעשות רע כי יחשוב בעבורו נתברך ביתו ומעשיו טובים בעיני ה':

פסוק יג
אוטם. הסותם אזנו משמוע צעקת דל אשר יצעק מפני נוגשיו גמולו שגם הוא יקרא בעת צרתו לעזרה ואין מי ישיב לו:

פסוק יד
מתן. הנותן מתן בסתר למי שחרה אפו בו הנה המתן הזה יכסה את האף ולא יהיה נראה עוד:
ושוחד בחק. הנותן שוחד בחיק ר"ל בהסתר אז יכפה בזה חמה עזה וחזקה וכפל הדבר במ"ש:

פסוק טו
שמחה. הצדיק ישמח בעת יעשה משפט ועשיית המחתה היא שמחה לפועלי און:

פסוק טז
מדרך השכל. מדרך התורה:
בקהל. ר"ל אחר המיתה כשיהיה בקהל המתים אז ינוח ולא יתעה עוד אבל כל ימי חייו הוא מוסיף והולך לתעות בכל יום יותר:

פסוק יז
איש מחסור וגו'. האוהב שמחת מאכל ומשתה יהיה איש מחסור ר"ל חסר מכל טובה:
אוהב יין וכו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק יח
כופר. אם נגזר מיתה על הצדיק ובטלה הגזירה אין מדת הדין מתפייס עד כי יותן רשע לפדיון נפשו:
ותחת וגו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק יט
בארץ מדבר. במקום שאין אנשים:
מאשת. מלשבת במקום מיושב עם אשת מדינים והתמדת כעס:

פסוק כ
אוצר וגו'. דרך החכם לאצור באוצרו דברים נחמדים ושמן טוב להתקיים לעת הצורך אבל הכסיל שבבני אדם בעודו בכפו עד לא הניחו מידו יבלענו ולא יחוש אם לא ימצא לעת הצורך:

פסוק כא
רודף. הרודף לעשות צדקה וחסד עם הבריות ימצא גם הוא מה' חיים וצדקה וכבוד:

פסוק כב
עיר גבורים. בא לשבח החכמה מהגבורה ואמר הנה החכם עלה לעיר גבורים ונצחם והוריד חוזק בטחונם אשר התחזקו במבצר העיר:

פסוק כג
שומר פיו. מלהרבות בדברים:
שומר וגו'. כל אחד ירבה אמרים לא יחדל מדבר פשע וחוטא נפשו:

פסוק כד
זד יהיר. איש זדון המתיהר בדבור הנה שמו העצמי הוא לץ כי בעבור הגאוה ילעג ויתלוצץ בבני אדם אבל העושה רע בעבור הגאוה הנה שמו איש זדון:

פסוק כה
תאות. התאוה שעצל מתאוה לנוח על משכבו היא תמית אותו כי מאנו ידיו לעשות מלאכה להתפרנס בה ומה א"כ יאכל והרי הוא מת ברעב:

פסוק כו
כל היום. העצל הזה יתאוה בכל עת למלאות נפשו הריקה והצדיק יתן לו מהונו ויחזור ויתן ולא ימנע הנתינה ממנו עם כי פשע בנפשו:

פסוק כז
זבח רשעים. אשר עודם ברשעתם בעת יזבחו הקרבן כי לא שבו להי' הנה הקרבן הוא תועבה:
אף כי. וכ"ש שתועבה היא כאשר יביאנו במחשבה רעה לרמות את הבריות להחשיבו לצדיק וזובח לאלהים:

פסוק כח
יאבד. אף אם לא יוזם בב"ד ולא קבל העונש מ"מ יאבד בידי שמים:
ואיש שומע. ר"ל ועם כי יאבד העד ההוא בעבור עונש כזביו הנה דבריו לא נאבדו להשכח מן הלב כי כל איש השומע דברו יספרם עד עולם בחשבו כי אמת הוא:

פסוק כט
העז. הרשע מראה עזותו בעת כעסו ולא יתבונן במעשיו אבל הישר יבין דרכו בכל עת אף בזמן הכעס:

פסוק ל
אין חכמה. לא יועיל שום חכמה ועצה לבטל גזרת המקום:

פסוק לא
סוס. עם כי מוכן הסוס ליום המלחמה לנוס בו בעת ירדפוהו מ"מ ביד ה' היא התשועה ואם לא יהיה נושע מעמו שקר הסוס לתשועה:

פרק כב

פסוק א
נבחר. שם טוב נבחר מעושר רב וחן טוב נבחר מכסף וזהב:

פסוק ב
עשיר. מוסב למעלה לומר לזה נבחר שם וחן מעושר כי העושר לא ישובח והעוני לא יגונה כי מה' יצא הדבר בגזרה היורדת מן השמים ופגשה בהם בזה העושר ובזה העוני כפי הגזרה הגזר כי ה' עושה כל אלה ולא בעבור רוב החכמה העשיר העשיר אבל השם והחן באה בבחירת האדם עצמו:

פסוק ג
ראה רעה. הערום רואה הרעה המעותדת לבא ונסתר ממנה ר"ל שומר עצמו מן הרעה טרם בואה אבל הפתאים עברו דרך הרעה ולא נשמרו והשיג אותם העונש וההפסד:

פסוק ד
עקב. סוף הענוה היא יראת ה' ר"ל הענוה תסבב היראה כי כשיכיר בשפלות עצמו יגדיל רוממות המקום ותבוא בלבו יראת הרוממות וימצא עושר וכבוד וחיים:

פסוק ה
צנים פחים. קוצים ופחים יקושים נמצאים בדרך עקש ר"ל המעקם דרכיו יתייסר בקוצים וילכד בפח אבל השומר נפשו וסר מדרך העקש הנה ירחק מצנים ופחים ולא עליו יהיו:

פסוק ו
חנוך. התחל והרגל את הנער בשנים להוליכו בעבודת ה' לפי דרך חכמתו אם מעט ואם הרבה וכשיהיה מורגל בעבודת ה' אז גם כי יזקין לא יסור ממנה כי יתן לב להשכיל כשרון המעשה ההיא:

פסוק ז
עשיר. העשיר בדעת ימשול בעניי הדעת וכן עבד לוה לאיש מלוה ר"ל כמו שהלוה הוא מוכנע להמלוה על כי לוה לו די מחסורו כן ימשול החכם בעניי הדעת על כי יספיק להם משאלותם בדבר החכמה:

פסוק ח
זורע. כמו הזורע דבר מה הנה יקצור המין שזרע כן הגמול לפי המעשה:
ושבט עברתו. שבט חמתו שהיה מכה ורודה בה הנה יכלה ר"ל יפסיד היכולת:

פסוק ט
טוב עין. הנותן לעני בעין יפה יבורך מה' כי הלא נתן מלחמו לדל ואם עוד יבורך בנכסיו ישפיע עוד יותר ולא ירע לבבו בתתו לו:

פסוק י
גרש לץ. גרש ממך את הלץ ויצא המריבה כי דרך הלץ לחרחר ריב:

וישבות. אז יבוטל דין וקלון כי כשיהיה ריב יגשו למשפט ויריבו לבזות זה את זה וכשאין מחרחר ישבות הכל:

פסוק יא

אוהב. מי שאוהב איש טהר לב מבלי סיג און ויאהב את מי שיש חן באמרי שפתיו על כי בדעת ידבר הנה המלך מכבדו כי כן דרך המלך לאהוב אנשים כאלה:

פסוק יב

עיני ה'. המקום ישגיח בשמירת אנשי הדעת ויעוות לקלקל דברי עצת הבוגד אשר ידבר ללכוד אנשי הדעת לא יוכל להם:

פסוק יג

אמר עצל. בעבור העצלות לא יצא מפתח ביתו לעשות מלאכתו ויבדה מלבו לאמר הלא הארי בחוץ ויטרוף נפשי ובתוך הרחובות אהיה נרצח מן הלסטים המצויים שם:

פסוק יד

שוחה. כחפירה עמוקה אשר הנופל בה קשה לו לעלות כן הוא הנלכד בפתוי פי זרות היא המינות אשר יקשה מאוד לפרוש ממנה:

זעום ה'. מי שה' זעם עליו וחפץ במיתתו הוא נכשל בה כי לא יאיר עיניו בתחלת הפתוי להבין סכלות הדבר וכזביו:

פסוק טו

אולת קשורה. דבוק הוא במעשה האולת כאלו קשורה בלבו אבל שבט המייסר ירחיק ממנו את האולת:

פסוק טז

עושק דל. דבר בהווה על כי אין העשיר מניח לגזול הימנו כי חזקה ידו להרבות לו. בחושבו שבזה יתרבה הונו:

נותן לעשיר. וכן הנותן מתן לעשיר:

אך למחסור. בשתי אלה לא יבוא יתרון כי אם חסרון בעשרו כי הגזל יאבד עוד את שלו ובתת מתן לעשיר בעצמו מחסר עשרו והמקום לא ימלא החסרון כי לא עשה מצות ה' במתן ההוא:

פסוק יז

ולבך. ר"ל לא שמיעת האוזן בלבד כי גם לבך שים לדעת התורה להבינה ולזכרה:

פסוק יח
כי נעים. נעים תהיה כאשר תשמרם בלבך הנתון בבטן וכאשר כל דברי התורה יחדיו יהיו נכונים על שפתיך מבלי שגיאה ובלבול ולזה שים לבך להם כי השומע מבלי הבנת הלב לא יוכל להוציא דבר מבלי שגיאה ואף מהר ישכחם:

פסוק יט
הודעתיך היום. בהדברים האלה הודעתיך עתה להיות מבטחך בה' ופנה מכל עסקך להעמיק בדברי חכמים בכל לב:
אף אתה. ר"ל עם שאתה רק לומד לעצמך ואינך גדול כהמלמד לאחרים מ"מ אף אתה בטח בה' כי יש תקוה גם לך:

פסוק כ
הלא כתבתי. ר"ל ופן תאמר איך אבטח בה' לפנות לבבי מכל עסקי להעמיק בדברי מלמדי שמא שוגים גם המה בדברי התורה ואין מקום לבטוח בה' ולקבל שכר ולז"א הלא כתבתי לך בספר התורה דברים חשובים ונכבדים אמורים במועצות ודעת:

פסוק כא
להודיעך. ר"ל דברי התורה ההיא עשויה המה; להודיעך אמיתת אמרי אמת לדעת להבדיל בין האמת ובין השקר ולא תירא א"כ עוד פן ידיחוך בשגגתה כי תוכל להשיב אמרי אמת ותשובה נוצחת להמטעים ומגרשים אותך מדרך האמת:

פסוק כב
כי דל הוא. ר"ל בחשבך כי דל הוא ואין לאל ידו לעמוד למולך:
ואל תדכא. אל תכתת העני בשער המשפט כאשר ישפוט עמך:

פסוק כג
כי ה'. ר"ל אם אין לאל ידו לריב ריבו הנה ה' יריב ריבם ומן קובעיהם יקבע את הנפש כי ימות ויאבד נפשו:

פסוק כד
אל תתרע. אל תתחבר עם בעל אף ולא תבוא בדרך אחד עם בעל חמה וכפל הדבר במ"ש:

פסוק כה
פן תאלף. פן תלמוד דרכו ותקח בזה מוקש לנפשך:

פסוק כו
בתוקעי כף. בחברת אנשים התוקעים כף זה בעבור זה להיות ערב בחובו בשעבוד מקויים:

בעורבים. בחברת אנשים הנעשים ערבים על ההלואות וכפל הדבר במ״ש:

פסוק כז
אם אין וגו׳. ר״ל אם לא יהיה לך לשלם למה תגרום שהמלוה יקח ממך מצעות משכבך:

פסוק כח
אל תסג. הדרך לעשות דבר לסימן בין שדה האיש לשדה רעהו לדעת גבול השדות ואמר סימן הגבול אשר מעולם אשר עשו אבותיך אל תחזיר לאחור אל תוך שדה רעך להרחיב את גבולך:

פסוק כט
חזית. כאשר תראה איש מהיר וזדיז במלאכתו דע כי סופו יעמוד לפני מלכים לשמשם ולא יבא למדה זו לעמוד ולשמש לפני שפלים ופחותים:

פרק כג

פסוק א
כי תשב ללחום. כאשר תשב לאכול לחם עם המושל בה הוא בעל הסעודה:
בין תבין. תן דעתך להבין את הדברים אשר לפניך להתבונן בהם אם עינו יפה או רעה:

פסוק ב
ושמת. ר״ל אולי תתבונן בדבר וייטיב לך להשים סכין בבית הבליעה משתאכל עמו:
אם בעל נפש אתה. אם יש לך נפש משכלת למאוס ברע:

פסוק ג
אל תתאו. אל תתאוה למאכליו המוטעמים וטובים:
והוא. ר״ל מאכלו כוזב בפעולתו כי דרך המאכל להבריא גוף האדם ולא כן הבא מבעל עין הרע:

פסוק ד
אל תיגע. להרבות עסק להרבות הון:
מבינתך חדל. ר״ל אם מבלי עצתי חדל מזה מבינת עצמך כי מה תועלת במרבית ההון:

פסוק ה
התעיף. ר״ל מה בצע בעושר וכי הוא דבר המתקיים הלא פעמים אבוד בשעה קלה עודך מנענע עינך להסתכל בו ואיננו כי פתאום יאבד וכאלו עשה לעצמו כנפים לעוף ממך חיש מהר כנשר הזה הממהר לעוף לצד השמים ונכסה מהעין:

פסוק ו
אל תלחם. אל תאכל לחם ולתוספת ביאור פירש ואמר את לחם וגו׳:

פסוק ז
כמו שער. כמו המשער בעצמו דבר מה שאין בזה שום ממש כ״א דמיון ומחשבה בעלמא כן המאכיל הזה אף כי יאמר לך אכול ושתה הנה לבו בל עמך ולא יחפוץ שתאכל באמת ואין ממש בדבריו:

פסוק ח
פתך. הפת שנתן לך אשר אכלת סופה תקיאנה מגופך כי הביט עליך בעין רעה בעת אכלך והנה שחת דבריך הנעימים אשר דברת עמו רכות והחזקתו טובה וחנות על האכילה כי למפרע היו בחנם הואיל ותקיא המאכל:

פסוק ט
אל תדבר. מה מדברי החכמה כי לחסרון דעתו יבזה מאמריך הנאמרים בהשכל:

פסוק י
אל תסג. אל תחזיר לאחור סימן הגבול הנעשה מעולם לקחת מה מגבול רעך:
אל תבוא. לקצור תבואתם לעצמך בחשבך שאין לאל ידם לעמוד למולך:

פסוק יא
כי גואלם חזק. אם המה תשושי כח הלא ה׳ הגואל אותם הוא חזק והוא יריב עמך את ריבם:

פסוק יב
הביאה. הכנע לבך לשמוע אל המוסר ואזנך וגו׳:

פסוק יג
מוסר. הכאת שבט מוסר:
כי תכנו. אם תכנו בשבט הלא לא ימות בזה ורק הוא צער בעלמא:

פסוק יד
אתה. הנה אתה תצערו בהכאת השבט ובזה תצילו מן השאול כי יכשיר מעשיו מוטב לו צער השבט מצער השאול:

פסוק טו
אם חכם. כאשר יחכם לבך על כי תשמע אמרי אלה הנה אז ישמח לבי גם אני כשמחת לבבך הואיל ומידי באה לך החכמה:

פסוק טז
בדבר. בעת ידברו שפתיך מישרים ליישר עוד את הזולת:

פסוק יז
בחטאים. בהצלחת החוטאי':
כי אם. ר"ל רק עסוק כל היוי ביראת ה' ואל תפן אל הצלחתם כי שלך טובה משלהם:

פסוק יח
כי אם וגו'. ר"ל כי שלך הוא דבר אשר יש לה אחרית כי הזכות יעמוד לך באחרית הימים ותקות הגמול לא תכרת ובוא תבוא:

פסוק יט
וחכם. למוד חכמה:
ואשר. אז תוכל ללכת בדרך לבך כי לבב חכמה לא ישיאך לעבירה:

פסוק כ
בסובאי יין. בחבורת סובאי היין לשתות הרבה:
למו. ר"ל להנאת עצמם לא לענג שבתות וי"ט וחוזר גם על היין:

פסוק כא
יורש. יהיה רש ועני:
וקרעים. התנומה הזאת מלבשת בעליה בגדים קרועים כי המתמיד בתנומה יורש גם הוא ולא ימצא ידו ללבוש בגדים שלמים:

פסוק כב
זה ילדך. ר"ל הלא זה ילדך ובוודאי יחפוץ בתקנתך:
כי זקנה. אף אם זקנה אמך לא תבוז אמריה לומר לא בסבי טעמא אף כי דרך נשים לה להרבות אמרים מבלי השכל:

פסוק כג
אמת קנה. למוד תורה בשכר אם לא מצאת ללמוד בחנם ועכ"ז אל תמכור ללמדה לאחרים בשכר כ"א למוד בחנם:
חכמה וגו'. את אלה לא תלמוד בשכר כי המה תורה שבע"פ ואסור לקחת עליהם שכר אבל לקרוא מקרא יוכל לקבל שכר כן ארז"ל:

פסוק כד
ויולד. המוליד את החכם ר"ל המלמד ומוליד חכמה בלב התלמיד:

פסוק כה
ישמח וגו'. מוסב על האמור למעלה אמת קנה לומר הלא גיל יגיל וגו' לזה קנה אמת וישמח אביך וגו':
יולדתך. המלמדך המוליד החכמה בלבך:

פסוק כו
תנה. הכן לבבך להבין אמרי ואז עיניך דרכי תצורנה כי תשכיל שהוא דרך הישר:

פסוק כז
כי שוחה. ר"ל כי באמרי תבין שהזונה הוא כבור עמוק שקשה מאוד לעלות ממנה כי כן קשה להפרד מן הזונה אחר שנכשל בה ונאמר למשל על המינות:
נכריה. זונה נכריה אשר לא מבנות ישראל הנה היא כבאר צרה ודחוקה שאי אפשר להתהפך בה מצד אל צד להתחכם לעלות ממנה:

פסוק כח
אף היא. עם כי אינה מבנות ישראל ואינה רגילה כ"כ עם היהודים מ"מ כאשר תוכל לחטוף מי מהם אז תארוב עליו וע"י פתויה הולכת ומוספת בוגדים בבני אדם ומוסב למעלה לומר כאשר תבין כל זה ע"י אמרי ידעתי שעיניך דרכי תצורנה ולא תכשל בזה:

פסוק כט
למי אוי. למי מיוחד צעקת אוי ואבוי והם צעקת יללה:
מדינים. דין ומריבה עם אנשים:
שיח. ר"ל רבוי דברים בלא השכל ובלא סדר:
פצעים חנם. דרך השיכור להתקוטט ולפצוע בחבירו וכאשר יחזור חבירו ויפצע בו נראה כאלו פצעו על חנם כי זה שפצע תחלה לא מדעת עשה כי היה מבולבל ביינו:
חכלילות עינים. אדמימות עינים מרוב שתיית היין והוא דבר גנאי:

פסוק ל
למאחרים. כל הדברים האלה מיוחדים המה להמאחרים שבת על היין ולהבאים לחקור אחר יין שמזגו יפה:

פסוק לא
אל תרא יין. אל תתן עינך ביין אשר יתאדם במראיתו והוא נחמד ומשובח:
כי יתן. כי מי אשר יתן מראית עינו וחפצו בכוס היין הולך הוא במישרים ר"ל אין דרך מעוקם לפניו על כולם יחשוב כי ישרים המה כי לא יבחין עוד מעתה:

פסוק לב
אחריתו. ר"ל אם בעת השתיה יערב לחיך הלא אחריתו מרה והרי הוא כנחש הנושך בעקב איש ולא ירגיש ואחריתו ישגא מאוד כי יבעבע ונופח עד הקדקד:
יפריש. המפריש חיי האדם ממנו ע"י ארסו וכפל הדבר במ"ש:

פסוק לג
יראו זרות. דברים שאינם באמת כי מרוב השכרות ידמה שרואה דבר מה ואין כל מאומה:
תהפוכות. הפוך השכל והאמת:

פסוק לד
בלב ים. אנשי הספינה ההולכת באמצע הים כשהרוח חזק דרכם להיות שוכבים בעבור חוזק תנועת הספינה:
בראש חבל. הוא תורן הספינה שכל החבלים תלוים בו והשוכב שם דעתו מבולבלת מפני ראיית הים ומהירות התנועה:

פסוק לה
הכוני. עודך מתנמנם יהיו שפתיך דובבות על המשכב לאמר מה בכך שהכוני בעת השכרות הלא לא חליתי ומה בכך שהלמו אותי בהכאות הלא לא הרגשתי ולזאת מתי אקיץ מהתנומה ואוסיף שוב לבקש את היין ולזה הזהר בה מאוד כי קשה לפרוש ממנה:

פרק כד

פסוק א
באנשי רעה. בהצלחת אנשי רעה:
להיות אתם. לעשות כמעשיהם:

פסוק ב
כי שוד. מחשבותם על הגזל ומדברים עמל ע"כ הרחק מהם כי מעשיהם מגונים:

פסוק ג
בחכמה. בעבור עסק החכמה יבנה בית האדם ובעבור התבונה יתכונן ויתקיים הבית:

פסוק ד
ובדעת. בעבור הדעת ימלאו החדרים כל הון וגו':

פסוק ה
בעוז. עומד בחזקו בדבר יראת ה':
ואיש דעת. בעל דעת העדיף מחכם הוא מאמץ כח בהוראה ומוסיף והולך:

פסוק ו
כי בתחבולות. ע"י תחבולות הדעת תוכל לעשות מלחמה מול היצה"ר המסית לעבירה:
ותשועה. התשועה ממנו היא באה ברבות מעלת היועץ וגדולתו בדעת ולזה מאמץ כח בכל פעם כאשר יתחכם בדעת החכמ':

פסוק ז
ראמות. החכמות המה להאויל כאבן יקר אשר תקשה השגתו וחדל מהם לזה לא יפתח פיו בשער מקום שבת החכמים כי לא למד מאומה:

פסוק ח
מחשב להרע. עם כי לא עשה הרעה סוף יגולה קלונו ויקראו לו בעל מחשבות רעות:

פסוק ט
זמת. מחשבת אולת ורשע נחשבת לחטאת עם כי לא עשה מעשה:
ותועבות וגו'. ר"ל הליצנות מתעבת את האדם בעיני כל עם כי אין בה כ"א עקימת שפתים:

פסוק י
התרפית. אם היית מרפא ידך מחברך מלעזור לו ביום צרתו אזי יהיה כחך צר ודחוק מלעזור לעצמך בבוא צרה עליך:

פסוק יא
הצל וגו'. מוסב על אם תחשוך האמור בסוף המקרא לומר אם תחשוך להציל את הלקוחים למות והמטים להרג:

פסוק יב
כי תאמר. כי תכחש לומר הן לא ידענו אם לקוחים המה למות:
הלא. ר"ל הלא לא יועילו דברך כי הלא ה' שהוא בתוך לבות בני אדם הוא יבין אם ידעת אם לא ידעת:
ונוצר וגו'. כפל הדבר במ"ש:
והשיב. הוא ישיב גמול האדם כמפעלו ואם ידעת והתרפית יהיה צר כחך מדה במדה:

פסוק יג
אכול. כשם שמאכל דבש טוב הוא וכשם שתשים טיפין מדבר מתוק על חכך:

פסוק יד
כן דעה. כ"כ דע חכמה לתקן את נפשך אם מצאת אותה ויש לך לב משיג:

ויש אחרית. ר"ל וטובה היא מן הדבש כי בזה יש אחרית טוב אבל הדבש לפעמים יזיק באחרונה:
ותקותך. הגמול שאתה מקוה בעבורה הנה לא תכרת כי בוא יבוא וכפל הדבר במ"ש:

פסוק טו

אל תארוב רשע. אתה רשע בראותך כי מטה יד הצדיק אל תארוב על מדורו ואל תגזול מקום רבצו בחושבך כאשר החל לנפול לא יוסיף לקום:

פסוק טז

כי שבע. כי אף אם הצדיק נופל שבע פעמים יחזור ויקום אבל הרשעים הם הנכשלים מבלי תקומה בבוא עליהם הרעה:

פסוק יז

ובכשלו וגו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק יח

ורע בעיניו. על שאתה שמח בתקלתו:
והשיב מעליו. ר"ל עליך ישוב האף מעליו כי ממנו יסיר ועליך יחול:

פסוק יט

אל תתחר. אל תתערב עם המרעים לעשות כמעשיהם ואל תקנא בהצלחת הרשעים:

פסוק כ

לא תהיה אחרית. ר"ל לא תהיה האחרית כמו הראשית כי סופם לאבדון ויוכבה נר נשמתם:

פסוק כא

ירא וגו'. אתה בני מתחילה ירא את ה' ואח"כ את המלך לעולם יראת ה' קודמת:
ועם שונים. עם אנשים שמשנים פקודת המלך וילכו בשרירות לבם הרע עמהם אל תתערב:

פסוק כב

יקום אידם. שברם של העוברים על מצות ה' ודבר המלך:
ופיד שניהם. עונש העובר על מצות ה' ועונש המדיח מפקודת המלך:
מי יודע. מה גודל העונש:

פסוק כג

גם אלה לחכמים. ר"ל עם כי נראה שהדברים האלה כל חכם יבין מדעתו ואין מהצורך להזהירו מ"מ אמורים גם המה לחכמים והם יוסיפו לקח להבין תוכיות הדברים:

הכר פנים. ר"ל אף לעשות משפט אמת ולומר להיוצא זכאי הנה הכרתי פניך לזכותך הנה לא טוב ידבר כי יש בדבר ח"ה לפני הזכאים:

פסוק כד

יקבוהו עמים. כי כאשר יראה הרשע שקוראים אותו צדיק יתפקר עוד יותר לעשות רעה לכל האומה בכלל ולזה יקללו כולם את הקוראו צדיק:

יזעמוהו לאומים. כפל הדבר במ"ש:

פסוק כה

ולמוכיחים. אבל להמוכיחים את הרשע יונעם הדבר לומר לו בתוכחותיהם הלא באמת צדיק אתה רק בדברים אחדים תשגה לזאת הסר ממך גם את אלו:

ועליהם. על המוכיחים ההם תבא ברכת טוב כי הטיבו לעשות כ"א יאמרו לו בפה מלא רשע אתה יעיז פניו לומר שהדין עמו אבל בדברים כאלה ימשך לבבו אליו לשמוע בקולו:

פסוק כו

שפתים ישק. כי עתה כדברם כדברים האלה אז הרשע הזה ישק שפה העליונה בתחתונה ולא יפתחם לדבר עזות מול המוכיחים ואדרבה יהיה עוד משיב להם דברים נכוחים לומר גם בדברים האלה אעשה כאשר אמרתם:

פסוק כז

הכן. בתחלה הכן מלאכתך בחוץ והם מלאכת שדה וכרם:

ועתדה. הזמן לך בשדה די מחסורך אחר זה בנה ביתך לשבת בו כי אם לא תכין די מחסורך לא תוכל שבת בית כי תהיה נודד ללחם:

פסוק כח

עד חנם. ר"ל דבר שלא ידעתו ועם כי הוא בדבר חנם שאין בדבר היזק ממון:

ברעך. בעבור אמונת רעך ר"ל על כי ידעת שדבריו אמת:

והפתית. ר"ל אף אם בשום פעם פתית אתה לרעך בשפתיך לעשות כזאת עכ"ז אתה לא תעשה כן:

פסוק כט

אל תאמר. אל תחשוב אשיב להאיש הזה כפעלו כאשר האמין לי והעיד כן אאמין לו:

פסוק ל

על שדה וגו'. הוא ענין מליצה לומר הנה התבוננתי במעשה העצל:

פסוק לא
כלו. על כל השדה עלה קוצים כי בעבור העצלות לא חרש כראוי לחתוך שרשי הקוצים לבל יגדלו:
וגדר. גדר האבנים שהיה סביב נהרסה כי העצל סר השגחתו:

פסוק לב
ואחזה. וכאשר ראיתי אני את כל זה שמתי לבי להבין מה העצלות עושה וכאשר ראיתי לקחתי מוסר לעזוב דרך העצלות:

פסוק לג
מעט שנות. ר"ל ראיתי כי דרך הנכון למעט בשינה ותנומה וגו':
חבוק ידים. דרך השוכב לנוח מחבק ידיו זה בזה:

פסוק לד
ובא. ר"ל א"כ תעשה אז אף אם פעם יבא לך העוני לא תתמיד כי תלך לה כדרך המהלך בדרך שאינו מתעכב זמן רב במקום אחד:
ומחסורך. אף אם יבא לך חסרון מה בעושר לא יתעכב החסרון וכדרך האיש המלובש במגן לרדת אל המלחמה שאין דרכו להתעכב במקום מן המקומות וכפל הדבר במ"ש:

פרק כה

פסוק א
גם אלה. יראה כי מתחלת הספר עד הנה היה מועתק ביד הכל ומכאן עד סופו לא היה מועתק כ"א בידי אנשי חזקיה מלך יהודה אשר העתיקו הדברים האלה מספרי שלמה אשר נזדמן להם ולזה אמר גם אלה משלי שלמה ר"ל עם כי לא נמצאו ביד הכל מ"מ גם אלה דבריו אשר העתיקו אנשי חזקיה והמה נאמנים על הדבר שמפי שלמה יצאו:

פסוק ב
כבוד אלהים. כבוד ה' הוא להסתיר דבר גדולת רוממותו כי א"א לבוא עד התכלית ומוטב להמעיט מלהרבות וכמ"ש לך דומיה תהלה (תהילים ס"ה:ב') אבל כבוד מלכים הוא לחקור דבר גדולת רוממותם הואיל ואפשר לבוא עד התכלית א"כ הממעיט יחשב כאילו כבר בא עד התכליי ומוטב להרבות מלהמעיט:

פסוק ג
אין חקר. ר"ל אלו שלשת הדברי' דומים זל"ז שא"א לחקור ולדעת רום השמים ועומק הארץ ורוחב לב המלך כי הרבה משפטים באים לפניו ושאר ענייני ב"א וצריך לתת לב לכולם:

פסוק ד
הגו. כמו כאשר יוסר הסיגים מן הכסף יצא אז לצורף כלי מהודר כי יוכל אז לעקמו וליישרו כפי צורך המלאכה:

פסוק ה
הגו רשע. כ"כ כאשר יוסר הרשע העומד לפני המלך יהיה אז כסאו נכון בצדק משא"כ כשהרשע לפניו עומד ומטעה את המלך לעוות את הצדק:

פסוק ו
אל תתהדר. אל תעשה עצמך הדר ויפה להתגאות כאשר תעמוד לפני המלך ואל תדחוק עצמך לעמוד במקום שהגדולים והחשובים עומדים שם:

פסוק ז
כי טוב. יותר טוב לך לשבת במקום השפלים והאומר יאמר לך עלה הנה לשבת במקום הגדולים משתגביה לשבת ויאמר לך השפל ורד לפני הנדיב ואל תשב במקומו:
אשר ראו. אשר כן ראו עיניך שיקרה לזאת אשר אומרים להעולה רדה:

פסוק ח
אל תצא. אל תתגרה במריבה מהר עד אשר תחקור אם יש בזה דבר אשמה על שכנגדך כי פן לא תדע מה תעשה באחרית המריבה בעת יכלים אותך רעך לומר הלא אין אשמה בידי והנה הסכלת עשו להתקוטט עד לא חקרת האמת:

פסוק ט
ריבך ריב. אף אם מצאת בו אשמה אחר החקירה מ"מ ריב ריבך רק עמו לבזות אותו לבד אבל לא תגלה סוד של אחר להטיל פגם באבותיו בדברים שאינם ידועים לכל כי מה לך להם לבזותם:

פסוק י
פן יחסדך. פן כל השומע יחרפך לקרות לך הולך רכיל:
ודבתך. הדבה אשר הוצאת מפיך לא תוכל להשיב אחור ותתחרט ולא תוכל לתקן:

פסוק יא
תפוחי זהב. כמו ציורי תפוחי זהב החקוקים על מכסה של כסף שהוא דבר מפואר כן הוא דבר המדובר על אופניו ר"ל דבר הראוי לענייננו וחוזרת אליו כאופן העגלה המתגלגל וחוזר למקומו:

פסוק יב
נזם זהב. כמו נזם זהב עם עדי קבוצת הכתם שהנזם יפה היא לעדי הכתם ולא בלעדה כן יפה היא תוכחת החכם על אוזן השומעת כי אם אין שומע לה לא ניכר יפיה:

פסוק יג
כצנת. כמו קרירת השלג היא לנחת אם מי ימצאנו בעת הקציר להקר בו את הגוף כן ציר נאמן הוא לנחת למשלחו ומשיב נפשו:

פסוק יד
נשיאים. כמו אם יבואו עננים וינשב הרוח ויצפו אז על המטר ולא יבוא שאז מרובה צער המצפים כן איש המשבח עצמו בתת מתן למי וישקר באמריו כי בזה ירבה צער המצפה:

פסוק טו
באורך אפים. אם הקצין יכעוס על מי והוא מאריך אפו לסבול הכעס ולא ישיב אמרים אז בעבור זה יפותה ממנו הקצין ותנוח חמתו:
ולשון רכה. ואם יוסיף לדבר למולו רכות אז הדבר הזה תשבר ותבטל קושי הכעס מכל וכל:

פסוק טז
דבש. כמו אם מצאת דבש מהראוי הוא שתאכל ממנו מעט להיות די לך להשיב הנפש כי כשתאכל הרבה כדי שביעה פן תקיא את הכל ותאבד גם המעט שאכלת בתחילה:

פסוק יז
הוקר. כן עשה רגליך יקרים וחשובים מבלי יבואו תדיר בבית רעך כי פן ישבע ממראית פניך וישנא אותך כי האוהב הנראה לפרקים אהוב ביותר וכשיתמיד להראות מאבד האהבה הראשונה:

פסוק יח
מפיץ וגו'. המעיד בחבירו עדות שקר הורגו בלשונו כבכלי קרב:

פסוק יט
שן רועה. כמו שן הנשבר בעת יטחון בו המאכל וכמו רגל השומטת ומחלקת בעת ירוץ בדרך כן הוא מבטח הבוגד בבוא עת צרה והיא העת הצריך אל הבטחון והוא בוגד אז בו כשן ורגל הבוגדים בעת הצורך:

פסוק כ
מעדה. כמו המעלה על גופו בגד מקושט ביום קרה ונחמד הוא למראה העין אבל אין בזה שום תועלת להגן מהקור וכמו השופך חומץ על נתר שבעבור רכות הנתר וחוזק החומץ יוסדק סדקים ממעל אבל לא יוגבר כח החומץ לחלקו חלקים מפורדים כן הוא השר בשירי שמחה על לב נשבר המלאה לה תוגה כי אף אם יפתח פיו למלא שחוק מ״מ הצער שמור בלבו ולא הלך לו:

פסוק כא
האכילהו. ואל תטור לו שנאה:

פסוק כב
כי גחלים. במה שתאכיל אותו יצר לו כאלו שאבת מהיקוד גחלים לתת על ראשו כי יבוש מאוד על אשר תגמול לו טובה על הרעה ועם כי תחשב זה לנקמה מ״מ ישלם לך ה׳ שכר צדקה:

פסוק כג
רוח צפון. כמו שרוח צפוני מוליד את הגשם כן לשון הרע הנאמר בסתר מוליד פנים של זעם מן האמור עליו על האומר:

פסוק כד
על פנת גג. מבלי מחסה ויחידי מבלי חברת אנשים:
מאשת. מלשבת בית עם אשת מדינים ואף במקום חבורת אנשים:

פסוק כה
מים קרים וגו׳. שני אלו הנאתן שוה והם מים קרים הנשפכים על נפש העיפה מרוב החום ושמועה טובה הבאה לאדם ממרחק:

פסוק כו
מעין נרפש. כמו מעין הנרמס והנדרך ברגל שהנה נעכר המים ולא ישתוהו מעתה:
ומקור משחת. הנשחת ברמיסת הרגל וכפל הדבר במ״ש:
צדיק. וכן כאשר ימוט הצדיק לנפול לפני הרשע היא סיבה לבל יבקשו עוד תורה מפיו באמרם אם לעצמו לא הועיל מה יועיל לזולת:

פסוק כז
אכול דבש. לאכול דבש הרבה לא טוב כי מעוטו יפה ורובו קשה אבל מרבית חקירת כבודם של צדיקים לכבוד יחשב ר"ל מהראוי להרבות לחקור חכמתם שהיא כבודם ותפארתם:

פסוק כח
עיר פרוצה. כמו עיר נפרצה חומתה ולא נבנית חומה במקום הפרצה הנה בזה נתקלקלה שמירת העיר כי כל הרוצה בא בה כן איש אשר לא יוכל למנוע רוח אמרי פיו כי בזה מקלקל שמירת נפשו וכמ"ש שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו (לעיל כא) א"כ מי שלא שמר רוח אמרי פיו מקלקל שמירת הנפש:

פרק כו

פסוק א
כשלג. כמו אם יורד השלג בעת שטיחת התאנים ומטר בעת הקציר שהמה דברי' שאינם נאין כי מפסידים התאנים והתבואה כן לא נאה לכבד את הכסיל שאז יחשוב שאין יתרון לחכמה:

פסוק ב
כצפור. כמו צפור הפורח מקנו להיות נודד להשיג מאכלו וכמו הדרור הפורח מקנו לעוף השמים הנה הם חוזרים לקנם כן קללת חנם חוזרים ובאים אל המקלל עצמו מפיו יצאו ואל קרבו יבואו:

פסוק ג
שוט. הנה שוט הוכן להכות בו הסוס להטותו הדרך ומתג הוכן לחמור למשכו בו אל מקום הנרצה ושבט הוכן לגוף הכסילים לייסרו לעזוב אולתו כי לא יוסר בדברים:

פסוק ד
אל תען. אל תשיב לכסיל כאשר ידבר אולת בדברי ריב ומצה כי כשתשיב תהיה דומה לו בעיני השומעים כי אין הפרש בין מאמריך למאמריו ויחשבו גם אותך לכסיל כמוהו כי בוודאי לא יחשבו שניהם לחכמים כי אין דרך החכמים להתקוטט זה בזה (וקצר הכתוב ולא פירש לומר בדברי ריב ומצה כי מסוף המקרא יובן שהוא בדבר שדברי שניהם דומים):

פסוק ה
ענה. השב תשובה לכסיל כאשר ידבר אולתו בדבר התורה והראה לו טעותו כי פן יחזיק עצמו לחכם כי יאמר שלא מצאת מענה ולכך ענהו ולא תחשב בזה כמוהו כי הכל יראו שדבריו אולת ודבריך בהשכל (וקצר הכתוב גם בזה הואיל ומאליו יובן מסוף המקרא):

פסוק ו
מקצה וגו'. הרוצה לתת מרגוע לרגליו ושולח אמריו ביד כסיל הנה הכסיל לא בדעת ידבר ומהפך הכוונה ובע"כ צריך הוא לכתת רגליו לרוץ מהרה לתקן מה שקלקל הכסיל ושותה עוד חמס כי חבירו יזעף עליו בעבור דברי השליח הנאמרים בלי דעת כי יחשוב שכן יצאו מפי המשלח:

פסוק ז
דליו. כמו שהשוקים מן הפסח המה גבוהים זה מזה ולזה יפסח וכן המשל בפי הכסילים לא תשוה אל הנמשל:

פסוק ח
כצרור. כמו הצורר אבן בכלי הקלע שזמן מועט ישאר בתוכו כי הוא עומד לזרוק כן הנותן לכסיל כבוד כי מעט זמן ישאר בכבודו כי מהר יבזה את עצמו במעשה כסילות:

פסוק ט
חוח. כמו הקוץ העולה ביד שכור שהוא נוקב כפיו ומזיק בו לאחרים כן המשל אשר בפי הכסילים יזיק לעצמו ולאחרים:

פסוק י
רב. איש ריב ירבה חללים כל הקרב ואין מי יגש אליו אבל ישכיר את הכסיל ואת העוברים על דת למען יהיו הם בחברתו להכאיב עמהם את הבריות:

פסוק יא
ככלב. כמו הכלב אשר דרכו לחזור ולאכול את המאכל אשר קאה מגופו ולא יבין כי בעבור רוע המאכל קאה אותו ומה לו לאכלו שוב כן הכסיל שונה לעשות שוב אולתו אשר נכשל על ידו ולא יבין:

פסוק יב
ראית. כאשר תראה איש חושב עצמו בעיניו לחכם ולא כן הוא הנה יש תקוה להמחזיק עצמו לכסיל יותר ממנו כי הוא ילמד ויתחכם אבל המחזיק עצמו לחכם לא יחפוץ ללמוד מזולת:

פסוק יג
אמר עצל. לרוב העצלות יגזים לומר איך אלך הלא שחל בדרך וגו' ואהיה נטרף:

פסוק יד
הדלת. כמו הדלת תסבב עצמה על הציר הנה והנה ולא תצא ממנה כן העצל יתהפך על מטתו ולא יקום:

פסוק טו
טמן. הנה העצל יתעצל במלאכה וכל היום עוסק באכילה וידיו טמונים בצלחת לקנח התבשיל המתדבק בו והנה בסופו יהיה נלאה ועיף להשיב ידו אל פיו להשים בה המאכל והוא ענין מליצה לומר שיחסר לחמו וכאלו נלאה להשים המאכל אל פיו:

פסוק טז
חכם עצל. העצל הוא חכם בעיני עצמו יותר משבעה רואי פני המלך היודעים להשיב טעם על כל אשר ישאלום כי בעבור העצלות יתחכם למצוא טעם על בטול המלאכה:

פסוק יז
מחזיק. כמו האוחז באזני כלב הנה הוא גורם לעצמו נשיכת הכלב כן המתמלא עברה וזעם להתעבר ולכעוס על ריב שאין נוגע אליו כי כאשר יוזק בדבר הזה הוא גרם לעצמו:

פסוק יח
כמתלהלה. כמו המתייגע לזרוק ניצוצים של אש הנכבים טרם יבואו אל מי שזרקם ולא יזיקו אותו הנה עכ"ז לא יגע לריק כי כוונתו לאמן ידו לזרוק בו חצים ודברים הממיתים:

פסוק יט
כן איש. כן המרמה את רעהו וכאשר ירגיש בדבר ישיב לומר הלא לשחוק עשיתי וכוונתי היתה לגלות לך הנה ידוע תדע שלא כן הוא והשמרו ממנו כי דעתו לרמות כאשר ימצא ידו:

פסוק כ
באפס וגו'. שני אלו שווין המה כמו כשאין עצים תכבה האש מעצמו כך כשאין נרגן המחרחר ריב תשתוק המריבה מעצמה:

פסוק כא
פחם. כמו הפחמים מוכנים המה להבעיר האש כן איש מדון מוכן הוא לחרחר ריב:

פסוק כב
דברי נרגן. דברי מתלונן המה קשים כמכות המשברות ועוד המה יורדים חדרי בטן אבל המכות המה מעל הגוף ממעל וכאומר הנה המכות אשר המה ממעל נוח לרפאות ולא כן מכות חדרי בטן וכן קשה לרפאות דברי המתלונן:

פסוק כג
כסף סיגים. כמו המצפה כלי חרס בכסף המעורב בסיגים הנה כאשר יראה הרואה כי סיגים המה יתן לב לבחון בפנימיותם וימצאם חרס כן השפתים הרודפים אחר אהבת הבריות ובלבו יחשוב מרמה הנה כאשר ימצא בשפתיו מאומה רע ואם מעט הוא ידוע תדע שלבו מלאה זדון:

פסוק כד
בשפתיו. בחלקלקות שפתיו יעשה השונא עצמו כאלו הוא נכרי מן השנאה ואינה עמדו אבל בקרב לבו ישים המרמה ואינה עוזבה:

פסוק כה
כי יחנן. אם ישא קולו בתחנונים אל תאמן בו כי שבע תועבות בלבו:

פסוק כו
תכסה. כאשר תתכסה השנאה בחושך ר"ל העושה דבר השנאה והרעה במקום שאין אנשים רואים הנה סוף הדבר תגלה רעתו בקהל רב ואז יקבל גמול הרעה:

פסוק כז
כורה. החופר בור לרגלי חבירו סופו הוא עצמו יפול בה וכן הגולל אבן על חבירו סופו תשוב אליו וכפל הדבר במ"ש ור"ל החורש רעה על חבירו הוא עצמו יוכשל ברעתו:

פסוק כח
לשון שקר. איש שקר ישנא את הנדכאים בשקריו ואף אם לא גמלוהו רע כי יחשוב שאויבים המה לו על כי נדכאו בשקריו אבל פה חלק ידחה את השנאה ההיא ר"ל אם ידבר אליו חלקלקות להראות בעצמם כאלו אינם יודעים מדברי שקריו אז השנאה ההיא נדחית מעצמה:

פרק כז

פסוק א
אל תתהלל. אל תשתבח עצמך במה שתבטיח לעשות ביום מחר כי לא תדע מה דבר יקרה כי פן יקרה דבר אשר לא תוכל עשוהו:

פסוק ב
יהללך. ר"ל אף בדבר שכבר עשית יהללך זר וגו':
נכרי וגו'. הוא כפל הדבר במ"ש:

פסוק ג
כובד. הנה האבן יש לה כובד רב וגם החול משאו רב אמנם כעס האויל כבד לשאת ולסבול יותר משני אלו כי מחסרון הדעת ירבה לכעוס:

פסוק ד
אכזריות. החמה מביא לידי אכזריות והאף יסית לשטוף ולאבד ולפני בעל קנאה מי יוכל לעמוד ולהתקיים כי קשה היא עוד יותר מהחמה והאף כי בעל הקנאה יבחר ברע כשתהיה גם לזולתו משיבחר הטוב לו ולזולתו:

פסוק ה
תוכחת מגולה. אף המוכיח בפרסום ומכלים למוכח מכל מקום טובה היא אם באה מאהבה מסותרת בלב המוכיח וכוונתו ליישר דרכי המוכח ולא לקנתר:

פסוק ו
נאמנים. האוהב הפוצע לאהובו למען יישר לכת הנה הפצעים הם נאמנים המה כי עשו שליחותם והועילו לזה כי בעבורם ייטיב דרכו אבל מן השונא אפי' הנשיקות מרובות המה והנם למשא הואיל ואין בהם תועלת:

פסוק ז
תבוס. בעבור שבעה תרמוס אף נופת צופים:
כל מר. כל דבר מר נחשב להם למתוק:

פסוק ח
כצפור. כמו שיקשה לצפור מה שנודדת מקנה כן יקשה לאיש הנדידה ממקומו:

פסוק ט
ישמח. כ"א משמח את הלב:
ומתק. וכן ישמח אמרי מתק מחבירו הבאים מעצת נפש ולא להחניף ולרמות:

פסוק י
רעך. האוהב אותך וגם את אביך אהב ומהנראה שנשרשה האהבה ולזה אל תעזוב אהבתו ואל תבטח לומר הנה בבוא עלי יום איד אבוא אל בית אחי לשאול מעמו עזרה כי יותר טוב שכן הקרוב עמך בכל עת כרעים אהובים מהאח הרחוק ממך ולא יתחבר עמך:

פסוק יא
חכם בני. כן אמר שלמה לבנו התחכם בני ושמח לבבי ואוכל להשיב בדבר חרפה לאשר יחרפני כי אם תהיה סכל בעל כרחי אשים יד לפה כי אפחד שלא יגלה מומך:

פסוק יב
ערום. כשראה הערום הרעה המעותדת לבוא נסתר ממנה ר"ל שמר עצמו מן הרעה טרם בואה אבל הפתאים עברו דרך הרעה ולא נשמרו והשיגה אותם הרעה ובא להם העונש וההפסד:

פסוק יג
קח בגדו. קח בגד הערב למשכון ולא תאשם בזה כי מעצמו נעשה ערב בעבור הזר והכניס עצמו בזה:
ובעד נכריה. כפל הדבר במ"ש ולומר בין ערב בעבור איש בין בעבור אשה עניה סוערה:

פסוק יד
מברך. המשבח רעהו בקול גדול בפרסום רב בכל בוקר בהשכמה ר"ל בתמידות ובזריזות הנה לקללה תחשב לו כי כאשר ישבחוהו בנדיבות לב רבים יחלו פניו ומחסרים עשרו:

פסוק טו
דלף. הנה טפטוף המטר לא יטריד בני הבית כ"א ביום בוא המטר אשר דרך בני אדם להיות נסגרים בתוך הבית כי אז יטפטף המטר אל הבית ויטריד בני הבית ממקום למקום אבל כשאין מטר אין טפטוף ואין טרוד אבל אשת מדינים נשתוה בכל העתים להטריד את בעלה:

פסוק טז
צופניה. החושב להסתיר הדבר בפני הבריות דומה הוא למסתיר את הרוח לכלוא אותו כי אז ירעים בקולו נפלאות וכן בעלת מדינים כל עוד שירצה להסתיר את הדבר היא מוספת והולכת:
ושמן. כמו המושח עצמו בשמן אם ירצה להעלים לא יוכל כי ידו הימנית אשר ימשח בה היא תכריז על המשיחה כי היא נותנת ריח לכל הקרב וכן א"א להעלים מריבת האשה:

פסוק יז
ברזל. כמו הלוטש ברזל הסכין באחר נעשית חדה ושנונה כן יחדדו איש פני רעהו ר"ל ת"ח היושבים יחד ועוסקים בתורה הנה מחדדים זא"ז:

פסוק יח
נוצר. כמו השומר אילן תאנה הנה יאכל פריה נוסף על השכר כן השומר אדוניו יאכל פרי גמול מעשיו כי עוד מכובד מן האדון נוסף על התשלומין:

פסוק יט
כמים. כמו דרך המים מראים את הפנים בדומים להפנים המסתכלים בה אם שוחקות שוחקות ואם עצבות עצבות כן לב האדם לאדם אם לבו טוב על חבירו ייטיב גם לבו ואם רעה תרע גם היא:

פסוק כ
שאול. הקבר והגיהנם אינם שבעים מלקבל אנשים וכן עיני האדם לא תשבענה מן העושר וחושק להרבות עוד:

פסוק כא
מצרף. הכסף וזהב כאשר ירצו לדעת הטובים המה וכמה יש בהם מן הסיג הנה יקחו מהם במשקל ידוע וישימו בכור והסיג ישרף ותשאר נקי ובזה יבחן הכל והאיש יבחן לפי מהללו כמו שמשבחין אותו בני אדם כן הוא:

פסוק כב
אם תכתוש. אם תשים את האויל במכתש בתוך החטים הנכתשים ועמהם תכתוש אותו ביד המכתש עכ"ז לא תסור ממנו אולתו כי לא יעזבה:

פסוק כג
ידוע. תן לבך לדעת בעצמך פני צאנך מה הם צריכים:
שית לבך לעדרים. לתת להם די מחסורם וכפל הדבר במ"ש:

פסוק כד
כי וגו'. עם כי כביר מצאה ידך מ"מ גם מזה אל תנח ידך כי לא לעולם יתקיים חוזק העושר ותהיה אז נושע בעדרי הצאן:
ואם נזר. וכי נזר העושר היא דבר המתקיים לכל ימי הדורות וכפל הדבר במ"ש:

פסוק כה
גלה. לפעמים נגלה החציר ונראה דשא ופעמים נאספו וכלו עשבות הרים לזה תן דעתך להכין לעת אשר לא תמצא:

פסוק כו
כבשים. גיזת הכבשים יהיה לצורך מלבושך והעתודים יהיו לך בערך שדה כי כמו תבואת השדה נקצרת בכל שנה ושנה והארץ לעולם עומדת כן גיזת העתודים

תתמיד והעתודים קיימים ומעברין נקבותיהם ומולידים ולדות הרבה ואף המה קיימים לבעליהם:

פסוק כז

ודי חלב עזים. יהי לך די מחסורך חלב עזים למאכלך ולמאכל אנשי ביתך ובזה ימצא חיים לנערותיך ולא ימותו ברעב והוא למשל לומר אף אם חכמת בדברים עיונים למוד גם דברים פשוטים קלי העיון ותוכל לעסוק בהם לעת תחלש כח העיוני וללמד עם מי אשר קצרה דעתו להשכיל דברים עיונים ותחיה אותו בדברים פשוטים:

פרק כח

פסוק א

נסו וגו'. על הרשעים תפול חתת אלהים וינוסו מבלי מי ירדוף אף אחר אחד מהם לשיפחדו כולם כי רודף אין ועכ"ז יבוא המורך בלבם אבל הצדיקים כ"א מהם אף כשהוא יחידי יהיה בוטח ושאנן במשענת ה' ככפיר הבוטח בכחו:

פסוק ב

בפשע. בעבור הפשע עם הארץ ירבו קצינים, שרוצים רק טובת עצמם והארץ הנה נשחתה:

ובאדם. בעבור אדם מבין יודע דעתם להשיבם מפשעם יאריך המקום קיום הארץ אף בהיות כן שרבים קציניה כי לא ירעו ולא ישחיתו:

פסוק ג

ועושק דלים. דבר בהווה כי העשיר אין מניח לגזול עשרו כי חזק הוא ממנו מטר. הרי הוא כמטר שוטף בחזקה וגורף הזרעים ואין לחם אף כי דרך המטר להגדיל התבואה מ"מ לפעמים עוד יפסיד כן הרשע הזה חושב להרבות הונו בגזל ועוד יבוא לו חסרון:

פסוק ד

עוזבי תורה. אלו שאחזו בתורה ועזבוה יהללו עוד את הרשע א"כ המה גרועים ממנו כי הרשע יודע בעצמו שלא טובים מעשיו אבל יעשה לתאבון אבל הם מהללים מעשיו וכמ"ש רז"ל שנה ופירש יותר מכולם:

יתגרו בם. יעשו מריבה עם הרשעים אף אם רבים המה לא יחניפו אותם:

פסוק ה

לא יבינו משפט. אף בבוא עליהם משפט פורעניות לא יבינו שבגמול באה כי חושבים הכל למקרה:

יבינו כל. כל דבר הבאה מן השמים יבינו למה באה ועל מה באה ואינם תולים שום דבר במקרה:

פסוק ו

הולך בתומו. שאינו מרמה בפיו לאסוף הון והרי הוא בעניו:
מעקש. ממי שמעקש דרכיו לרמות הבריות להרבות הון והרי הוא עשיר:

פסוק ז

נוצר. השומר את התורה יאמרו עליו שהוא בנו של איש מבין ובעבור הבינה הזהיר את בנו לשמור התורה א"כ מכבד את אביו במעשיו אבל המחבר עצמו לזוללים לרדוף אחר התאוה ויעזוב בזה את התורה הנה בזה יכלים את אביו כי יאמרו הבריות אביו היה סכל ולא למדו מעולם דעת התורה:

פסוק ח

מרבה הונו. המרבה הונו בנשך ותרבית הנה לא לעצמו יקבץ ההון כי המקום יקח ממנו ויתננה למי שחונן את הדלים:

פסוק ט

מסיר וגו'. על כי אינו מחשיב דברי הזולת ולכן ישולם מדה במדה כי המקום ב"ה מתעב תפלתו ואינה מחשיבה ולא לרצון תהיה:

פסוק י

משגה. המכשיל את הישרים לשגות ללכת בדרך סכנה הנה המכשיל עצמו יפול בהסכנה ההיא אבל התמימים המוליכים בדרך ישר גם הם ינחלו טוב:

פסוק יא

חכם. העשיר מחזיק עצמו לחכם אבל לא כן הוא כי אף הדל אם הוא מבין יחקור בדברי החכמה יותר ממנו כי אין העושר סבה אל החכמה:

פסוק יב

בעלוץ. בעת ישמחו הצדיקים על כי גדלה הצלחתם וכל דבר נעשה על פיהם אז רבה תפארת המקום כי לא ישמע בה קול נוגש ומעשקות אבל בעת יקומו רשעים למשול בה אז יחופש האדם כי הרשעים ההם יחפשום לעשוק הונם:

פסוק יג

מכסה. המכחש פשעיו לומר לא עשיתי מאומה רע:
ומודה ועוזב. המודה שפשע ועוזב אותו ולא יפשע עוד ירוחם מה' ומעביר פשעיו:

פסוק יד
מפחד תמיד. מהדבר המפחיד ונשמר ממנו:
ומקשה. המחזק לבבו ולא יחת מדבר המפחיד ולא נשמר ממנו הנה הוא יפול בהרעה ההיא:

פסוק טו
ארי. כמו שאגת הארי והדוב מפחיד את הבריות כן מפחיד ממשלת הרשע על עם דל כי דרכו להזיק תשושי הכח:

פסוק טז
נגיד. כאשר יהיה הנגיד חסר תבונה ירבה מעשקות עם כי שונא הבצע מאריך ימים כי הכסיל לא יבין את זאת:

פסוק יז
אדם עשוק. מי שנפשו עשוקה בעון שפיכות דמים הנה עד כי ימות ויקבר ינוס מפחד רודפים ולא ימצא מי יתמוך בידו כי מאוד הרשיע לעשות:

פסוק יח
יושע. מן הצרות הרבות אשר סבבוהו:
באחת. בבוא צרה אחת נופל בה בלי תקומה:

פסוק יט
עובד אדמתו. בחרישה ובזריעה:
ומרדף. ההולך אחר דברים ריקים שאין בהם תועלת יתרבה בו העוני עד כי ישבע ממנו לגודל הרבוי והוא ענין מליצה:

פסוק כ
איש אמונות. המתעסק באמונה ולא ירמה את הבריות מעותד הוא לרב ברכות אבל הממהר להעשיר את עצמו לא יחדל מלרמות לא יהיה נקי מהגמול הראוי:

פסוק כא
הכר. לא טוב לדיין להכיר פני האחד ולכבדו כי בזה יסתתמו טענות בעל דינו בחשבו שדעת הדיין קרובה אליו ויאמין לו ויזכהו בדין:
ועל פת לחם. ר"ל היתכן שבעבור מתנה מועטת שחושב הדיין לקבל ממי שמכיר לו פנים שיפשע בנפשו להוציא המשפט מעוקל:

פסוק כב
נבהל. הבהול להרבות הון בוודאי הוא רע עין כי ירע עינו לתת צדקה מהונו ולא יתן לב לדעת שבעבור מניעת הצדקה יבוא חסרון בעשרו:

פסוק כג
מוכיח. המוכיח את מי ומפרישו מן העבירה הנה אחר שפירש מן העבירה ימצא המוכיח חן יותר ממי שדיבר עמו בחלקלקות ויפה מעשיו בעיניו:

פסוק כד
אין פשע. כי הלא הכל שלי המה אחר מותם:
חבר הוא. מ"מ הוא חבירו של האיש המשחית אנשים אחרים וגוזל רכושם כי סופו יהיה כמוהו לגזול משל אחרים:

פסוק כה
רחב נפש. המתאוה למלאות נפשו בכל דבר בשפע רב דרכו לחרחר ריב בעבור רוגז הלב על כי יחסר לו בכל עת והוא דואג ועצב בעבור התאוה ובעבור המריבה ומשמן בשרו ירזה אבל הבוטח בה' שהוא יזמין לו די מחסורו ולא יוסיף עצב הרי הוא נעשה דשן ושמן:

פסוק כו
בוטח בלבו. העומד בצרה ובוטח בתחבולות לבו הוא כסיל אבל ההולך בדרך חכמה לבטוח בה' הוא ימלט מן הצרה:

פסוק כז
אין מחסור. לא יוחסר עשרו בעבור פזור הצדקה אבל המעלים עיניו מן הרש ועושה עצמו כאלו לא יראהו לבלי תת לו הנה יבוא בעשרו הרבה קללות ותרד לטמיון:

פסוק כח
בקום. בעת יקומו הרשעים אז יסתר כל אדם שאינו מהם כי יפחדו מהם ובעת יאבדו הרשעים אז ירבו הצדיקים כי יתאספו העירה ממקום מחבואם:

פרק כט

פסוק א
איש תוכחות. הצריך אל התוכחה ומקשה ערפו ולא יאבה לשמוע ישבר פתאום ואין מי ירפא לו:

פסוק ב

ברבות. בעת גדלו הצדיקים ומושלים בעם אז ישמחו כי בעבורם יהיו מושגחים מה׳:

פסוק ג

ורועה. המחבר עצמו לזונות מאבד הון אביו בתת להם אתנן ויצער עוד את אביו:

פסוק ד

במשפט. בעבור המשפט אשר יעשה בין העם יתקיים המדינה כי יחדלו מעושק ידיהם כי הכל יביא במשפט אבל איש אוהב תרומות ר״ל כאשר יפרשו לו חלק מן העושק עוזב המשפט הוא מהרס את אנשי המדינה כי יתרבו העושקים:

פסוק ה

גבר מחליק. מי שמחליק את הדרך למען ימעדו בה רגלי רעהו ויפול לארץ הנה בזה פורש רשת על פעמי עצמו ר״ל הוא עצמו יכשל בהרעה אשר חשב על הזולת:

פסוק ו

בפשע. בעבור פשע איש רע יבוא לו מוקש אבל הצדיק שלא הלך בדרכיו ירונן ויהיה שמח כי לא עליו תהיה המוקש:

פסוק ז

דין דלים. ייסורי הדלים ודוחק עניים:

לא יבין. לא יתן לב להבין ולדעת מחסורם:

פסוק ח

יפיחו. ילהיבו העיר בלהבת אש המחלוקת כמו הרוח המפיח באש להעלות השלהבת כי דרכם לחרחר ריב בין אנשים:

ישיבו אף. דרכם לתווך השלום ולהשיב אף האיש מאחיו:

פסוק ט

איש חכם. כאשר החכם יבוא במשפט עם איש אויל הנה מאוד יקשה להחכם כי בין כעס עליו בין שחק עמו לא מצא נחת כי בעת כעס אחז גם האויל בכעס ובעת שחוק גבהה לבו בעבור זה וכאלו הזהיר להתרחק מן האויל:

פסוק י

אנשי דמים. שופכי דמים:

יבקשו נפשו. דורשים נפש התם להטיב עמה:

פסוק יא

כל רוחו. דרך הכסיל בעת יכעס הוא מוציא מן השפה ולחוץ כל כעסו ובקול שאון והחכם יבוא באחרונה וישקיט כעסו וישפילנה במענה לשון חכמה ובמתק שפתי דעת:

פסוק יב

מושל. כאשר המושל מקשיב דבר שקר ומקבל דברי שקר אז כל משרתיו מתהפכים לרשעים כי למען ימצאו חן בעיניו מספרים לו שקרים וחוטאים בנפשותם:

פסוק יג

רש וגו'. ר"ל בין הרש מעודו בין הנולד בעושר ואחר זה הוכה ונשבר בחלי העוני לא במקרה בא כי מה' יצא הדבר בגזרה היורדת מן השמים ופגשה בהם והם נפגשו מן הגזרה וכן מאיר וגו' ר"ל וכן כאשר יעשיר העני או הנולד בעושר והוכה בחלי העוני כאשר יחזור לקדמותו לא במקרה יבוא כי ה' הוא המאיר עיני שניהם מחשכת העוני כי הרעה והטובה הכל בגזרה ולא במקרה:

פסוק יד

באמת. ולא ישא פני בעל דינו ועם הוא עשיר:

פסוק טו

שבט ותוכחת. שבט מוסר והתוכחה כל אחד מהם יתן חכמה בלב הפתאים אבל הנער המשולח ללכת בדרכי לבו וימנעו ממנו שבט ותוכחת וישאר סכל ובזה הכל מביישים אמו לומר שהיא מנעה המוסר ממנו כי כן דרך הנשים לגעגע על בניהם א"כ הוא גורם לבייש את אמו כי לא נמצא בו חכמה:

פסוק טז

ברבות. עת גדלו הרשעים בעם יתרבה הפשע כי תאותם על הפשע והצדיקים שלא אחזו בפשע יראו במפלתם וישמחו על אשר לא נמשכו אחריהם:

פסוק יז

ויניחך. יתן לך מנוחה ולא תרגז בעבורו ועוד יתן מעדנים לנפשך ר"ל תשמח עוד במעשיו:

פסוק יח

באין חזון. באין נבואה יבוטל העם מקנין המוסר אבל השומר עסק התורה אשרי לו כי המאור שבה מחזירו למוטב:

פסוק יט
בדברים. ר"ל בדברים לבד לא יקבל מוסר כי אע"פ שיבין דברי המוסר אין מענה בפיו לומר אעזוב דרכי:

פסוק כ
חזית. אם ראית איש הממהר בענייניו דע אשר יש להכסיל תקוה להצליח בענייניו יותר ממנו אם יעשה בישוב הדעת:

פסוק כא
מפנק. המענג את עבדו מנערותו עודו לא נטה שכמו לסבול עול עבדות הנה באחרית ימיו יהיה הוא שר ושליט על האדון כי יגבה לבו ויחדל מן המלאכה והוא מוטל על האדון לתת לו די מחסורו:

פסוק כב
איש אף. הכעסן דרכו לחרחר ריב עם הבריות:
רב פשע. כי בעת הכעס לא יבחין בתקון מעשיו וכמ"ש רז"ל הכועס אפילו שכינה אינה חשובה נגדו:

פסוק כג
תשפילנו. הגאוה עצמה תהיה סיבה להשפיל אותו:
יתמוך. שוען הוא את הכבוד שלא תפול ממנו:

פסוק כד
אלה ישמע. ר"ל לזאת שונא נפשו כי הלא ישמע שמשביעין שיבואו היודעים ויעידו על הגניבה ועל כי חלק עמו לא יגיד וישא עונו ומאבד נפשו:

פסוק כה
חרדת אדם. החרדה שהאדם חרד בבוא עליו מקרה רע הוא יוסיף לו עוד מוקש על כי לבו בל עמו קרוב הוא להיות נכשל בדבר קל אבל הבוטח בה' ולא יחרד ביותר הנה יתחזק אף מהמקרה אשר הדביקתהו מאז:

פסוק כו
מבקשים. ישאלו ויבקשו ממנו ליתן להם שררה מה כי הדבר מסור בידו אבל באמת מה' כל משפטי איש כמ"ש רז"ל אפילו ריש גרגותא מן שמיא מנו ליה:

פסוק כז
תועבת. כמו שאיש עול הוא מתועב לצדיקים כן איש ישר דרך הוא מתועב לרשע:

פרק ל

פסוק א

דברי אגור בן וגו'. ר"ל אלה הם דברי שלמה אשר אגר ואסף את הבינה ובעבור מרבית הבינה הקיא את הנבואה כי נטלה ממנו:

נאום הגבר. ר"ל על כי דברי הגבר הוא שלמה היה לומר בעבור אתיאל וחוזר ומפרש לומר שאמר בעבור אתיאל ואוכל ר"ל ה' עמדי והוא נתן לי חכמה מפיו ולזה אוכל לעשות מה שלבי חפץ להרבות נשים וכסף וזהב כי עכ"ז לא אסור לבבי מה' כי אין חכם כמותי צריך גדר ושימור אם כן על כי סמך על אסיפת רב הבינה אמר ארבה נשים וגו' ולא אסור וגו' ולבסוף נאמר בו נשיו הטו את לבבו (מלכים א' י"א) ואחר זה נאמר ויתאנף וגו' כי נטה לבבו וגו' הנראה אליו פעמים וכאומר מה שנראה אליו פעמים כבר נראה אבל מעתה לא הוסיף להראות לו עוד בעון כי נטה לבבו מה' א"כ מרבית אסיפת הבינה היתה סיבה לסלוק הנבואה:

פסוק ב

כי בער אנכי. ר"ל ואלה דבריו שאמר עתה רואה אנכי שאני נבער מדעת איש ואין לי בינת אדם כי הנה דבר ה' מאסתי וחכמתי מה לי:

פסוק ג

ולא למדתי. הריני כאלו לא למדתי חכמה:

ודעת. ולא האמור בתחלת המקרא משמשת בשתים כאלו אמר ולא דעת קדושים אדע ר"ל לא הבנתי דעת אמרי קודש במה שאמר הכתוב ולא ירבה לו נשים ולא יסור וגו' (דברים י"ז:י"ז) כי אין הכוונה לומר כשירבה שמא יסור כאלו היה הדבר תלוי ומסופק אלא הכוונה היא לומר שבודאי יסור ואין חכמה נגד תורת משה:

פסוק ד

מי עלה. מי עוד עלה השמים כמו שעלה משה השמים וירד בשלום או ר"ל שעלה לקחת התורה מיד המלאכים:

מי אסף. כאשר זרק משה פיח הכבשן נתפזר על כל הארץ כאלו אסף הרוח בחפניו לפזרם על ידו ואמרו מי אסף עוד כמוהו:

צרר. כשבקע הים עמדו המים היורדים ולא הלכו בדרכם כאלו צרר אותם בשמלה ומי צרר עוד כמוהו:

מי הקים. כי עד לא נתנה התורה היתה הארץ מתמוטטת לפול וכאשר קבל משה את התורה הקים קצות הארץ לעמוד על עמדה ומי הקים עוד את הארץ כמוהו:

מה שמו. הוא עניין מליצה כאומר לזולת אם היה מי כמוהו אמור נא מה שמו או אם שכחת שמו אמור שם בנו אם תדע שהיה מי מאז דוגמתו ור"ל ומאחר שלא היה מעולם מי יערוך אליו איך מלאה לבי לנטות מדבריו על פי אומדן הדעת ואמר כמתרעם על עצמו ותוהא על הראשונות ומלמד דעת לבל יאחז מי דרכו להשען על חכמתו:

פסוק ה

כל אמרת. עתה רואה אני אשר כל אמרת אלוה היא צרופה ומזוקקת מבלי סיג ומכשול והוא למגן ולמחסה להציל מן מכשול הטעות את החוסים בו ולא החוסים בחכמתם כמוני כי אם לא חסיתי במשען חכמתי לומר ארבה ולא אסור לא הייתי נכשל בעבירה כי לו אם הכוונה היא שהדבר תלוי ומסופק מכל מקום אין לשעון בחכמה ולסור ממנה:

פסוק ו

אל תוסף. הואיל ואמרתו צרופה מבלי סיג ומכשול טעות לזה אל תוסף מה עליהם פן כשיברר בדברך ימצא נכזב ומוטעה ואיך א"כ תחובר לאמרת אלוה הצרופה:

פסוק ז

שתים. עתה ידבר מול המקום ב"ה ואמר שני דברים אני שואל ממך ואל תמנעם ממני בטרם אמות ר"ל כל ימי חיי לא יהיו מנועים ממני:

פסוק ח

שוא ודבר כזב. היא היא וכפל הדבר בשמות נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל יב):

הרחק. ר"ל תן בלבי לדבר אמת ולמאס בשקר:

הטריפני. פרנסני מאכל קצוב די הספוק להחיות הנפש ולא יותר:

פסוק ט

פן אשבע. ר"ל כי כשיהיה לי עושר רב פן אשבע ביותר ואתגאה ואכחש בה' לומר מי ה' כלומר אין אלהים:

ופן אורש. ואם אהיה עני פן כשאהיה רש ביותר אגנוב הון למלאות נפשי המתאוות ואתפוש בפי להזכיר את שם ה' להשבע בו על שקר:

פסוק י

אל תלשן. אל תדבר להר"ר על העבד לפני אדוניו ודבר בהווה כי דרך להר"ר לאמרו לפני מי שהנאמר עליו מוכנע לו וירא מפניו:

יקללך. פן העבד יקללך ותהיה לשממה:

פסוק יא
דור וגו'. מוסב למעלה לומר אפי' הדור פרוץ אשר וגו' ופן תחשוב להלשין ביניהם למען יהיה חרב איש ברעהו ויאבדו בעונם עכ"ז אזהיר לך אל תלשן:
לא יברך. לא יזכירם בלשון ברכה אלא בלשון קללה:

פסוק יב
דור טהור. אף אם הדור ההוא מחזיק עצמו לטהור ונקי מעון ועל ידי זה לא נרחץ מטנוף המעשים כי המחזיק עצמו לחוטא מהרהר פעם בתשובה ולא כן המחזיק עצמו לטהור:

פסוק יג
דור מה רמו. אף אם הדור ההוא מה מאוד רמו עיניו וגו' ר"ל המה גסי הרוח:

פסוק יד
דור חרבות. אף אם הדור ההוא שניו דומים לחרבות ומתלעותיו למאכלות לאכול בהם את העניים לכלותם מן הארץ ולהשחית את האביונים מבני אדם ר"ל אוכלים בכל פה ומשחיתים אביונים עד כי לא יחשבו מן בני אדם וגדלה א"כ רעתם עד מאוד:

פסוק טו
לעלוקה. דימה בור הקבר לעלוקה כי מוצצת ושואפת כל הבריות אליה כדרך העלוקה המוצצת את הדם:
שתי בנות. הם ג"ע וגיהנם הג"ע אומרת תן לי צדיקים והגיהנם אומרת תן לי רשעים והוא ענין מליצה כאלו יאמר אל יחשוב הצדיק כי צר לו המקום בג"ע ואל יחשוב הרשע אשר הגיהנם כבר נתמלא מפה אל פה ולא ימצא לו מקום כי לא כן הוא כי כל אחת מתאוות עוד על אנשים כי הנה רחבות ידים וכ"א יבוא אל מקומו:
שלש הנה. ר"ל עם כי שלש הנה המשפטים הנראים אשר לא תשבענה מלשפוט שפוט ולא יקיצו במשפט עכ"ז יש עוד אחריהם הרביעית אשר תקח עוד משפט ומרבית מיני היסורין שבה לא יאמרו די לנו לעשות המשפט כי לא ירפו ידיהם ממנה:

פסוק טז
שאול. הוא הקבר אשר לא תשבע מפגרים מתים אשר ימותו בחורים או צאצאיהם לעיניהם:
ועוצר רחם. כמה נמצא אשר נעצרה רחם האשה ולא תוליד בנים והמה הולכים ערירים:
ארץ. רבות פעמים ירד הגשם בשיעור מיעוט ואין די בו להשביע צמאת הארץ ובני אדם כלים ברעב והנה שלשת המשפטים ההנה מתמידות:

ואש. ר"ל אחר מות האדם נשפט הוא במיני אש הגיהנם והיא שורפת והולכת כי לא תכבה ולא תאמר די:

פסוק יז

עין תלעג. העין המלעגת ברמיזתה על מוסר האב ומבזת לקבוצי תוכחות האם וסדרי אמריה כי דרך נשים לה:

יקריה. גמול ענשו הוא שהעורבים המצוים אצל הנחל המה ינקרו העין יבוא העורב האכזרי שנאמר לבני עורב אשר יקראו (תהלים קמז) ויפרע ממי שהראה אכזריות להלעיג על האב והאם אולם המה לא יאכלו את העין כי אכזרים המה ולא יהנו מן האכזר:

ויאכלוה. בני הנשר הרחמנים שנאמר כנשר יעיר קנו וגו' (דברים לב) הם יאכלו את העין ויהנו מן האכזר:

פסוק יח

שלשה המה. ר"ל כמו שאלה השלשה המה נפלאו ונעלמו ממני לבלי דעת דרך מהלכם אחר שהלכו כן דבר הרביעי לא ידעתי אותם להכיר הדבר אחר שנעשה:

פסוק יט

דרך הנשר. הדרך שהלך בו הנשר כאשר פרח לצד אויר השמים אין לדעת אותו כי פרח באויר ואין הדרך ניכר:

דרך נחש. הדרך שהלך בו הנחש על הסלע אין לדעת אותו כי אין מדרך הרגל ניכר על הסלע אף כי הנחש הולך על גחון ועקבותיו לא נודעו"

דרך אניה. הדרך שהלכה בו הספינה בתוך חוזק עומק הים אין לדעת אותו כי מיד כשתלך ממקום מהלכה ישובו המים לאיתנו ולא יוכר:

ודרך גבר. וישוה להם דבר הרביעי והוא דרך נאוף גבר בעלמה ר"ל בבעולה שלאחר המעשה לא יוכר הדבר גם בשניהם בנואף ונואפת:

פסוק כ

כן דרך. ר"ל כי כן הוא הדרך של האשה המנאפת מסתרת זנותה לומר לא פעלתי און הואיל ואין מי מכיר ואחז במשל כאלו אכלה דבר מה ומקנחת פיה לבל יהיה נראה אם אכלה ואולי יגנה אותם לומר הלא על כי ידמו בדבר ההסתר אל שלשת האלה מלאה לבם לעשות מעשיהם והנה מהי לא יראו עם כי אין כל דבר נעלם ממנו:

פסוק כא
תחת. בעבור שלשה דברים ירגזו יושבי הארץ ובעבור הרביעי לא יוכל לסבול הרוגז והחרדה כי רב הוא:

פסוק כב
תחת עבד. האחד הוא בעבור העבד כאשר ימלוך כי לא ידע תכסיסי המלוכה ובשגעון ינהג:
ונבל. השנית כאשר הנבל ישבע לחם כי רבים לומדים מעשיו באמרם הלא לא יחסר לחמו ובעבור זה יתרבה הרוגז והחרדה:

פסוק כג
תחת שנואה. השלישית הוא בעבור אשה השנואה במעשיה זונה מנאפת כאשר תנשא לבעל כי אז תוכל לתלות הריונה בבעלה ותרבה לפתות אנשים לזנות עמה ובעבור זה יתרבה הרוגז והחרדה:
ושפחה. הרביעית היא כאשר שפחה יורשת ממשלת גברתה ותשוב גברתה משרתת לה ובעבור פחיתת מעלתה וסכלות דעתה לא תשכיל לכבד את מי הראוי לכבוד ויתרבה החרדה עד למאוד כי זהו דבר קשה יותר מכולם ואף מעבד כי ימלוך הואיל והיא אשה קצרה דעתה ובל ידעה מה:

פסוק כד
קטני ארץ. בריות קטנות אשר בארץ:
מחוכמים. ר"ל עם כי המה קטני ארץ ואין חכמה גדולה ראוי להם לפי צורך השגת די מזונם מ"מ המה מחוכמים מה' בהשגחה פרטיות למען ילמדו דעת את העם:

פסוק כה
ויכינו. עם כל חולשתם יתחזקו להכין מאכלם בעת הקיץ עת מצוא התבואה בשדה ולהטמין על ימות החורף והמה מלמדים דעת את העצלנים להכין די מחסורם בעוד היות לאל ידם:

פסוק כו
וישימו. עם כל חולשתם יתחזקו לעשות לעצמם מקום מדור בתוך הסלע כי יחפרו בו מעט מעט עד כי ירחיבו מקום לשבת והמה מלמדים דעת את העם לבל יעזבו חכמת התורה על כי ארוכה מארץ מדה אלא ישנה מעט מעט עד כי יגמור את כולה:

פסוק כז

מלך אין לארבה. להנהיגם יחד באסיפה אחת כדרך המלך ועכ"ז בוחרים מעצמם לצאת יחד באסיפה אחת ולא יפרדו אלה מאלה ואסיפה היא להם רב התועלת כ"א הלכו יחידים היו בני אדם צדים אותם אבל כשהם יחד רבי המספר כולם חדלים מהם הואיל וא"א לצוד את כולם ולמדו דעת את העם שלא יריבו ואיש את אחיו יעזורו:

פסוק כח

בידים. במעשה ידים תלכד די מחסורה כי אורגת כעין יריעות והזבובים נסבכים ונלכדים בהם והמה לה למאכל ואף כי היא בהיכלי מלך מקום למצא שם הרבה מטעמים מ"מ תבחר לאכול ממעשה ידיה ותלמד דעת להיות האדם נזון מיגיע כפו ולא ליהנות משל אחרים:

פסוק כט

שלשה המה. כמו שאלה השלשה המה צועדים והולכים בטוב ר"ל בבטחון והצלחה כן הרביעי הוא מן המטיבים ללכת ודומה להם בבטחון והצלחה:

פסוק ל

ליש. האריה הגבור שבכל הבהמות והחיות כי חיה בכלל בהמה שנאמר וזאת הבהמה וגו' איל צבי ויחמור (דברים י"ד:ה'):

ולא ישוב. ברדפו אחר מי לא ישוב לאחוריו עד ישיג ויטרוף טרף:

פסוק לא

זרזיר מתנים. הוא כלב הציידים שהוא דק במתניו כאלו חגור באזור וירוץ קל מהר לצוד חיות בבטחון גדול ומצליח בדרכו:

או תיש. גם הוא מטיב צעד כי הוא קל המרוץ וילך בעדר תחלה כמ"ש כעתודים לפני צאן (ירמיהו נ':ח') ויבטח במרוצתו ומתגבר על כל:

ומלך אלקום עמו. כן הרביעי ייטיב לכת כמוהם והוא מלך גבור אשר אין עומד נגדו במלחמה כי הלך ילך בבטחון רב ויצלח בכל אשר יפנה ולמד דעת שאין ללכת ברכות לבב למלחמה ולעזוב הדבר אל המקרה רק יהיה אזור בגבורה אז יבטח ויצליח ע"פ הרוב כמו אלו שע"י שמוצאים גבורה בעצמם הולכים בטח ומצליחים:

פסוק לב

אם נבלת. אם נעשית נבל ר"ל אם חרפך מי ובדיבורו עשה אותך לנבל עכ"ז תהא אתה בהתנשאותך ר"ל אל תשיבו בקנטור ובקטטה וכדבר אחד הנבלים רק שמור פתחי פיך כדרך אנשי המעלה:

ואם זמות. אם תהיה מלא ממחשבת קנטור וקטטה שים יד לפה לסתמו בחזקה:

פסוק לג

כי מיץ. כי כמו שמציצת וסחיטת החלב מוציא חמאה ומציצת האף מוציא דם כן מציצת הכעס מוציא ריב ר"ל התעוררת הכעס מוציא הוא את הריב ולזה סתום פיך ואל תעורר כעס המנבל אותך כי עוד יוסיף לריב ולדבר בך דברי נבלה:

פרק לא

פסוק א

דברי למואל מלך. ר"ל אלה דברי המלך אשר הוא אל ה' ומשיחו:

משא וגו'. ר"ל בזה יספר את דברי המוסר אשר יסרתו אמו אשר נחשב בעיניו כמשא דבר ה' וארז"ל כשהתחתן שלמה עם בת פרעה ביום חנוכת בית המקדש הכניסה לו כמה מיני כלי זמר והיה נעור כל הלילה והיה ישן למחרתו עד ד' שעות על היום ומפתחות העזרה היו מראשותיו ולא יכלו להקריב התמיד ונכנסה אמו אצלו והיתה מייסרתו בדברים האלה:

פסוק ב

מה ברי. אתה בני אשר הגדלתיך מה זאת תעשה:

ומה בר בטני. לפי שפעמים יקרא בן למי שלא ילדו כ"א גדלו כמ"ש חמשת בני מיכל בת שאול (שמואל ב כח) ומירב אחותה ילדם ומיכל גדלם לזה הוסיפה לומר בר בטני לומר הנה בבטני היית אם כן אני ילדתיך ואני גדלתיך ומאוד חוששת אני בתקנתך:

ומה בר נדרי. מה תעשה זאת אתה בר נדרי ר"ל מרוב אהבתי בך היו כל נדרי עמך כמשפט האוהב שכל נדריו ושבועותיו המה בחיי אוהבו:

פסוק ג

אל תתן. ר"ל אל תתיש כחך ברוב תשמיש עם הנשים (כי רב התשמיש מחליש כח הזכר ומבריא הנקיבה וכאלו נותן מכוחו להנקבה):

ודרכיך. אל תתן דרכיך למחות ולהשחית דרכי המלכים ר"ל אל תשנה משפט הראוי אל המלכים להיות זהירים במעשיהם על צד השווי והנכון:

פסוק ד

אל למלכים למואל. אין דבר זה הגון למלכים אשר המה אל ה' ומשיחיו:

אל למלכים. אין הגון למלכים כאלה שתות רב יין ולרוזנים כאלה אין ראוי שכר וכפל הדבר במ"ש:

פסוק ה
פן ישתה. פן כשישתה וישכח דבר החקוק בתורה ועי"ז ישנה דין העניים וכפולה א"כ חטאתו כי גוזל העניים ומעוות הדין:

פסוק ו
לאובד. למי שהוא אבוד ברב העוני:
למרי נפש. למי שנפשו מרה לו בעבור מרבית העמל והיגיעה:

פסוק ז
ישתה. כי כאשר ישתה ישתכר וישכח רישו ועניו והעמל אשר המר לנפשו לא יזכר עוד בה בעת השכרות כי היין מפיג הצער:

פסוק ח
פתח פיך. אל תשתה היין ותהיה בדעת מיושבת ופתח פיך בעבור האלם ר"ל אם מי יבוא לדין ויהיה כאלם לבלי דעת לסדר טענותיו אתה פתח פיך בעבורו להסדיר טענותיו:
אל דין. גם פתח פיך אל דין כל הבנים הסכלים המחליפים דבריהם ממה שבלבם בעבור סכלותם ופתח פיך להיישירם אל הכוונה הנרצה להם כאשר יאות לעשות לשופט צדק להוציא הדין לאמיתו:

פסוק ט
פתח פיך. בדרישות וחקירות ושפט צדק ודון דין עני ואביון ולא יפקד מהם משפטם בעבור חולשתם עם חוזק בעל דינם:

פסוק י
אשת חיל. כהתימו לספר מוסרי אמו חזר לשבח אשת חיל לכבוד אמו למען היות לה לזכרון:
מי ימצא. מי יוכל למצוא אשת חיל כי הוא דבר יקר ומלתא דלא שכיחא:
ורחוק. אם היו רוצים למכרה אז שוויה רחוק משל שווי הפנינים כי היא שוותה יותר והוא עניין מליצה:

פסוק יא
בטח. כשאין האיש בביתו יבטח בה שתשמור כל אשר בבית ובמקום שהוא שם לא יחסר מלשלול שלל כי לא יהיה נבהל וממהר לביתו מפחד חסרון מה בבית:

פסוק יב
גמלתהו טוב. בכל ימי חייה כאשר בעלה היטיב עמה גמלה לו טוב לעומת הטובה אבל את הרע לא גמלה לו כמפעלו:

פסוק יג
דרשה. בעצמה חפשה אחר צמר ופשתים לטוות אותן עם כי אין על האשה אלא לטוות ולא לחזור אחריהן:
בחפץ כפיה. לא עשתה מלאכתה ע"י כפיה ונגישה כי אם ברצון כפיה וכאלו הכפים עצמן רוצים במלאכה:

פסוק יד
כאניות סוחר. כספינות הסוחרים ההולכים למרחוק כן היא תביא מאכלה ממרחק כי תשלח שם מסחר להיות ניזונת מזה אף שעל הבעל לזונה:

פסוק טו
בעוד לילה. קודם אור היום:
ותתן. מחלקת מזון לבני ביתה:
וחוק. מזון הקצוב תחלק לנערותיה:

פסוק טז
זממה. כאשר חשבה על השדה ונתנה עיניה בה לא תשקוט עד אשר תקנה:
מפרי כפיה. משכר מעשה ידיה נטעה כרם:

פסוק יז
חגרה וגו'. חגרה מתניה בכח וגבורה ר"ל היתה מתגברת בעצמה לעשות מלאכתה:
ותאמץ. חזקה זרועותיה במלאכה והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק יח
טעמה וגו'. כאשר יעצה בעצמה כי טוב סחרה למצוא בה ריוח אז לא יהיה נרה כבוי בלילה ועוסקת בסחורה אף בלילה:

פסוק יט
ידיה. עם כי חושבת בסחורה מ"מ לא זזה ממלאכת נשים ותושיט ידיה לאחוז בכישור ולתמוך בפלך והם כלי הטוויה:

פסוק כ
פרשה. לקחת מידה מתנתה ולא קפצה יד:
שלחה. הושיטה לתת ליד מי שנכלם לקחת בעצמו:

פסוק כא
לא תירא. לא תפחד בעבור אנשי ביתה מקרירות השלג כי כ"א מאנשי ביתה מלובש במלבוש צבוע תולעת שני כי צבע השני שהוא אדום טבעו לחמם מאוד:

פסוק כב
מרבדים. מצעות נאות עשתה לעצמה ולובשת מלבושי שש וארגמן אשר עשתה ממעשה ידיה:

פסוק כג
נודע. בעבור מלבושי הפאר שעשתה לבעלה הוא נודע וניכר בין חביריו בעת יושב עמהם בשערים מקום ישיבת הזקנים והחשובים כמ"ש ועלתה יבמתו השערה (דברים כה):

פסוק כד
סדין וגו'. מלבד מה שעשתה לצרכה עשתה למכור לתגרים:

פסוק כה
עוז והדר. מלבושה חזק ודבר המתקיים ומהודר ביופי:
ותשחק. כל ימיה תשמח על הכבוד שיהיה לה ביום מותה:

פסוק כו
פיה פתחה. כל מאמריה המה בחכמה:
ותורת חסד. לימוד של חסד על לשונה ר"ל מלמדת ומזרזת לעשות חסד עם הבריות:

פסוק כז
צופיה. מבטת בהליכות אנשי ביתה ומיישרת דרכם בצניעות וביראת ה':
ולחם עצלות. ר"ל לא תשהה באכילתה להתעכב בה זמן הרבה כדרך העצל אלא תמהר בה וחוזרת למלאכתה:

פסוק כח
קמו. בעבור כ"ז קמו בניה ובעלה ומשבחים ומהללים אותה:

פסוק כט
רבות. וכה יאמרו הן אמת יש הרבה בנות אשר קנו וכנסו הון רב במעשה ידיהן אבל את גדלת לעלות על כולהן:

פסוק ל
שקר החן. חן האשה ויפיה הם שקר והבל ר"ל אין בהם תועלת רב עד להלל את האשה באלה אבל אשה יראת ה' היא הראויה להללה בזה:

פסוק לא
תנו לה. לזאת תנו לה מפרי ידיה ר"ל שלמו לה גמול מעשיה להללה ולשבחה:
ויהללוה וגו'. ר"ל כשרון מעשיה יהללו אותה בשערים מקום מושב החשובים ואין א"כ מהצורך לפרסם שבחה כי מעשיה הם המעידים עליה והם המהללים אותה:

וכל הענין אמורה גם למשל על הנפש המשכלת שהיא עוזרת לבעליה כאשה לבעלה:
[י] **אשת חיל מי ימצא**. מי הוא המוצא נפש משכלת על שלימותה לדעת ולהבין מעצמו כל דבר חכמה והשכל וכאומר הלא זה קשה במציאות אבל נמצא און ותחבולה לדעת הכל והיא על כי מכירה פעולתה רחוקה היא משכר הפנינים ואין לה ערך ודמיון עמה כי מוכר הפנינים יקח המחיר והמה יוצאים מתחת ידו אבל המלמד חכמה לזולת במחיר למוד חכמה אחרת נשארו שתיהן ביד כל אחד ואחד א"כ בעל נפש יוכל להשכיל בזה חכמות מרובות:
[יא] **בטח**. הבעל נפש משכלת יבטח בה ולא יחסר מלשלול שלל החכמות מן הזולת כי יש מה ללמוד תמורתן:
[יב] **גמלתהו**. הנפש המשכלת תדריך בעליה בנתיב ישר לטוב לו ולא תשיאו ללכת ארחות עקלקלות לרע לו וכל הימים לא יארע לו תקלה על ידה:
[יג] **דרשה**. הן תשכיל לחקור מצפוני טעמי המצות שהשטן משיב עליהם כלבישת שעטנז צמר ופשתים יחדיו והדומים ועם כי לא השכילה עד התכלית עכ"ז תעשם בחפצה מבלי התרשלות:
[יד] **היתה**. תשכיל דברים עיונים קשי ההבנה ע"פ הצעות מרובות וראיות מחולפות כספינה הזאת המביאה סחורה מארץ מרחק:
[טו] **ותקם**. עודנה נבוכה ומשוטטת בדבר המחקר עוד חשכו נגוהות ההיקש וזהרי ההשכלה תמצא אז בדרך עיונה דברים מושכלים בחכמות אחרות:
[טז] **זממה**. כל מה שתכסוף להשכיל תשכיל ותשיג ותתחכם עוד להבין דבר מתוך דבר ועושה עוד ציצים ופרחים:
[יז] **חגרה**. זריזה היא ומשתדלת מאוד לחקור ולהעמיק בדברים מושכלים:
[יח] **טעמה**. כאשר תחל לחקור במושכלות ותמצא מוצא הדבר אז לא תרפה ידיה ולא תשקוט עד תבוא אל התכלית ולא יעצרנה עומק המושג כי תתחכם להאיר המאפל לצרף וללבן:
[יט] **ידיה**. כשתחלש כח העיוני תטייל בדברים קלי העיון:
[כ] **כפה**. תמתיק אמריה במליצה נאותה להכניס חכמה והשכל בלבות חלושי הדעת ודלי התבונה:
[כא] **לא**. אינה מתפחדת מרוע המקרים ומהצרות המתרגשות כי הזכות והמעש"ט שבידה המה לה למגן ומחסה:
[כב] **מרבדים**. על כי הרבתה מעשים ישרים ונכוחים תתעדן בדשן בעולם הגמול:

[כג] **נודע**. בעל נפש היתה נודע הוא בשערי גן עדן ולא יגיפו הדלתות מפניו אף הוא נודע בשבתו בחברת ישיבה של מעלה כי יכינו לו מקום שבת בראש:
[כד] **סדין**. חקרה והשכילה מדעתה דברים נפלאים ומאורה תשפיע להניק לזולת במחיר מושכלות אחרות:
[כה] **עוז**. מעשה המצות עשתה במיטב הענין ובכוונה רצויה לכן עוד היותה על האדמה תשמח בזכרה עת הפרדה מן הגוף כי תבטח במפעלה לשוב אל מקור הקודש אשר ממנו נחצבה:
[כו] **פיה**. אין עסקה כ"א השתדלות החכמה ותשפיע לזולת אף בחסד בלי תשלום גמול אם לא מצאה ידו די חכמה לתתה לה תמורת חכמתה:
[כז] **צופיה**. בכל עת מבטת ומעלת על זכרונה הליכות עולם כי שם ביתה האמתי הנצחי לזאת לא תתעצל בשקידת החכמה עודה בארץ:
[כח] **קמו**. המלאכים שבראה בקיום המצות ובעלה אדון כל הנשמות כולם כאחד מהללים ומפארים אותה:
[כט] **רבות**. הן אמת אשר בכל החכמות למיניהם ימצא בהם דברים טובים אבל תועלת חכמת התורה גברה על כולן:
[ל] **שקר**. העיונים הדקים והתחכמות החקירות הנמצאות בשאר החכמות אין תועלתן רב מול חכמת התורה כי כמוהם כאין נגדה:
[לא] **תנו**. אל הנפש המשכלת בחכמת התורה יש שכר בעמלה והיא המלמדת מעשים הגונים לא כן שאר החכמות כולן לכן היא העולה על כולנה: